

302.939

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK
1971**

2

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK

1971

2

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr.Czére Béla, Dr.Füzes Endre, Hetés Tibor

Dr.Korek József (szerkesztő)

Kovács István (szerkesztő)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI sokszorosítójában. 71/2801 - Budapest
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Megjelent 900 példányban. Terjedelem: 14,7 A/5 ív
+ 6 lap műnyomó melléklet

A múzeumi jogszabálykötet megjelenésére

Az elmúlt évtizedben több, a magyar múzeumügy történetében fontos szerepet játszó rendelkezés jelent meg. Köztük kétségtelenül a legjelentősebb a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelete a muzeális emlékek védelméről. Szinte valamennyi érvényben levő további jogszabályunk e rendeleten, közkeletű kifejezéssel szólva: a "múzeumi törvényen", s a hozzá szorosan kapcsolódó további két rendelkezésen: a törvény végrehajtási utasításán és az ügyrendi szabályzaton alapszik.

A körülmények változása az utóbbi években e rendelkezések szövegében kisebb-nagyobb módosításokat tett szükségessé. Ezek a hivatalos közlönyökben megjelent korrekciók tapasztalataink szerint sokak figyelmét elkerülték, s ennek következményeként gyakran bizonytalankodás, nem egyszer szabálytalanság jelentkezik a múzeumi munkában.

A korábban megjelent alapvető fontosságú rendeletek ma már nehezen hozzáférhetőek - beszerzésük eredeti kiadásban már nem is lehetséges -, az újabb - egy-egy részkérdést szabályozó - kisebb rendelkezések áttekintése az eléggé szétszórt közlésük miatt nehézségbe ütközik. Ugy véljük, elsősorban erre vezethető vissza a múzeumi ügyintézésben helyenként mutatkozó - előbb említett - bizonytalankodás, de az olyan jelenség is, hogy a különféle szakmai vitákon, konferenciákon nem egyszer kérdések rendezésére vonatkozó igények fogalmazódnak meg, pedig az esetek jórésében a kívánt rendelkezések már léteznek.

A vázolt problémán kíván segíteni "A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve" című, régóta várt kiad-

ványunk, amely a napokban jut el az ország valamennyi múzeumi intézményéhez. A tekintélyes kötet felülvizsgált - korszerűsített - szövegezésben tartalmazza azokat a lényeges rendelkezéseket és szabályzatokat, amelyek ismerete a múzeumok tevékenységében nélkülözhetetlen.

A múzeumi dolgozók hatásköre és felelőssége erősen növekvőben van. Éppen ezért a kézikönyvet valamennyi muzeológus, vezető - és egyéb felelős beosztású múzeumi dolgozó rendelkezésére bocsátjuk. Alkalmasnak tartjuk arra, hogy segítségével régebbi szakembereink ismereteiket felelevenítsék, a fiatalabbak pedig pótolják esetleges hiányaikat.

Reméljük, hogy a kézikönyv megjelenése sokunk munkáját megkönnyíti, fokozza a törvényes rend erősödését intézményeinkben, ami a nyugodt múzeumi tudományos, muzeológiai és népművelő munkának az alapja.

Gönyei Antal

Érdy János emlékezete*

Nagy megtiszteltetés magyar régész számára, hogy emlékezhetik arról a sokoldalú férfiúról, Érdy Jánosról, aki 100 évvel ezelőtt, a szak nestoraként fejezte be új utakon járó, sok megállapításában ma is helytálló, gazdag tudományos munkásságát.

Nem volt könnyű feladatuk azoknak a késői utódoknak, akik ezt a kiállítást úgy rendezték, hogy a lehetőség adta szűk keretek között is hű keresztmetszetét adja ennek a több mint félévszázados munkának, amelyből a jogbölcselet, a jogtörténelem, a magyar őstörténet, a történelem és akkori segédtudományai: az oklevéltan, a pecsét- és címertan, a felirattan, az éremtan, a műtörténelem, a régészet - az ősrégészettől a magyar középkorig -, a középkori magyar irodalom - a kódexek legendás világa -, s a magyar régészeti és éremtani szaknyelv megteremtésének kezdete is igényelt a maga részére.

Nem könnyű röviden beszélni egy hosszú, munkás életről; csak szedegetni lehet a terebélyes fa gazdag terméséből.

Nincs, mert nem lehet az adott körülmények között annyi tárló, ahány irányban dolgozott Érdy János, aki a családnak, az egyszerű halászember-őse által Belgiumból még a XVIII. század végén a Duna melletti Szobra hozott Lutzenbacher nevét, egyik 1847-ben közzé is tett eredményes ásatásának színhelyéről, két évvel a Nemzeti Múzeumba történt kinevezése után, 1848-ban cse-

*Megnyitó beszéd. Elhangzott az Érdy János halálának 100. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett emlékkiállítás megnyitóján, 1971. május 8-án.

rélte fel. A szabadságharc leverése után sem jutott eszébe a régi, idegen névhez visszatérni, mint - akarva nem akarva - anynyi másnak.

Testben és lélekben annyira magyarrá lett, hogy a nagy Mommsen - amint báró Eötvös József akadémiai elnök előtt kijelentette - a Nemzeti Múzeum akkori tudományos dolgozói közül, benne látta az egyetlen hun-típusú magyart, de benne találkozott - egyik Torma Károlyhoz írt levele tanúsága szerint - az olyannal is, aki nem könnyen adta a külföld közkinccsül azt, amit a magyar föld évszázadokig megőrzött a nemzet számára, még ha nem is ősei - de a föld - örökségeként.

Életével, munkásságával halála előtt és után többen is foglalkoztak. A náluk olvasható adatok ismétlése helyett utalunk az itt csak érintendő vitacikkeken kívül, a nekrológokra, a higadthangú akadémiai emlékbeszédre, a Múzeum történetébe illesztett értékelésre, az őskorkutatás történeti keretébe helyezésére. A polemikus hangvételű cikkeken kívül, a már halott Érdy Jánost méltatók közt egy sincs, aki ne a legnagyobb elismerés hangján értékelné a hosszú életét kitöltő széleskörű munkásságát, még akkor is, ha annak nem minden eredményével tudott egyetérteni. De a kritikai hang soha sem kisebbíti a munkásság értékét és nem kifogásolja annak sokoldalúságát.

Alkalom- és időszerűnek látszik szemelvényekben végigtekinteni e munkásságot és annak tudományos és múzeumi vonatkozásairól röviden szólni: rámutatni azokra az eredményekre, amelyekben valóban úttörő volt, s hazánkban első, és amelyek végleges irányban nem korán indult tudományos életében is fordulópontot jelentenek.

Amikor jogi tanszékekre törekvése ismételten zátonyra futott, a történelem felé fordult. Horváth István túlzó magyar szellemében fogant dolgozatai a Tudományos Gyűjtemény hasábjain kerülnek a kritikus elmék bonckése alá. E dolgozatok és történeti munkáinak jelentékeny része nem tartoznak élete java termésé-

hez, de tudomásul nem venni ezeket lehetetlen, mert nem csak szárnypróbálgatások, de irányt tévesztett vállalkozások is.

Annál többet jelent erős jogtörténeti felkészültségét eláruló munkája: "Perger Jánostól magyarosított Verbőczy István Hármastörvénykönyvének vizsgálata" című hatalmas kritikai tanulmánya, amelyben az egyszemélyben élő jogász és historikus kölcsönösen segítette egymást. És elismerést is arat: törvény, jog és történettudása ebben a munkájában tükröződik a legjobban. Nem tévedünk, amikor ebben a munkában keressük akadémiai sikerét is, a már egy év múlva 1832-ben elnyert levelező, majd még ugyanabban az évben megérdemelt rendes tagságot.

A kevés dotáción kívül nemcsak üres cím számára ez a megbecsülés. Nemcsak művelni akarja a tudományt, de a szakunkbeliek közül elsőként népszerűsíteni is, amit lexikon-cikkei még akkor is tanúsítanak, ha a címszavak távol állanak ismertett széles munkakörétől, de annál több hazai és külföldi irodalom ismeretéről tanúskodnak.

Már 1834-ben ott találjuk az Akadémia folyóiratának a Tudománytárnak szorgalmas munkatársai között, de a többi akadémiai, és egyéb kiadványokban is, évről-évre többször jelentkezik közléseivel, tanulmányaival.

Elsőként értékeli az ún. "Karthauzi névtelen" nagyszombati kódexét. Közölte ebből a Szent László legendát. Ezért a középkori irodalmi kutatás azzal tisztelte meg, hogy a legnagyobb szabású - magyarországi, és itt különösen tisztelt szentekről szóló - legterjedelmesebb magyar középkori alkotást máig is Erdy-kódex néven tartja nyilván.

Ezzel csaknem egyidőben kezdi oklevéltani munkásságát - diplomaközléseit, magyarázatait -, s pár év múlva a felirattannal, pecsétannal, éremtannal köt haláláig tartó barátságot.

Ez a munkásság még közelebb hozza az Akadémiához. 1837-től 1844-ig szerkeszti a Tudománytár értekező részét. Rábízzák a

nagyszabású Éremtár rendezését és Weszerle József publikálásra előkészített éremtani tábláit. Bőven van tehát alkalma - a külföldi és régibb latinnyelvű hazai irodalom ismeretében - az Árpádkori érmészet beható tanulmányozására.

Ez nemcsak alapvető munka elvégzésére vezet. Ugyyszólván a mai napig is befejezetlen tudományos és etikai vitát indít meg a Rupp Jakab kiadásában 1840-ben megjelent latin és magyar nyelvű magyarországi éremcorpus árpádkori része szerzőségének kérdése körül. Nincs itt helye, hogy a vita anyagáról bővebben szóljak, de legalább a kezdetről meg kell emlékeznünk.

Az Athenaeumban 1842-ben Toldy Ferenc kezdeményezi a szerzőség kérdésének tisztázására irányuló polémiát. Szerinte - és ez iránt nem is lehet kétség - e munka időszakot alkot pénztudományi irodalmunkban. A magyar régi pénzkincset gazdagítja, biztosabb alapokon, határozottabb alakban tünteti fel. A pusztá leíró lajstrom fölé emeli a tudományos tárgyalást, úgyhogy az is, aki mindeddig ezt az ismeretnemet a régiségkedvelők bíbelődésének tekintette, kénytelen annak az öt megillető rangot a segéd-tudományok közt megengedni. Azt ma már nem lehet megakadályozni, hogy az éremtan művelői a "közrebocsátónak" megnevezett Rupp Jakab nevével idézzék e munkát, de a vitából az is nyilvánvaló, hogy a munkatársat Érdy Jánost - aki az első rész szerzője is - szintén meg kell említeniök.

Alapvető és máig is használt "Szerb zsupánok, királyok és cárok pénzei" című alapos tanulmánya. Ennek zárószavaiban felel Rupp Jakabnak nem mindig egyenes úton járó bíráló szavaira, személyeskedő megjegyzéseire, amit nem annyira a közölt cikkből, mint a Toldyhoz intézett terjedelmes, de soha ki nem adott németnyelvű levélből kétségtelenül meg lehet állapítani.

Ebben a könyvében nemcsak válaszol, de szinte javaslatot is tesz a fejlődés érdekében: "Hogy azon pénzpéldányok és más régi emlékek közül melyek Magyarország és tartományai térein ásattak ki a föld sötétségéből... ekkorig oly kevés szállított át az olvasóvilágba, annak okát egyebeken kívül abban is kell keres-

nünk, hogy nálunk az oklevelekre, kéziratokra, pecsétkekre, pénzekre, kőemlékekre s a régiség más nagyérdékű maradványaira ügyelő archeológiai társulat mostanáig hiányzik." - írja 1843-ban 36 évvel a Magyar Régészeti és Embertani Társulat alapítása és negyedszázaddal az Akadémia Régészeti Bizottságának megalakulása előtt. Utóbbinak szabályzatát Wenczel Gusztáv, Schédel Ferenc, Kis Ferenc és Lutzenbacher János dolgozták ki, s nem kétséges, hogy Lutzenbachernek a jogásznak az okleveles ügyvédnek jelentős szerepe volt a szabályzat öt pontjának megírásában.

Az említett vita volt a numizmatika múlt századi legnagyobb, legelkeseredettebb csatája, amelyből Érdy került ki győztesen, amit itt nemcsak illik, de szükséges is megállapítani.

1846-tól nyugodtabb vizeken úszik élete hajója. Ekkor nevezte ki az ország nádora - egy évi saját költségen végzendő külföldi kötelező utazás után - a Nemzeti Múzeum őrévé. Ettől kezdve a régészet és érmészet jórészt felváltja munkásságában az oklevéltant és a pecséttant, ez már hivatali állásából is következik. És ha végigtekintünk mai napig sem teljes bibliográfiáján, joggal kérdezhetjük, hogy van ereje ennek az embernek egyetlen szolga segítségével a Nemzeti Múzeum akkor új épületébe költöztetni a hatalmas régészeti és éremtani gyűjteményt és felállítani az első kiállítást, hogy tud küzdeni a barbár szándékok ellen a római kőemlékek jó elhelyezése érdekében, és hogy tud szembeszállni az idegen uralom nemzeti múltat és ennek emlékeit nem sokra becsülő hatalmasságaival? Az első kőtárat a nehézségek ellenére - Rómer előtt - szintén ő állította fel. És emellett publikál is, mindig jobb megfigyelésekkel, egyre értéke-
sebb módon.

Egymás után jelennek meg felirattani és középkori témájú dolgozatai. Ő közli könyvalakban is részletesen - és nem kis vitát kiváltva - az abrudbányai viasztáblákat, az addig talált római katonai diplomákat, publikál sok sírkövet, római érmet stb., de éremtani elméleti cikkeket is ideje van írni.

Külön kell megemlítenünk a magyar műtörténetet is érintő tanulmányait: III. Béla király és felesége sírjának a kor színvonalán álló feltárását, és úgy ennek, mint a Monomachos korona két lemezének illusztrált közlését.

Az ősrégész tevékenységéről szólva: ő ismertette meg Thomsen hármás felosztását, ami nagy hatással van az első ásatókra. A maga kedvtelésére ásató Kubinyi Ferenc példáján elindulva a nemzeti múzeumi tisztviselők közül először fordul az ásó tudományához. Ásatja a vatyai és hatvani kultúrába tartozó sírokat, Kelenföldön és Aszódon, korát meghaladó technikai és tudományos felkészültséggel, mintaszerűen publikálja is azokat.

Megírja és kiadja "Erdély érmei" című munkáját és újabb Árpád-kori érmei közlésével visszatér élete mindig legfájdóbb pontjához: az új adatokkal is bizonyosságot tesz az előbb említett munka szerzőségéről.

Az elmondottak csak szemelvények egy nagyobb tanulmányt igénylő, de megérdemelt monográfiából. Adatok egy hosszú és nehézségei ellenére szép tudós életről.

E vázlatos kép is mutatja: munkásságával bebizonyította, hogy Toldy Ferenc igazat mondott akkor, amikor múzeumi kinevezése után úgy látta: "E hivatalt akkoron nálánál jobban senki meg nem érdemelte."

Dr. Banner János

Csallány Gábor (1871-1945)*

A közművelődésnek mindenkor jelentős szerepe volt abban, hogy megőrizze az utókor számára azokat a kulturális értékeket, amelyeket több évezredes munkája során az emberiség létrehozott.

Hazánkban az elmúlt 25 esztendő alatt törekedtünk követni azoknak a példáját, akik már a felszabadulás előtt - a jó értelemben vett hazafias meggyőződésüktől hajtva - igyekeztek minél többet megmenteni azokból az emlékekből, amelyek népünk tehetőségét és szorgalmát, alkotni-tudását kultúrájának sajátos arculatát idézik számunkra és a jövő számára. De nem csak követhettük őket; a népi államunk adta gazdagabb lehetőségekkel élve jóval többet is tehettünk e tekintetben is, mint az elmúlt évszázadok egymást követő egy-egy generációja.

Életünk dolgos hétköznapijait időnként megszakítva szívesen emlékezünk az olyan elődökre, akik az értékes hagyományainkat tisztelő, kulturális kincseinket gyarapító és azokat megőrző munkából mint élenjárók vették ki részüket.

Emlékezünk - és mint most is: emléket is állítunk - azért, hogy tisztelgünk, és hogy az emlék-állítással ösztönözzük az utódokat arra, hogy a "nemes ügyek bajnokaitól" példát vegyenek, és hogy őket az érdemeiknek kijáró tisztelettel övezzék.

* Emléktábla-avató beszéd. Elhangzott a szentesi Koszta József Múzeumban, 1971. május hó 8-án.

Most, ezen a szép, verőfényes májusi napon olyan személy emléket idézzük, aki ugyan nem volt szentesi születésű, de szinte egész élete és munkássága városunkhoz, jórészt múzeumunk alapításához és munkájának kiteljesedéséhez kötődött. Csallány Gáborra emlékezünk.

Pályafutását a Magyar Életrajzi Lexikon igen tömören így foglalja össze:

"Tolnatamásiban 1871. május 10-én született és Budapesten 1945. január 31-én halt meg. Múzeumigazgató, szakíró. Az Ármentesítő Társulat műszaki napidíjasaként került Szentesre 1893-ban, ahol később vármegyei kórházi gondnok lett. 1897-ben lerakta a szentesi Csongrád Vármegyei Múzeum alapját, amely az általa feltárt sokezer szarmata, gepida, avar stb. sírleletben gazdag. Létrehozta a szentesi Tornaegyletet, a szentesi Sakk-kört, 1900-ban a Szentes c. újságot szerkeszti. 1894. évtől kezdve többszáz cikket, önálló tanulmányt írt, amelyek zömmel országos szakfolyóiratokban és a szentesi lapokban jelentek meg."

A sokatmondó, de mégis szűkszavú lexikon-adatokat alaposan bővítenünk kell, hogy Csallány Gábor tevékeny és eredményekben gazdag életét a maga példamutató teljességében láthassuk.

Amikor Szentesre kerül, fiatal, mindössze 22 éves tisztviselő. Kosztka Károly mérnök jóvoltából rövidesen itt ismerkedik meg az éremtan tudományával, amelynek később szakembere s e minőségében a Nemzeti Múzeum megbízottja lesz. Tulajdonképpen e tevékenységével már elkötelezte magát a nagyon is sok szálból összetevődő múzeumügynek, annyira, hogy életrajzát múzeumunk történetének vázolója nélkül nem is lehetne megírni. E múzeum működésének csak utóbbi 25 esztendeje nem függ össze szorosan Csallány Gábor életével.

1895-ben régészeti tevékenysége kapcsán válik neve ismertté. Ügybuzgalmának eredményeként 1897-ben megalakul a Csongrád Megyei Történelmi és Régészeti Társulat. 1899-ben a Nemzeti Múzeum, értékelve addigi numizmatikai és régészeti tevékenységét,

meghívja az első ilyen kérdésekkel foglalkozó konferenciára. 1900-ban az első központilag szervezett néprajzi tanfolyamra is meghívást kap.

Már a század elején, úgyszintén mint a Társulat tagja, ismeretterjesztő előadásokkal teszi közkinccsá fiatal múzeumi múltja visszatekintő munkájának eredményeit. A krónika feljegyzése szerint ő volt az első hazánkban, aki diavetítéssel illusztrált előadást tartott az őskorról.

Időközben - az éppen az ő munkásságának eredményeként létesült régészeti gyűjtemény gyorsan gyarapodott. A Régészeti Társulat méltó körülményeket óhajtván teremteni a gyűjtemény közhasznúvá tétele számára, 1906. május 29-i közgyűlésén kimondta, hogy a társulati tulajdonban levő gyűjteményt a vármegyei tulajdonába engedi át, hogy fenntartását és fejlesztését a vármegye gondoskodása még jobban előmozdítsa. Ez a kívánság csak 1913-ban kezdett igazán megvalósulni, teljességében azonban az egy évvel később kitört gyászos emlékű első világháború megakadályozta.

A háború befejeződése után Csallány Gábor korábbi ügybuzgalmához méltóan nagyarányú régészeti ásatásokba fog. A végül is több mint félszázados tevékenységének eredményeként országos, sőt, bizonyos vonatkozásban európai hírű népvándorlaskori gyűjteményt hoz létre.

Sokat dolgozik, sokat utazik. Több nyelvet megtanul, s Európa szinte valamennyi múzeumát bejárja. Mégis sok évnek kell eltelnie ahhoz, hogy hivatásos muzeológusnak nevezhesse magát. Az általa alapított múzeum 1922-ben már fennállásának 25. éves évfordulóját ünnepli, s még további négy munkás esztendő múlik el, amikor Csallány Gábor hivatalosan is igazgatója lesz. Kinevezése addig teljesen fizetés nélkül végzett lelkes munkásságának elismerését is jelentette.

Amint életrajzából is kiderül, egész életében sokoldalú és szer-teágazó közéleti tevékenységet fejtett ki. Számos városi egyletben, társulatban töltött be elnöki és vezetői tiszteket.

Csallány Gábornak nem volt egyetemi végzettsége, magasfokú szak- tudását folytonos önképzéssel szerezte, így vált a jó értelem- ben vett polihisztorrá, kulturális kincseink szakértő összegyűj- tőjévé és megőrzőjévé. Életműve ma is elérhető közelségben van számunkra: a feltárt sírok ezreinek emlékanyagából keletkezett hatalmas méretű és értékű gyűjteményt ma is városunk általa a- lapított múzeuma őrzi, a több mint száz megírt és nagyrészt kö- zölt szaktanulmánya mind egy-egy építőkövünk hazánk tudományosságá- ban.

Csallány Gábort - és a hozzá hasonló elődöket - mi abból a meg- fontolásból tiszteljük, amit Marx így fogalmazott meg: "Mi örö- kösének valljuk magunkat mindannak, amit az emberiség a törté- nelem során mint haladót, munkájával létrehozott és az utókor számára megőrzött."

E tanításból és hálaérzetünktől vezettetve állítunk emléket Csallány Gábornak. Hiszünk abban, hogy életének példája még sok barátot szerez a múzeumügy és szocialista kultúránk felvirágoz- tatása számára.

Szalontai József

A munkáshagyományok és a muzeológia

Az általános muzeológia az érzékszerveink segítségével a múlt részben közvetlenül, részben közvetve megismerhető maradványait, a történeti fejlődés érzékelhető emlékeit, ezek ábrázolásait, jeleit, statikusan rögzített formáit tudományosan elemzi, értelmezi, magyarázza, vagyis feltárja hajdani társadalmi tartalmuk jelenkori lényegét, ma is élő és érthető hagyományát.

Köztudott, hogy a hagyományok genetikailag az ember munkás életének részben teremtményei, részben termékei, vagyis mind a természeti, mind a társadalmi fejlődés aktív elemei; anyagiságukat, statikus jelenségeiket mindenképpen társadalmi mozgásuk determinálja. Hetés Tibor figyelemreméltó muzeológiai fejtegetései szerint (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei 1970. l.) a társadalmi mozgás, a történeti fejlődés hagyományos fogalmi absztrakciók, ezért mint nyelvi jelenségek nemcsak a valóság érzékelhető elemei, hanem az emberi lényeg, a társadalmi cél eszmei tartalmai is.

A marxista filozófia oldaláról a fogalmak anyagi jelenségek (hagyományok) és mozgási jelenségek (tükröződések) is. Genetikailag az absztrakciók az egyén alkalmazkodásának a dialektikáján alapulnak. Az egyéntől függ saját léte ellentétének, léte mindkét végletének - lenni, vagy nem lenni - mind természeti, mind társadalmi érvényesülése. Ezért a gondolkodás során az egyén saját létéhez viszonyítja mind belső világa, mind külső világa azon információit, információk tartalmait, információk halmazait, amelyeket érvényesülésük különböző aspektusaiból hol világképnek, hol életmódnak, hol világnézetnek nevezünk. A tár-

sadalmi lét síkján az eszmék anyagi jellegű jelzések, az anyag mozgásai, amelyek a tudat síkján új anyagi formát és a lét pillanatnyi szükségszerűségei szerint formált jelentéseket nyerne. A nyelvi jelentésekben és minden jelentésben a társadalmi lét tükröződik és fogalmazódik át egyéni létérdekké. Ez az át-fogalmazódás bizonyos mértékben mindig hamis, de maga a tükrözés sohasem, különben az érdek a lét ellen fordulna és elpusztítaná azt, nem engedné meg létrejöttét. (Vö. Makkai László, Századok 1970. 583.)

A társadalom embereket (magas tudattal rendelkező élőlényeket), javakat (természeti anyagokból formált használati tárgyakat) és információkat (verbális szimbólumokban megfogalmazható eszméket) termel és cserél. Ami e mozgásokban nem gazdasági jelenség és nem a társadalom önmagában: az a kultúra. A kultúra általános fogalma a "második természet", az átformált természet: nem a létezés teljes tartalma, kommunikációja, hanem csupán az összememberileg jelentős, jelentőssé váló és társadalmivá válható információk komplex halmaza. Ezért az egyéni létezés folyamatában, az egyén tudatában a természeti jelenségek bizonyos halmaza változásnak, dinamizmusnak, mozgásnak látszik a társadalmi jelenségek anyagi kötelékszerű, statikus tömegeivel szemben. A társadalom (az egyének és a csoportosulások változó és változatos együttműködése) mint fogalom - mint absztrakció - az egyéni tudatban megváltozhatatlannak, szilárdnak és öröknek látszik (mint minden anyag önmagában), pedig mozgás is. Bizonyos esetekben azonban a mozgás anyagi jellege közvetlenül nem érzékelhető. Az absztrakt társadalom - mint anyag - érzéki látszat csupán: idea, de nem illúzió, hanem olyan anyagi valóság, melynek absztrakt anyagisága anyagának sokfélesége miatt együttesen nem észlelhető, csupán a sokféle anyag együttes mozgásában.

Ha a munkáshagyományok anyagiságáról és mozgásáról elmélkedünk, már a terminológia alapján nyilvánvaló, hogy nem csupán a munkásosztály hagyományaira gondolunk, hanem ennél jóval tágabb, történetileg talán kevésbé konkretizált, de genetikailag a régmúlt történeti fejlődésében gyökerező absztrakcióra, a munka fogalmára. A m u n k á s szó - mint nyelvi jel - teszi lehe-

tővé, hogy mind az élő beszédben, mind a tudatban a munkát végző személy és a személy által végzett munka dialektikus egysége sokféleképpen váltakozzék és differenciálódjék. Köztudott, hogy a munka formálta át az embert természeti lényből a társadalmat tudatosan építő emberré. Az emberi történelmet a kezdetek kezdetétől - s nemcsak a kapitalista korszakban - a munka határozza meg: a munka olyan társadalmi tevékenység, amely elválaszthatatlan mind a végző személytől, mind pedig attól a közösségtől, amely mind a személyt, mind a munkát az adott történelmi korszakokban létrehozza.

A m u n k á s , a társadalmi értékű munkát végző ember absztrakciója mégis tipikusan újkori, sőt jelenkori jelenség. Köztudott, hogy az ipari munkásság a magyar történelemben az 1848-as forradalom és nemzeti szabadságharc idején jelentkezett először, mint aktív társadalmi hatóerő. Mivel ekkor alig 1 %-a volt az ország lakosságának, jelentős társadalmi szerephez nem jutott, "mozgása" a társadalom egészére irányítóan nem hathatott. Ezért mint absztraktum sem volt meg a társadalom tudatában: az uralkodó osztály a céhes kisipart nem tekintette társadalmi-politikai tényezőnek. Mégis ezek a feudális kisközösségek voltak a munkásosztály fundamentumai. A polgári korszakban a Magyarországi Szocialista Párt megalakulásáig (1890) a céhvilágból fennmaradt legényegyletek, önképző- és segélyegyesületek játszottak fontos szerepet az ipari munkásság osztállyá szerveződésének folyamatában, mint hagyományos szervezeti és társulási formák. Az 1867-től meggyorsuló városi szervezkedés először a perifériákon, lebujokban, kocsmákban, majd mindinkább önállóan is teremtett magának méltóbb otthonokat. Az ipari munkásság tömegeinek politikailag érett munkásosztállyá szerveződése a zömében paraszti származású, soknemzetiségű, kisipari, üzemi és gyári munkások laza csoportjaiból a század végére egységes, az össz-társadalmi célokért harcolni is tudó munkásosztályt teremtett.

Nyilvánvaló, hogy a magyar munkásosztály megteremtésének évszázados történeti folyamatában nagy szerepe volt azoknak az ősközösségekben gyökerező munkáshagyományoknak, a biológiai tevékenységekre épülő teremtő jellegű cselekvések kényszerű ismétlődé-

sének, amelyek ma is minden társadalmi mozgás empirikus bázisai. Minden hagyomány mélyén található legalább egy cseppnyi tapasztalás útján nyert kulturális értékű ismeret, anyagi jellegű "emlék", mert minden hagyomány genetikailag a cselekvéssel, a természet megváltoztatásával, az anyag emberi formálásával, átalakításával, végső fokon: anyagcseréjével függ össze. Minden kulturális alapmozgás jellemzője a teremtés, s szellemi vetülete: az ihlet. Ennek tudatos, majd folyamatos megismétlése: a termelés. Mindkét látszólag egyforma aktus (teremtés-termelés) a létezéshez újonnan is hasznosítható anyaggal együtt az új forma létrehozására látszólag feleslegessé vált anyagot is eredményez és tartalmaz. A teremtésnek, az emberi alkotásnak ez a feleslegesnek látszó anyaga a hagyomány, a létezésen felüli többlet; az idealista filozófiák szerint a szellem valamilyen manifesztuma.

Ennek a megfoghatatlannak látszó hagyománynak bizonyos feltételek bekövetkezte esetén újra, meg újra energiahordozó funkciója keletkezik a megújuló társadalmi értékrendszerhez alkalmazkodó, de a régi értékrendszeren alapuló formákban. Mivel a hagyomány alapja mindig az eredményesen végzett, folyton gazdagodó munka volt, a hagyomány megfoghatatlannak látszó anyagi jelenség. A hagyomány mozgásformáiról empirikusan, konkrétumaiban beszélhetünk. A tárgyak, amelyek a múlt emlékei, olyan anyagok, amelyeknek társadalmi funkciója csupán a jelenkor történeti jelenségeinek segítségével tárható fel. Ez a tartalomfeltáró tevékenység a muzeológia tudományának legfőbb specifikuma.

A muzeológia szempontjából a múzeumi tárgy olyan anyagi jelenség, amely egy adott történeti korszak technikai fejlettségének tényét őrzi. Ezzel szemben a hagyomány - különösen pedig a munkáhagyomány - a jelen termelő tevékenységének is élő része, nemcsak a múlté. Marx szerint "a munkafolyamat közös sajátja az élet valamennyi társadalmi folyamatának" (Művei XXIII. 174); a munkáhagyomány tehát a társadalmi gyakorlat során a munkafolyamat állandóan megújuló eleme. Ezek után nyilvánvaló, hogy a munkáhagyományokat nemcsak a munkásosztály kialakulását elősegítő absztrakt filozófiai anyagnak, vagy természeti mozgásnak

tekintjük, hanem a társadalmi mozgást létrehozó emberi cselekvések összemberi tartalmának. A munkáshagyományok sokszoros áttelekben ma is az emberi élet vitelének, az emberi élet módjainak olyan anyagi bázisai, amelyek az egyéni tudat állandóan fejlődő elemei közé tartoznak. Ezért nemcsak a magyar, hanem minden nép és nemzet munkásmozgalmának minden hagyománya összemberi jellegű.

A magyar munkásmozgalomnak sem anyagi részecskéi: emlékei, sem folyamatai: állandóan megújuló mozgásjelenségei nem szakíthatók el a magyar munkáshagyományok történetétől. A magyar munkásosztály hagyományai a munkásmozgalmi hagyományokkal együtt specifikusan magyar hagyományok, amelyeknek empirikus elemei történelmi szempontból a létezéssel, az ősemberi-összemberi eredőkkel együtt állandóan megújuló jelenségek, a nemzetköziség eszméjét valósággá tevő, teremtő jellegű munkáshagyományok. A néphagyományok sem történelmi absztrakciók, nem a kapitalista korszak nemzeti képződményei, hanem a mindenkori valóság szerves részei: olyan konkrétumok, amelyek mint a dolgozó nép fogyasztásának tárgyai: együttrezegnek a valóság társadalmi tükröződésében a termelési folyamatokkal az osztálytársadalmak története folyamán. A történelmi muzeológia - ha muzeológiai tevékenységével a szocialista kultúra építését intézményesen is segíteni kívánja - a múlt és a jelen dialektikáját, összetartozását oly módon érzékelteti, hogy a munkáshagyományokat, a jelen empirikus gyakorlatát a múltból a jövőbe vetíti, mint a jövő várható társadalmi gyakorlatát. (Vö. Kabos Ernő, Párttört. Közlem. XV. /1969/, 4:27.)

Éppen ezért a muzeológusnak is számolnia kell azzal a fontos ténnyel, hogy a munkásosztály hagyományos lakása, ruházata, életviszonyai, szokásrendszere mindinkább a tudatos politikai, jogi, erkölcsi tevékenységeknek is hordozója lesz, s annak az új történelmi kornak a szükségletei szerint formálódik, alakul, amely újjáteremti, amely képes a hagyományos tevékenységeket kifejtő, a társadalmi termelést biztosító új embercsoportok és csoportok színes rétegeinek korszerűsítésére, alkalmazkodó képességeinek gyorsított átalakítására. Ha a munkáscsoportosu-

lások változékony, állandósulási tendenciákat nem mutató hagyományait az összemberi tevékenységek figyelembevételével próbáljuk megismerni, különböző analógiák és összevetések útján fel kell tárunk azokat az egyedi jelenségeket is, amelyek változott, vagy változatlan formájuk ellenére is állandóan tárgyai az általánosnak és az általánosításoknak. Nyilvánvaló tehát, hogy ha a munkáshagyományok mozgásáról beszélünk, nem anyagiságuk specifikumaira, hanem jellegzetes mozgásformáikra, változásaikra, változataikra gondolunk.

Nem egészen ismeretlenek ma már a munkáshagyományok mozgásának társadalmi formációi sem. Nagy Dezső 1968-ban a Népművelési Propaganda Iroda kiadásában tette közzé "Honismeret és munkáshagyomány" c. nagyszabású tanulmányát. Műve a napjainkban mind konkrétabb formákban kibontakozó kulturális forradalom egyik szerény tevékenységéhez, a honismereti mozgalom keretében kialakult krónikaíráshoz óhajt tematikai segédletként szolgálni. Ezért méri fel és provizórikusan rendszerbe is foglalja mindazt, ami a közművelődés tudatosítása szempontjából munkáshagyományoknak tekinthető. Genetikai kérdésekkel nem foglalkozik, de mint rendszerezési kísérlet azért is figyelemreméltó, mert első tudományos igényű felmérése annak a mérhetetlennek látszó kulturális kincsnek, amelynek birtokában a munkásosztály képes a szocialista tudat és öntudat kialakítására. A hagyomány értelmezése a muzeológia feladata: az általános muzeológia képes metodológiailag a munkáshagyományoknak, mint az emberi életmód formáinak és tartalmának differenciált feltárására, valamint a történeti mozgás érzékelhető eszközökkel való bemutatására.

A munkáshagyományok érvényesülése a történeti folyamatban, a mindennapi élet gyakorlata a nemzedékek által kialakított szociális folyamatban, a munkáshagyományok átadásában és átvételében válik az ismétlődés végtelen lehetőségét magában rejtő társadalmi cél megvalósításának eszközévé. Az osztálytársadalmakban a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak életmódjának, létük megvalósulásának értelmes és érzelmi elemei egyenesen és közvetlenül állanak szemben egymással, mint az ínség és a bőség megnyilvánulásai. Ezek a dialektikus ellentétek azonban nem min-

denütt és nem egyszerre realizálódnak a mindennapi életben, az életmódban, s nem is egyformán. Az életmód, a munkáshagyományok megvalósulásának módja kisközösségek végtelennek látszó sorozatában ölt észlelhető formát. A kisközösségek változásaiban is meghatározott történeti folyamatosság érvényesül, amelynek lényege a megelőző nemzedékek létükön túl is fennmaradó pozitív teljesítményeinek a birtokbavétele, meghódítása és gazdagítása minőségileg új gazdasági alapokon.

A munkáshagyományok társadalmi érvényesülése közvetlenül függ ugyan a földrajzi környezettől, az élet újratermelésének biológiai körülményeitől, a természeti-klimatikus adottságoktól, azonban az emberi életmódot, mint társadalmi jelenséget az adott történeti korszak szociális-gazdasági viszonyainak összessége határozza meg. A termelési mód megváltozása következtében átalakulnak a lakóházak, a táplálkozás, az öltözködés, a háztartáshoz használt tárgyak, a mindennapi tennivalók, a szabadidő eltöltésének formái, a szórakozás, az erkölcsök és a szokások, a kulturális igények, az izlés, a divat, a családban kialakult viszonyok.

A munkáshagyományok ezen társadalmiasodó életjelenségei szorosan összefonódnak az anyagi életfeltételek teremtő, anyagcsere-szerű mozzanataival, az empirikus jelenségekkel, a cselekvésekkel. A hagyományos jelenségek annyira egyszerű elemei a társadalmi létnek, hogy filozófiai magyarázata semmitmondónak látszik, legalább is feleslegesnek gondoljuk. Nagymértékben a hagyományoktól függ az emberek hangulata, közérzete, munkaképessége, munkakedve, a családi élet szilárdsága, a felnövekvő nemzedékek szellemi és erkölcsi arculata. A kiscsoportok hagyományos munkaközösségének felbomlása, az urbanizáció felgyorsulása bizonyos mértékben bomlasztja is ezt a társadalmi egyensúlyt, mert nem fejlődnek nyomukban elég gyorsan a régiek helyébe új közösségi tudatformák. Nyilvánvaló, hogy a korszerű nemzeti tudatban - a szocialista tudatban - a múlt munkáshagyományai ötvöződnek a jelen szocialista törekvéseivel. E folyamat kedvező alakulása meggyorsítja, kedvezőtlen megvalósulása pedig meglassítja a társadalom gazdasági, politikai és kulturális fejlődé-

sét, a munka totális társadalmi érvényesülését nemcsak a kisközösségekben, hanem a társadalom minden rétegében, az egymástól eltérő tendenciájú fejlődési folyamatban élő nemzetek körében is. "Nincs ma korszerű nemzeti tudat a szocializmus eredményeinek tudata nélkül és nincs szocialista tudat a nemzeti keret belülről való számbavétel nélkül." A nemzetköziségnek alapvető biztosítéka a nemzeti hagyományok közéleti érvényesülése. Ebben a közegben a valóság legnehezebbnek látszó társadalmi problémái is elvesztik a lehetetlenség látszatát.

A muzeológia csupán az 1920-as években lett önálló tudomány. Genetikus előzményei azt mutatják, hogy a muzeológia az elmúlt történeti valóságok, a történeti folyamatok megismerésének a mindennapi élet gyakorlatából táplálkozó, az empirikus megismerésből kiinduló olyan emberi törekvése is, amely az egyén érzelmi életét a hamis tudatból való kiemelkedésre, a korszerű és haladó társadalmi tudat elérésére készíteti. Lassan-lassan belátja a tudományos közvélemény, hogy a múzeumok társadalmi és tudományos funkciói egymással szembe nem állíthatók, mert kölcsönös összefüggés, dialektikus egymásrautaltság van közöttük. A múzeumok tudományos kutató, feldolgozó, ismeretterjesztő, szemléltető és népszerűsítő munkája közt nem lehet ellentét a társadalmi cél azonossága miatt. A korszerű közműveltség kialakítását csak a folyamatosan gazdagodó, újabb és újabb problémákat felvető és bizonyító anyagot feltáró intenzív kutatómunka biztosítja, ezért az általános muzeológia feladata nemcsak a munkáshagyományok gyűjtése és korszerű értelmezése, hanem a hagyományozás és a közművelődés kérdéseit is a munkáshagyományok ismerete alapján kell felvetnie. Így válnak a jelen politikai és művelődéspolitikai kérdései muzeológiai studiummá.

A munkáshagyományok bemutatása a múzeumi metodológiának korunkra jellemző feladata. A múzeumi tárgyak akkor is mondanak valamit a szemlélőnek a munkáshagyományokról, ha nem művészi igénynyel készültek, mert minden emberi alkotás visszatükrözi azokat a készségeket is, amelyeket egy-egy embercsoport tagjai a történelem adott korszakában kifejlesztettek, amikor igénybe vették ezeket termelő tevékenységeik kifejtéséhez. A múzeumi tárgy-

ban benne van az emberi munka nagyszerűségének a kifejezése is, amely felkelti a csodálatot az alkotás, a semmiből való teremtés, a természetből való kiemelkedés, a természet átalakítása iránt. A múzeumi tárgy tartalmazza a művészi evokációt is a munka nagyszerűségének az elismerésére, azért nem mindegy, hogyan mutatjuk be. A múzeumi tárgy által felkeltett érzés hasonlít a vallásos érzéshez, a munkás elődök iránti kegyelet nemes érzéséhez, a természet legyőzésének sikerélményéhez. Az osztálytársadalmak története folyamán erre az érzésre épült az istenek, a szellemek, a hősök és a kísértetek kultusza.

A szocialista ember kegyelete azonban nem csupán az elődök iránti érzés személyi, vagy vallásos kultuszában merül ki, hanem az alkotó, társadalomformáló munka hagyományaiban gyökerező nemes érzés, amit nemcsak érezni vagyunk képesek, hanem megpróbáljuk érzékszerveinkkel is megismerni. A munkáshagyományok muzeológiai elgondolások alapján való értelmezése és bemutatása a mindennapi gondolkodás és a tudományos fogalomrendszer találkozásának elősegítését, a folklorizációt szolgálja. Ezt a fontos ténytet azért hangsúlyozzuk, mert a múzeumi kiállítás még akkor sem egyszerű ismeretterjesztés, ha nem a munkáshagyományok felel próbálja megközelíteni a valóság értelmezését. A múzeumi kiállítás a történelmi folyamat tárgyakkal való érzékeltetése.

A munkáshagyományok bemutatását a legtöbb esetben jelenkori tárgyakkal kell megoldanunk. Ezek a tárgyak egészen mást tükröznek, mint a klasszikus értelemben vett régiségek. Az újkori tárgyak is, a régiségek is, genetikailag elsősorban az osztálytársadalmak munkáshagyományait tükrözik, ezért nem csupán szemléltető eszközök, hanem reprezentatív alkotások is, amelyek az adott korszak anyagi és szellemi hagyományainak színvonalát, elért eredményeit is tükrözik. A régi tárgyak történetiségének indoklása, a mai tárgyakkal való összehasonlítás természetszerű eredménye: maga a tárgy tudatunkban azért történeti jellegű, mert azt is tükrözi, hogy nem a jelen terméke, s nem használatban levő, használatra alkalmas tárgy, bármilyen kiválóan van megmunkálva. A jelenkori múzeumi tárgyak azonban még akkor sem tükrözik a történetiséget, ha kiváló személyekhez kötöttek, ha

kiváló teljesítmények emlékei, ha szellemi hagyományok tárgyasulásai, ha tudományos, irodalmi, művészeti, technikai alkotások, kéziratosan, nyomtatva, könyvek formájában, magnószalagon, filmen, gramofonlemezen stb. Vörös Károly a jelenkori történeti kiállításokat eredménykiállításoknak tartja, mert a bemutatott tárgyak a jelent a múlt egyik nagy eredményeként tükrözik. (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970. I. 81.) A jelenkor történetiségének bemutatása egyúttal a munkáshagyományok bemutatásának is legfőbb muzeológiai problémája.

Vörös Károly hangsúlyozza, hogy a történeti fejlődés muzeológiai kifejező eszközeinek keresése olyan sajátos történetiszemlélet kialakításának kérdése, "amely sajátosan tárgyakhoz kötött diszciplinájának á l t a l á n o s (szerző kiemelése) történeti aspektusait is fel fogja fedezni." (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei, 1970. I. 89.) Szerinte a jelenkor klasszikus muzeológiai feladatait a jelenkor életformáinak, életmódjának, tömegkultúrájának tudományos kutatása oldja meg. Ezeknek a tárgyaknak muzeológiai bemutatása, installációja önmagában nem oldja meg a történeti folyamat bemutatásának kérdését és különböző történeti korszakok emlékeinek a bemutatásával együtt sem vezet helyes eredményre. A jelenkori tárgy evokatív muzeológiai funkcióját csupán a genetika bemutatásának tárgyi eszközeivel fokozhatjuk. A munkáshagyomány saját empíriájának, saját megvalósulásának magas szintű, de közvetlen megismerése teheti a korszerű hagyományozási és közművelődési folyamat szerves részévé a jelenkori emléktárgyat.

Az egyéni műveltség fejlődésének bizonyos fokán - nemcsak a történelem folyamán, hanem napjainkban is - fellép az emberi agyban az a felismerés, hogy az eredményes cselekvés, a munka nem egymozzanatú tett, hanem több mozzanatú folyamat, vagyis folytonosan megismételt, összefüggő cselekvéssorozatból álló tevékenység. A tudatban a munkának jelentős mozzanata maga az összefűzés, az egybeillesztés, a cselekvések illeszkedésének a módja. Ha ez a tapasztalat tudatossá válik, a cselekvések módszeréről, munkamódszerekről beszélünk.

A társadalmi tevékenységek eszközöket alkalmazó, használó és termelő módja és módszere azonban lényegében különbözik azoktól a sorozatosan ismétlődő cselekvésektől, amelyeket szokás néven emlegetünk. Ez a történelmi folyamat is az empirián, vagyis az érzékelés és a cselekvés egybeesésén alapuló fogalom: absztrakció. A szokás a cselekvések ismétlődésén alapul, egyrészt az egyén, másrészt a közösség viszonylatában. Ebben az attitűdben már anyagi erőként, tárgyként jelenik meg a tudatban is. Vannak tehát olyan cselekvések, amelyek élettevékenységek, ismétlések és ismétlődések, de az egyes embereken belül, elszigetelten nyilvánulnak meg: ezek az egyének sajátosságai és tulajdonai. Vannak azonban nagy számmal olyan szokások, vagyis cselekvéssorozatok, amelyek közösségekhez, társadalmi csoportokhoz fűződnek, sőt sok esetben uralkodnak is rajtuk. Az ilyen szokás is valójában folytonos ismétlődés és csupán azért látszik feleslegesnek, mert hozzáilleszkedés, alkalmazkodás az adott közösség életének előző (múltbeli) és környező (ezektől elütő) formáihoz, más csoportok, más közösségek életmegnyilvánulásainak a módjaihoz, az adott közösség életmódjához. A munkáshagyományok genetikai bázisa a kisközösségek gazdag szokásvilága, szokásainak sokjelentésű rendszere, amely az egyén emberi magatartásában nyilvánul meg.

Minden társadalmi jelenség lényegében objektív ugyan, de szubjektív emberi magatartásokban nyilvánul meg, válik érzékelhetővé, tényé. A társadalmi jelenség megnyilvánulásában így érvényesülnek mind az egyéni magatartás társadalmi összefüggései, mind a szociológiai törvényszerűségek, s nemcsak a szociálpszichológia törvényszerűségei. Ezért nemcsak a munkáshagyományt, a társadalmi jelenség észlelhető formáját, hanem a társadalmi jelenség lényegét, társadalmi tartalmát is fel kell tárunk, ki kell szűrünk az emberi magatartások empirikusan érzékelhető változásaiból. A valóság muzeológiai elemzésénél ki kell emelünk az emberi magatartások empirikusan megfogható alakulásából azokat a specifikus mozzanatokat, amelyek a társadalmi jelenség lényegi megnyilvánulását képezik. A munkáshagyományok muzeológiai vizsgálatánál szükségünk van mind a változatsorokra, az egymástól eltérő formákra, mind a szociológiai elemzés matema-

tikai technikájára, a mennyiségi vizsgálatokra egyaránt. (Vö. Kulcsár Kálmán, Századok, 1970. 564.)

Az egyéni szokások az egyént egységesítik, alkalmazkodásra alkalmas társadalmi egységgé teszik, képessé teszik ötletszerűen jelentkező cselekedetei tervszerű előidézésére és egybeillesztésére, koncentrációjára. A közszokások kisebb-nagyobb embercsoportokat egyeztetnek egymással és így teremtik meg a társadalom rendjét. A rend: az egyének és kiscsoportok megszokott, célszerű, szükséges összefüggésének megteremtése társadalmi méreteken is, nemcsak a kisközösségek mindennapi életében. Az ismétlődő cselekvések célszerű véghezvitele a legtöbb esetben kellékek segítségével történik. A fizikai munka legegyszerűbb kellékei a szerszámok, a szellemi munka legegyszerűbb kellékei a képek, az érzékelések tükröződései az agyban, és a képek jelei, a hangok. A beidegződött gyakorlat, a gondolkodás az absztrakt fogalomtól állandóan visszatér az észleléshez, hogy rátaláljon a fogalom, az absztrakció érzékelési bázisára, a fogalom érzéki kezdeteire. Ez a tevékenység látszólag biológiai üresjárat, mert az absztrakció és a fogalom egybehangolása során az észlelés instrumentuma, az agy maga is átalakul: új sztereotípiái keletkeznek. A gyakorlat elsősorban a mechanikus cselekvést igényli, nem a logikus gondolkodást. Alkotó jellegű gondolkodásra, a sztereotípiák információs alkalmazására csupán egy esetben kerül sor: ha a környezetben, a környezethez való alkalmazkodásban olyan változás következik be, amelyet az agynak újonnan kell kidolgoznia a sztereotípiák időleges kikapcsolásával. Ezek az ihlet pillanatai.

A jelenkor tárgyi emlékeinek muzeológiai távlatát a mai tudatszint hagyományrendszerének és hiedelemrendszerének ma is élő biológiai rétegei képezik. Ezért a mindennapi élet folyamatában a munkáshagyomány mind a kulturális (közművelődési) integrációnak, mind a gondolkodásnak, a tudományos differenciációnak élő bázisa. A közművelődés folyamatában ennek az élő bázisnak mind az antropomorfikus, mind az antropocentrikus világkép mozgásjelenségei egymást kiegészítő jellegűek. A kétféle világképnek az íráson-olvasáson alapuló hagyományos biológiai egyensúlyát a

jelenkor folyamán a rádió, a film és a televízió lényegesen megváltoztatta, azonban e hatások tudományos lemérését tudományaink egyike sem kísérelte meg. A muzeológusnak a jelenben élő és ható munkáshagyományok társadalmi mozgását differenciáltan kell megismernie, ha a sokrétű valóság értelmezését muzeológiai eszközökkel, tudományosan kísérel meg. Az általános muzeológia sem hanyagolhatja el a munkáshagyományok dialektikájának a tanulmányozását és alkalmazását.

Dömötör Sándor

Az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy Magyarországon

Magyarországon az orvostörténeti szakterületen különös jelentősége van a múzeumügynek. Az ország egyetlen orvostörténeti jellegű tudományos intézete a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár, amely muzeális tárgyi anyagot, könyv- és folyóiratanyagot, valamint levéltári anyagot is őriz, de tevékenységéhez tartozik az Orvostörténeti Közlemények (Communicationes etc.) és más orvostörténeti művek kiadása is. A művelődésügyi és az egészségügyi miniszterek együttes rendelete az intézet kereteit 1971-ben tovább bővítette: szaklevéltárrá is alakult. A most már mindhárom gyűjteményi ágat magába foglaló Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár ezzel a szakági kutatások bázisintézete lett.

Sajnos ennek a jelentős szerepnek megvannak az árnyoldalai is. Ma nálunk nem kötelező tárgy az egyetemeken az orvostörténet, és nincs is orvostörténeti intézet a négy orvosi egyetemünkön. Korábban magántanárok, illetve rendkívüli tanárok adták elő ezt a tárgyat, de kinevezett professzora és intézete ezekben az időkben is csak - a ma Romániához tartozó - kolozsvári egyetemen volt. (Most - az orvosképzés reformja kapcsán - várunk e kérdésben is fontos döntéseket.)

A tudománytörténeti múzeumok helyzete bizonyos szempontból elüt a többi múzeumokétól. A tudományos kutatásnak itt sokkal inkább emlékanyaga a könyv, a kézirat, általában a "papíryanag". A műtárgyak mellett nálunk nagyobb szerepe van a történeti dokumentációs-archivális anyagnak, ezért szükségszerűen "Papírmúzeum"-

nak tűnhet az intézmény. Azonban, míg más esetben ellenfelei és hívei egyaránt vannak a múzeumok, könyvtárak és levéltárak szervezeti összefogásának, addig a tudománytörténeti múzeumok helyzetével tisztában levő szakemberek előtt nem lehet kétséges a szoros együttműködés szükségessége, illetve a teljes szervezeti egység, ez pedig megköveteli a gyűjtemények egységét is.

Bátran kimondhatjuk tehát, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténet lényegében "múzeumi tudomány", hiszen vizsgálati anyaga nagyrészt a múzeumokban - nálunk a mi szakmúzeumunkban - található.

+ + +

Az orvostörténeti múzeumügy fejlődése tulajdonképpen két úton haladt. Az egyik út: amikor az oktatás szolgálatában álló demonstrációs tárgyakat "egyetemi intézeti múzeumokban" gyűjtik össze, tárolják. Hazánkban ennek már a XVIII. században a budai és a pesti egyetemen - sőt részben már Nagyszombatban is - nyomára bukkanunk. Idők folyamán mind több hagyaték kerül ezekbe a "házi múzeumokba" s belőlük - az egyetem működésének melléktermékeként - lassan megszületik az "egyetemi múzeumi gyűjtemény". Ez nálunk valódi orvostörténeti múzeumná sohasem tudott átalakulni, mint Bécsben vagy Koppenhágában az ottani gyűjtemények.

Az orvostörténeti múzeumok keletkezésének másik útja: amikor múzeumi szándékkal és jelleggel hoznak létre intézményt, mint Angliában a Wellcome Intézetet, vagy nálunk a mi Semmelweis Orvostörténeti Múzeumunkat. Ilyen alapításokra azonban csak a XIX. és XX. század fordulóján került sor.

Nem tudjuk, hogy mennyiben hatott külföldi példa az orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum (1905) és a gyógyszerészegyleti Gyógyszerészeti Múzeum (1906) létesítésére. Tény, hogy a világ legjelentősebb hasonló intézete, az előbb már említett londoni Wellcome Historical Medical Museum and Library is 1905-ben jött létre. Ma már igen jelentős orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumi és könyvtári gyűjtemények találhatóak az Egyesült Államok-

ban, a Szovjetúnióban, Franciaországban, Olaszországban, Svájcban, Dániában, Hollandiában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Ausztriában, Romániában - sorolhatnánk tovább is az országokat -, azonban anyaggazdagságban és szervezetségben máig elől jár a Wellcome Intézet.

Sajátos történelmi fejlődésünk, a kedvezőtlenebb viszonyok, és nem a jószándékú kezdeményezők hiánya okozta, hogy az azonos alapítási év ellenére, nálunk is lassabban alakult az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügy, mint Angliában.

A kezdet: 1905 áprilisa; ekkor látott napvilágot a Budapesti Kir.Orvosegyesület felhívása,¹ amelyben Magyarország orvosaihoz fordult, hogy ajándékaikkal segítsék elő egy orvostörténelmi múzeum létesítését. Az előkészítő bizottságot már korábban: 1904-ben állították fel; Hőgyes Endre professzor elnökletével működött "az általa már régebben, most pedig Temesvárytól indítványozott orvostörténelmi múzeum létesítése ügyében"². Hőgyes, aki 1906-ban húnyt el, halála előtt lemondott tisztségéről és Elischer Gyula lett a múzeumi bizottság elnöke. A tényleges szervező munka azonban a nagy Semmelweis-kutatóra és kiváló orvostörténészre: Győry Tiborra hárult, aki a bizottság előadója és az Orvosegyesület könyvtárnoka volt. Az anyaggyűjtés megkezdésére, az első sikeres lépésekre utal Salacz,³ amikor azt írja az Orvosegyesület 1905. évi eredményeiről:

"Valósággá válik az egyesület orvostörténelmi múzeuma is, amely Győry Tibor (akkor még másodkönyvtáros) személyében megtalálja a vezetésre és gyarapításra legilletékesebb szakembert, akinek lelki szemei előtt elsősorban hazai orvostudományunk fejlődésének emlékeit lehetőleg teljesen felölelő gyűjtemény lebegett. A szépen induló kezdetet - orvostörténelmünk nagy kárára - a világháború és az utána

¹Az Orvosegyesület felhívása megtalálható a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tört. dok. gyűjteményében. 67.548.1 ltsz.

²Salacz Pál: A Budapesti Kir. Orvosegyesület Jubiláris Évkönyve. 1837-1937. Budapest, 1937, 244-245. l.

³Salacz i.m. 249-254. l.

következő nehéz évek szakították meg a Győry lelkes művének folytatása még mindig nem tudott megkezdődni."

A további fejlődésről szintén Salacztól értesülhetünk. Az Orvosegyesület 1908. évi eseményeit összefoglaló írásának az egyesületi székházról szóló részében ezt olvashatjuk:

"A II. emeleti legnagyobb helyisége igen alkalmas ülésteremmel szolgált a szakosztályok számára, az egyik kisebb teremben pedig az egyre szaporodó orvostörténelmi múzeum nyert elhelyezést."

Ugyanitt lábjegyzetben azt is megjegyzi Salacz, hogy Korányi Frigyes közbenjárására a Balassa, a Lumniczer és a Markusovszky család igen értékes levelezéssel és más kéziratos anyaggal gyarapította a múzeumi anyagot.

A biztató kezdet után, amely máig biztosította a különben megszerezetlen orvostörténelmi gyűjtemény fennmaradását, mint önálló intézet nem tudott gyökeret verni a múzeum. Jól mutatja ezt az a tény, hogy Nékám Lajos professzor 1918-ban tervezetet dolgozott ki a "Magyar Orvostörténelmi Múzeum" létesítésére, amely nyilvánvalóan a Hőgyes-féle kezdeményezés (1905) továbbfolytatását jelentette.⁴ A tervezett múzeum gyűjtőköre kiterjedt volna a széles értelemben vett orvostörténetre, tehát a gyógyszerészet és általában az egészségügyi emlékére is. Különösen fontosnak ítélték meg az első világháború emlékeinek az összegyűjtését, ami előrelépés volt, miután a Hőgyes-féle javaslat az 1850 előtti anyagban jelölte meg a gyűjtési korhátárt. Ennek a javaslatnak és a lezajlott vitának már jellemzője, hogy túllép a leletmentésen és az intézeti munka jellegét is meghatározza. Javasolják a Magyar Orvostörténelmi Múzeum és Könyvtár elnevezés használatát is, amely már a gyűjtőkört is meghatározza. A leendő intézmény személyi összetételére is gondolnak, amikor kimondják, hogy a gyűjtő munkát orvos és törté-

⁴Szamosháti Dániel: 45 év előtti tervezet Magyar Orvostörténelmi Múzeum létesítésére. Orvostört.Közl. 1963.28.köt. 266-271.1.

nész végezze, de abba levéltári, könyvtári és múzeumi gyakorlattal rendelkező szakembereket is vonjanak be. Világosan látták, hogy az orvos- és gyógyszerésztörténeti jellegű múzeumi munka sokféle ismeretet igényel, ez nem lehet csak a hagyományos kiképzésben részesült szakemberek munkája.

+ + +

Egy-egy szakterület múzeumának megszületését sokféle körülmény segítheti elő. A leginkább kézenfekvő, ha szép műemléki környezetben muzeális értékű berendezést, gyűjteményt őriznek meg. Ez vonatkozik a gyógyszerésztörténeti múzeumokra is, ahol az esztétikumnak is nagy szerepe van. Éppen ezért olyan helyeken fogant meg a gyógyszerész múzeumügy gondolata, ahol ennek megvoltak a tárgyi feltételei.⁵

Erdélyben, Kolozsvárott született meg az első kezdeményezés gyógyszerésztörténeti múzeum létesítésére. A Gyógyszerészi Közlöny 1887. évi egyik számában ezt a hírt olvashatjuk:

"A kolozsvári egyetem gyógyszerész hallgatóinak segélyegylete Böckel Samil elnöklete alatt tartott gyűlésén elhatározta, hogy egy "Gyógyszermuseum"-ot fog létesíteni."⁶

Orient Gyula gyógyszerész - a kolozsvári egyetem akkori tanársegédje - írásaiból követhetjük nyomon a Gyógyszerészeti Múzeum történetét. Kiviláglik belőlük, hogy a lelkes kezdeményezés után másfél évtized is eltelt, amíg az első eredmények megmutatkoztak. A Gyógyszerészeti Közlönyben 1903-ban közölt felhívásában is a Magyar Gyógyszerészeti Múzeum felállítását szorgalmazta Orient.⁷ A kolozsvári Gyógyszerészeti Múzeum nemcsak erdé-

⁵Hazai viszonylatban kiemelkednek a volt jezsuita patika-berendezések a XVIII. századból (Kőszegi patika az Iparművészeti Múzeumban, az egrí Telekesy-patika, a székesfehérvári "Fekete Sas" patika. A két utóbbit múzeumi egységgé is nyilvánították.

⁶Gyógyszerészi Közlöny. 1887. évf. 223. l.

⁷Uo. 1903. évf. 8.sz. 125-127. l.

lyi, hanem az egész akkori Magyarországról származó anyagot gyűjtötte, illetve őrzi ma is.

Példát mutat Orient abban, hogy elveti a szűk látókörű szakmai sovinizmusra épülő szeparatista szemléletet:

"A Magyar Gyógyszerészeti Múzeum megalapítása nem a magyar gyógyszerészek lelkesedéshiányán, s nem is a tárgyak csekély számán múltott, hanem valószínűleg inkább azon, hogy féltett ereklyéik magánosok kezébe, vagy legfőljebb szegényes, szűk hellyel és anyagiakkal küzdő testületekhez jutnak, nem pedig nekik legmegfelelőbb helyre, s nem fognak abban a megkövetelt gondozásban és elhelyezésben részesülni, a milyent csak oly gazdag múzeum nyújthat mint a minő az országos 'Erdélyi Múzeum'."

Arra is hivatkozott Orient, hogy legtöbbször külföldön is a nemzeti múzeumok keretében állítják fel a gyógyszerészeti múzeumokat, mert az önálló múzeumoknak nincsenek meg a feltételei.

Későbbi tanulmányában⁸ megállapítja, hogy 1903-as felhívása a Múzeum érdekében először "teljesen meddő maradt". Személyes levelezéssel és látogatásokkal ért csak el eredményt. Sokan inkább a nürnbergi Germanische Museum-ba küldték emléktárgyaikat, eszközeiket, és nem a hazai gyógyszerésztörténeti gyűjtemény növelését tartották szem előtt. Pósta Béla egyetemi tanár, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának igazgatója írta 1905. évi intézeti jelentésében:

"... szabad legyen röviden megemlékeznem az intézetünk kebelében alakuló magyar gyógyszerészeti múzeum gyarapodásáról. A magyar gyógyszerészet múltját hazánkban egyetlen gyűjtemény sem mutatja. Dr. Orient Gyula panasolta ezt nekem pár év előtt és kért, tennem lehetővé, hogy ez a múzeum osztályunk keretében létesülhessen. Nem tagadom, nem

⁸ Orient Gyula: A Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának, gyógyszerészeti gyűjteménye. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Szerk. Pósta Béla. Kolozsvár, 1918. 221. l.

sok bizalmam volt hozzá, mert ismerem az általános érzéketlenséget és a mindent pénzzé tenni kívánó önösséget. De tudtam azt is, hogy a lelkesedés csodákra képes, Orient úr szemeiből pedig ennek tüze csillogott. Nos hát, a magyar gyógyszerészeti múzeum, úgy látom, minden nehézség daczára is, meg lesz..."

A kolozsvári Magyar Gyógyszerészeti Múzeum anyaga nyolc gyűjteménycsoportban kerül elhelyezésre, állománya 1918-ban már meghaladta az 1.000 darabot. A gyógyszerészet múltjának megbecsülése azt eredményezte Kolozsvárott és Erdélyben, hogy létre hozták a történelmi Magyarország első gyógyszerészeti múzeumát.

De a gyorsan fejlődő világvárosban, Budapesten is jelentkezik a gyógyszerészeti múzeum gondolata. Karlovsky Geyza, valamint Nagy Gyula már a 90-es években szorgalmazták a gyógyszerészeti múzeum felállítását. A Gyógyszerész Közlönyben olvashatjuk 1892-ben:

"Gyógyszerészeti múzeum létesítését tervezi Nagy Gyula fővárosi gyógyszerész. E célból a "Gyógysz. Hetilap"-ban felhívást tett közzé, a melyben kéri a régi gyógyszerertári edények birtokosait, hogy azokat küldjék be, a melyeket ő hajlandó a gyógyszerészeti nyugdíjintézet javára eső illő áron meg is venni."⁹

A gyógyszerészeti múzeum gondolata tehát egyre többször felmerül. Traxler László egyik 1893-ban írott cikkében, amelyben egy 1754-ből származó gyógyszerertári számlát ismertet, mellékesen említi:

"Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy emlékezetbe ne hozzam K. Karlovsky Geyzának azon, már úgy látszik, feledésbe ment cikkét, a melyet egy Budapesten felállítandó gyógyszerészeti múzeum érdekében, ha jól emlékszem 5 év e-

⁹Gyógyszerész Közlöny. 1892. évf. 158. l.

lőtt írt: az ilyen és ehhez hasonló régiségek csakis akkor lennének az enyészettől állandóan, és mindenkinek hozzáférhetőleg megóva, ha megőrzésükre nyilvános intézet létesíttetnék. Ha például a "Magyarországi Gyógyszerész-egyesület" venné kezébe az ügyet, egyáltalán nem lennének a nehézségek legyőzhetetlenek."¹⁰

Érdemes megjegyezni, hogy e cikket a szerkesztőség a következő megjegyzéssel egészítette ki:

"Egy gyógyszerésztörténelmi múzeum felállítása és propagálása érdekében újabban Nagy Gyula fővárosi kartársunk indított nagyobb arányú actiót. Törekvéseit azonban eddig nem nagy siker koronázta, a mennyiben mostanáig alig néhányan küldtek be hozzá reliquiákat, noha azoknak méltányos áron való megvételére is ajánlkozott. A szép terv pedig kartársaink részéről valóban több pártolást érdemelne."

Orient ismertetett cikkein kívül a legfontosabb felhívást a gyógyszerészekhez 1906-ban a Gyógyszerészeti Hetilap közölte.¹¹

Érdemes idézni szövegének néhány sorát, amely a muzeális értékű magángyűjtemény és a közgyűjtemény viszonyát is érinti, megfogalmazása pedig egyetemes érvényű:

"... e gyűjtemények fennmaradása mivel sincs biztosítva, a bennünket a múlt tapasztalatai jogosult aggodalommal töltenek el ezen emlékek jövő sorsa iránt. Garanciákat kell tehát keresnünk ezek megőrzésére! Ezt parancsolja szűkebb kari érdekünk és a tágabb tudományos szempont, mert már odajutottunk, hogy minden megmenthető emlékünkné pusztulása egyúttal veszteség a tudományra nézve is."

A Magyar Gyógyszerészegylet elnökségének a felhívása - hasonlóan a kolozsvári és a külön megemlített nürnbergi Germanische Museumhoz - Budapesten is a Nemzeti Múzeum keretében, a nép-

¹⁰ Gyógyszerész Közlöny. 1893. évf. 11. 1.

¹¹ Gyógyszerészeti Hetilap. 1906. évf. 2. sz. 211. 1.

rajzi osztály gyógyszerészeti gyűjteményeként (jogilag "örök letétként") hívta életre a gyógyszerésztörténeti múzeumot. Ekkor - tehát 1906-ban - született meg a budapesti gyógyszerésztörténeti múzeumi részleg, amely hol visszaesve, hol fejlődve alakul a további évtizedekben.¹²

+ + +

A későbbiekben is történt még néhány olyan kezdeményezés, amely közelebb hozta megvalósulásához az orvos- és gyógyszerésztörténeti múzeumügyet. Ezek sorát a Tanácsköztársaság idején felmerült terv indítja meg, amely egy önálló gyógyszerésztörténeti múzeum felállítására vonatkozott.¹³ A két világháború között, 1935-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán terveztek orvostörténeti múzeumot, amely az igen értékes intézeti gyűjteményekre épült volna.¹⁴ (E gyűjtemények jórésze megmaradt, azonban sohasem vált valódi múzeummá.) További két intézet, illetve gyűjtemény létesítése is érintette az orvostörténeti múzeumügyet. Az egyik az 1901-es alapítású Társadalmi Múzeumból 1919-ben szervezett Népegészségügyi Múzeum,¹⁵ amelyben - ha háttérbe szorítva is -, jelentős orvostörténeti anyag is bemutatásra került, ebben bizonyára nagy része volt orvostörténetész igazgatójának, Gortvay Györgynek. (Anyaga a második világháborúban lényegében megsemmisült vagy elveszett.) Ennek az intézetnek azonban inkább az Egészségügyi Felvilágosító Központ-hoz hasonló szerepe volt, és nem lehetett igazi múzeumnak tekinteni. Ugyanígy kettős szerepe volt a régi és a modern menté-

¹²Halmai János: Az "Ernyey József gyógyszerészi múzeumról." Orvostört. Közl. 1965. 36. köt. 209. l.

¹³Halmai János: Téri Tibor emlékezete. Gyógyszerészet, 1968.4. szám.

¹⁴Sós József: Semmelweis emléke műalkotásokban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. Orvostört.Közl. 1968.46-47. köt. 135.l.

¹⁵Gortvay György: A Népegészségügyi Múzeum. Budapest, 1935. 125. lap.

si eszközöket bemutató, jelentős fejlődést elért Mentőműzeumnak.¹⁶

Igen nehezen gyűlt a Nemzeti Múzeum keretében felállított gyógyszerészeti gyűjtemény anyaga is. Baradlai János írta erről:

"A magyar gyógyszerészeti múzeum alapját bármily szegényes is jelenleg, Ernyey József szorgalma és tudása teremtette meg. Óhajtandó volna, hogy őt nemes igyekezetében a magyar gyógyszerészek is támogassák s adományaikkal, vagy letétjeikkel a múzeumi anyagot szaporítsák."¹⁷

Ernyey József (1874-1945) személyében valóban ritka tehetséget kapott a gyógyszerésztörténet, hiszen önmagában egyesítette valamennyi szükséges szakismeretet, a kolozsvári Pósta múzeumi-gazgató és Orient gyógyszerész adottságait. Előbb gyógyszerész volt, majd 1908-tól a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a Néprajzi Múzeum, majd az Éremtár vezetője, illetve 1934-től a Természettudományi Múzeum főigazgatója. A gyógyszerészeti gyűjtemény tehát jó kezekbe került, nem rajta múlt, hogy az eredmények mégis kevésnek bizonyultak.

A gyógyszerészeti anyag gyűjtése azonban más helyen is pártfogóra talált. 1934-től kezdve Mozsonyi Sándor professzor vezetésével a Gyógyszerészeti Intézetben is gyűjtötték a tárgyi és dokumentációs emlékeket. E két gyűjtemény - az 1906 óta gyarapodó múzeumi és az említett intézeti gyűjtemény - egyesítésével hozták létre 1948. október 11-én az Ernyey József Gyógyszerészeti Múzeumot,¹⁸ amely azonban hét évvel később, 1963-ban az egyetemi intézetek bővülésével kapcsolatban megszüntette működését. Anyagának nagyobb részét átvette a szervezés alatt álló

¹⁶Kalmár János "vezetője" a Mentőműzeumról. (Jean de Kalmár: La Musée de la Société de Sauveteurs Volontaires de Budapest.) Budapest, 1938. Anyaga részben elpusztult, részben pedig a Semmelweis O. M. különgyűjteményeként őrzik.

¹⁷Baradlai János - Bársony Elemér: A magyar gyógyszerészet története. I. köt. Budapest, 1930. 342. l.

¹⁸Halmai i.m. (12. jegyz.)

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, kisebb része a Budapesti Orvostudományi Egyetem Gyógynövény- és Drogismereti Intézetének kezelésében maradt, ahol a gyógyszerésztörténeti előadásainak demonstrálására használják fel.

A pusztító háborúk után mindig megnő a múlt értékeinek megbecsülése, felrzza a közgondolkodást. Ha ez találkozik a múzeum-szervezés reális lehetőségeivel, akkor biztosan számíthatunk a sikerre. A második világháború után, az 1848-as szabadságharc centenáriumi hangulata nemcsak az Ernyey József Gyógyszerész Múzeum felállítására vezetett. A Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete a "Magyar Orvostörténelmi Kiállítás" megrendezésével további fellelhető anyag összegyűjtésére és bemutatására törekedett.¹⁹ Ennek volt eszköze a két esztendő múltával (1950) Szombathelyen megrendezett "Orvostörténeti és népegészségügyi kiállítás" is.²⁰

Csak a legismertebb gyűjteményekről, kiállításokról szólhattunk itt, nem tehattünk említést a jelesebb magángyűjteményekről, illetve vidéki egyetemeink értékesebb anyagáról, vagy éppen az Állatorvostudományi Kar egykori gyűjteményéről sem. De talán így is sikerült vázolni azokat a törekvéseket, amelyek az Országos Orvostörténeti Könyvtár, majd pedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum megalakulásának előzményeiként tarthatnak számon.

+ + +

A ma önálló intézetként működő Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár tulajdonképpen két önálló intézet egyesítéséből jött létre. Előbb az Országos Orvostörténeti Könyvtárat állította fel 1951-ben az Egészségügyi Minisztérium. Ennek kezdetől fogva szoros kapcsolata volt az Országos Reuma és Fürdőügyi Intézettel, ami elsősorban abban gyökeredzett, hogy gyűjtemé-

¹⁹Réti Endre - Berndorfer Alfréd: A magyar orvostörténelmi kiállítás. Budapest, 1948. 8. l.

²⁰Bencze József: A szombathelyi orvostörténeti és népegészségügyi kiállítás. Szombathely, 1950. 24. l.

nyének alapja a budapesti Irgalmas Kórház régi könyvanyaga volt. Ezt azután számos rendi - a pécsi és egri irgalmas, a váci piarista, a kalocsai és bajai ferences - könyvtár orvostörténeti vonatkozású anyaga gyarapította az évek folyamán. 1952-ben az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete által átvett egykori budapesti Kir. Orvosegyesület könyvtárának az anyaga került az Országos Orvostörténeti Könyvtár tulajdonába. Ekkor kapta meg a Könyvtár - a könyv- és folyóirat-anyag mellett - az orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum megmaradt gyűjteményét - műszer-, irat-, fotó- stb. anyagát - is. További gyarapodását az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára segítette elsősorban elő értékes duplumanyag átengedésével, de vásárlások, ajándékok és cserék is hozzájárultak a ma kb. 100.000-es könyv- és folyóiratállomány kialakulásához.

Alapításakor még az egykori Irgalmas Kórházban működött a Könyvtár, mai épületét - amelyben jelenleg már raktározási helyhiánnyal küszködik - csak 1956-ban kapta meg.

A Könyvtár jellegét, funkcióját gyűjteményei határozzák meg: egyrészt az 1900-ig megjelent történeti értékű orvosi irodalom gyűjteménye (könyvmúzeuma), másrészt orvostörténeti szakkönyvtár, amelyben a legfontosabb kézikönyvek, folyóiratok, és a rokon területek szakirodalma is megtalálható.

Ritkaság-gyűjteménye sok, a könyvnyomtatás előtti időkben keletkezett kéziratos anyagot tartalmaz: ősnymtatványokat, rarissima-vetustissima egyetemes anyagokat az 1501-1600 közötti évekből, és régi magyar nyomtatványokat a könyvnyomtatás kezdetétől 1711-ig terjedő időkből. Ebben a gyűjteményben található meg a híres nyomdák termékei, az unikumok, az illusztrációikról híres nyomtatványok, a híres kötések, és a neves possessorok könyvei is.

A XVIII. és a XIX. századi orvosi irodalom - magyar és egyetemes vonatkozásban egyaránt - rendkívül gazdag. A speciális szakgyűjtemények fokozatosan különültek el e könyvanyagon belül. Gazdag anyag képviseli a botanika, a gyógyszerstan, a sebészet,

a balneológia, a különböző betegségek, a népi gyógyászat stb. irodalmát. Az orvosi disszertáció-gyűjtemény több mint ötezer kötetével nemcsak a régi magyar inaugurális disszertációkat tartalmazza, hanem számos külföldi egyetem ilyen jellegű anyagát is, amely nyomtatványcsere révén került hozzánk.

A különlenyomat-gyűjtemény több mint 15.000 egységet tartalmaz; részint magyar, részint külföldi orvosi és orvostörténeti tárgyú cikkekből állt össze.

Gazdagnak mondható a Könyvtár folyóiratállománya is: meghaladja a húszezer kötetet. Csaknem teljességgel megtalálható a gyűjteményben a hazai orvosi folyóiratanyag a múlt század hatvanas éveitől, és még korábbi időszaktól a külföldi orvosi irodalom.

+ + +

A mai Semmelweis Orvostörténeti Múzeum előkészítése 1958-ban indult meg. Ekkor alakult meg előkészítő bizottsága, jogszabályok jelentek meg az egészségügyi intézetek muzeális értékű anyagának bejelentésére. 1962-ben a Fővárosi Tanács a múzeum elhelyezésére átadta az Egészségügyi Minisztériumnak a Budapest I. Apród u. 1-3. sz. alatt fekvő műemléki épületet, Semmelweis Ignác szülőházát. Röviddel később Pfannl Egon tervei alapján megkezdődött az épület múzeumi célú helyreállítása, amely 1964-ben fejeződött be. Az újjávarázsolt épületet 1964. október 12-én vette birtokába a szerveződő intézet. Néhány nap múlva - 1964. október 15-én - az udvarának kőfalában kiképzett sírkamrában elhelyezték Semmelweis Ignác 1963-ban exhumált hamvait. Nem egészen egy év múlva, 1965. augusztus 13-án - Semmelweis halálának centenáriumán - ünnepélyes keretek között felavatták a sírhelye előtt álló szobrot: Borsos Miklós "Anyaság" című szép alkotását. Ez a nap egyben a Múzeum hivatalos születésnapja is, mert ekkor jelent meg az egészségügyi és a művelődésügyi miniszterek közös rendelete a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum létesítéséről.

Sokan teszik fel a kérdést, hogy honnan került az "új" intéz-

ménybe a kiállított gazdag anyag? Az előzőek ismeretében erre már könnyű felelni: gyűjteményünk alapja az orvosegyesületi Orvostörténelmi Múzeum (1905) és a gyógyszerészegyleti Gyógyszerészeti Múzeum (1906) később Ernyey József Gyógyszerészi Múzeumná (1948) alakult gyűjteménye és az Orvostörténelmi Könyvtár már korábban gyűjtött anyaga (rég patikaedények, fürdőpoharak, a híres Faludi-féle numizmatikai gyűjtemény, és más tárgyi emlékek). Ezt gazdagították - az egészségügyi miniszter már említett rendelkezése nyomán - az ország legkülönbözőbb részeiből beszállított anyag, valamint a különböző intézetek (elsősorban az orvostudományi egyetemek által átengedett muzeális tárgyak és történelmi értékű dokumentumok).

Az egészséges gyűjteményi politika megnyilvánulás volt a Múzeum felállításáról intézkedő miniszteri utasításának az a rendelkezése is, amely kimondta:

"A Múzeum gyűjtőköre kiterjed a magyar orvostörténet (beleértve a gyógyszerészet és az egészségügy történetét is) tárgyi és dokumentációs emlékeire, az egyetemes orvostörténet Magyarországon fellelhető emlékeire, valamint a magyar orvostörténettel kapcsolatos külföldi emlékekre."²¹

Éppen ezért már természetesnek tűnik az illetékes szakminiszterek újabb rendelkezése, amellyel a budai Várnegyedben (Budapest I., Tárnok u.18.) feltárt barokk patikát - az egykori "Arany Sas" patikát - gyógyszerésztörténelmi múzeumi egységként 1966-ban a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeumhoz csatolták, és amely - műemléki helyreállítása és korhű berendezése után - mint gyógyszerésztörténelmi kiállítás nyílik meg a közönség számára.

Az ötvenes évek végén megindult integrációs folyamat újabb megnyilvánulásának fontos dátuma 1968. január 1., amikor az egészségügyi miniszter - egyetértésben a művelődésügyi miniszterrel

²¹19/1965. (Eü. K. 18.) Eü.M.-M.M. sz. együttes miniszteri utasítás.

- "az orvostörténelmi szakterület tudományos kutató és ismeretterjesztő tevékenységének összefogására és elősegítésére" egyesítette a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeumot és az Országos Orvostörténelmi Könyvtárat.

Ez az intézkedés hozta létre tulajdonképpen azt az intézetet, amely az évtizedekkel korábban Hógyes Endre által kezdeményezett intézet szellemi- és jogutódjának tekinthető. Végre tehát egy kézbe került az egész, széleskörűen értelmezett szakterület teljes tárgyi és dokumentációs emlékhagyatéka, könyvanyaga. Így válhatott intézetünk hat évtized álmainak, törekvéseinek megtestesítőjévé.

Antall József

Eredeti tárgyak a közlekedési múzeumokban — Nemzetközi tanácskozások Liverpoolban és Prágában —

Napjainkban a tudomány és a technika gyorsuló fejlődése mind több gépet, berendezést, műszaki megoldást tesz "tegnapivá". Világszerte felmerül és egyre súlyosbodik ezért a múlt eredményei megőrzésének problémája. Ugyanakkor erősödik az az igény is, hogy az elmúlt idők technikáját bemutató intézmények - elsősorban a műszaki múzeumok - lehetőleg gyors ütemben kövessék a fejlődést, biztosítsanak helyet a legújabb alkotásoknak is, hogy a látogató a múlt, a jelen, sőt bizonyos értelemben a jövő technikáját is szerves egészében szemlélhesse, tanulmányozhassa.

Különösen súlyosan vetődik fel ez a kérdés a közlekedési múzeumokban. A közlekedés objektumainak - döntően a járműveknek - nagy méretei, valamint az a körülmény, hogy a gőzüzem napjainkban adja át véglegesen helyét a korszerűbb vontatási nemeknek, megsokszorozzák a múzeumi gyűjtés, megőrzés, felújítás, konzerválás és kiállítás sokrétű problémáit.

A megoldás egyik lehetséges útja, hogy a közlekedés objektumait nem eredetiben, hanem kicsinyített, de minél hűbb modellleken mutassuk be, amelyeknek elsősorban jóval kisebb helyigénye lehetővé teszi a reálisan teljes fejlődéstörténet demonstrálását. Valóban tapasztalható is világszerte az érdeklődés rohamos növekedése a modellépítés, annak elvi, műszaki és történeti problematikája iránt. Ennek egyik figyelemreméltó jele, hogy az IATM (International Association of Transport Museums) - a Közlekedési Múzeumok Nemzetközi Szövetsége - 1969. évi

budapesti konferenciáját teljes egészében a modellek kérdésének szentelte.¹

Nehezen vitatható azonban, hogy a modell - legyen az bármilyen magas színvonalú - nem képes minden tekintetben pótolni az e r e d e t i tárgyat. Sok más szempont mellett elsősorban a muzeális érték, a látogató számára az originalitás ténye és érzése az, ami az eredeti objektumokat minden más kiállított tárgy fölé helyezi. Ezért a fokozódó modellépítés mellett sem csökken a valóban jelentős, a fejlődéstörténet szempontjából kiemelkedő eredeti közlekedési objektumok, járművek megőrzése iránti törekvés, az a nemes kötelességérzet, hogy ne engedjük elpusztulni a múlt pótolhatatlan emlékeit.

Ez az oka annak, hogy az IATM - miután 1969-ben felvetette, megtárgyalta és munkabizottságai keretében tovább műveli a modellépítés tisztázandó kérdéseit - 1970. évi konferenciáján az eredeti tárgyak problematikáját tűzte napirendre.

+ + +

Az említett rendezvényre 1970. szeptember 22-25-én került sor Liverpoolban, a Városi Múzeumban (City of Liverpool Museums).

A liverpooli találkozó négy napos programja a következő eseményeket ölelte fel:

- az IATM igazgatótanácsának ülését,
- a nyilvános konferenciát "A közlekedési múzeumok eredeti tárgyai"-ról,
- az IATM rendkívüli közgyűlését,
- múzeumok és közlekedési üzemek, létesítmények látogatását,
- egyéb társadalmi rendezvényeket.

¹L. bővebben Dr. Czére Béla: Modellek a műszaki múzeumokban - az IATM budapesti konferenciája, Múzeumi Közlemények, 1970. I. p. 55-72.

A konferencián 11 ország 28 múzeuma (26 európai, egy közelkeleti és egy amerikai) 40 személlyel képviseltette magát. Résztvettek továbbá az UIC (Union Internationale des Chemins de Fer = Nemzetközi Vasútegylet), az ICOM (International Council of Museums = Múzeumok Nemzetközi Testülete), a Londoni Közlekedési Tröszt, valamint a Brit Vasútak Igazgatótanácsa reprezentánsai is. A szocialista országok közül az NDK-ból a drezdai Közlekedési Múzeum és a berlini Postamúzeum, Magyarországról a Közlekedési Múzeum képviselői vettek részt a találkozón.

Az igazgatótanács ülése foglalkozott az IATM 1971. évi rendes közgyűlésének előkészítésével, amelyen az új vezetőség megválasztása is esedékes. A közgyűlés 1971. augusztus 29. és szeptember 10. közt lesz Franciaországban, összekapcsolva az ICOM három évenként tartott közgyűlésével. Megtárgyalta és elfogadta a vezetőség továbbá azt a magyar részről tett javaslatunkat, hogy az IATM kezdje meg közös nemzetközi vándorkiállítások szervezését. Az egyik ilyen téma előreláthatólag "Az európai belvízi hajózás története" lesz. Végül intézkedéseket tett a vezetőség az IATM publikációira vonatkozóan is.

Nagy érdeklődés és aktivitás jellemezte a nyilvános konferenciát, amelynek fő témája - mint már jeleztük - "A közlekedési múzeumok eredeti tárgyai" volt. E kérdéskomplexumot 5 munkaülés keretében egy bevezető előadás, 7 korreferátum és számos hozzászólás tárta fel, kiterjeszkedve a közlekedés valamennyi ágazatára, beleértve a postát is.

A témakör általános bevezető előadását dr. ELFRIEDE REHBEIN, a drezdai Közlekedési Múzeum igazgatója tartotta. Ebben röviden vázolta a műszaki múzeumok, majd - a specializálódás folytán - a közlekedési múzeumok és ezek különböző típusainak történeti kialakulását. Ezt követően rendszerbe foglaltan áttekintette azokat a problémákat és fokozódó nehézségeket, amelyek a műszaki emlékek minősülő tárgyak mennyiségének rohamos emelkedésére, méreteik növekedésére vezethetők vissza. Foglalkozott a zárt helyiségben őrizhető tárgyak mellett a múzeumban el nem helyezhető közlekedési műszaki emlékek néhány kérdésével is.

Az első korreferátum, amelyet NEIL COSSON, a City of Liverpool Museums igazgatóhelyettese tartott, az "ipari műemlékké" nyilvánított közlekedési létesítmények helyzetét ismertette Nagy-Britanniában. Számos vetített képen mutatta be az ezirányú restauráló munka eredményeit, elsősorban a vasúti hidak és magasépítmények tekintetében. Utóbbiakra vonatkozóan kiemelte azt a tapasztalatot, hogy a régi, megőrzésre szánt épületeket célszerű valamilyen konkrét feladatra felhasználni, azaz "üzemeltetni".

A vasúti műszaki emlékek gyűjtésének és megőrzésének kérdéseivel egyébként átfogóan J.H. SCHOLLES, a Museum of British Transport (London, Clapham) foglalkozott. Nagybritanniában a magánvasúti társaságok 1923. évi regionális egybeolvasztása, majd 1948. évi államosítása után hatalmas irat- és rajztári anyag, valamint más dokumentum gyűlt össze. Ezek megőrzésére hívtak életre a Brit Vasútak Igazgatótanácsánál egy külön hivatalt (British Railway Board Office of the Curator of Historical Relics), amely 1951-től működik. E hivatal irányításával ma az alábbi három múzeumot tartják fenn:

Museum of British Transport (Clapham),
Great Western Railway Museum (Swindon),
Railway Museum (York).

Ezek a múzeumok elsősorban eredeti - dokumentációs és tárgyi - anyagot őriznek, fenntartásukról a Brit Vasútak gondoskodnak.

Jelenleg 76 gőzmozdony, 65 vasúti kocsi, 16 városi lóvasúti jármű, és 49 géperejű közúti, illetőleg közúti-vasúti jármű van a múzeumok állományában. A gőzmozdonyok egy kisebb részét üzemképes állapotban tartják és időről-időre bemutatják őket, ami Angliában igen nagy közönséget vonz. Pl. tavaly nyáron Norfolkban egyetlen vasárnap 15.000 látogatója volt az ottani rövid bemutató pályának.

A több mint egymillió darabos műszaki rajz- és a 200.000 darabos fényképnegatív gyűjtemény igen nagy értéket képvisel, de

feldolgozása lassan halad, szakértő munkaerő hiánya miatt. A helyhiány is nagy problémákat okoz. Tervezik egy új vasúti múzeum építését is York-ban, amely a fenti három múzeum vasúti anyagát foglalná magába.

Jelentős érdeklődés kísérte dr. H. B. VOS (Carriage Museum, Leek) korreferátumát a géperőnélküli közúti járművek megőrzéséről. Sajátos probléma a kocsikhoz tartozó lovak és személyek mikénti reprodukálása; ez az exponálási mód Angliában igen kedvelt. A Leek-i kocsimúzeum megoldásait az előadó vetített képeken is bemutatta.

Világszerte élénk érdeklődés mutatkozik a régi gépjárművek iránt. Ezt a témakört RODOLFO BISCARETTI, a torinói autómúzeum (Museo dell'Automobile Carlo Biscaretti di Ruffia) vezetőjének írásos referátuma foglalta össze. Ezen a területen - a szerző véleménye szerint - általában az eredeti járművek és tárgyak megszerzésére és őrzésére kell törekedni: csak kivételesen kerülhet sor reprodukció vagy modell létesítésére, olyan objektumokról, amelyek a fejlődés mérföldkövei, s így múzeumi bemutatásuk nélkülözhetetlen. Az originalitás megőrzésének fontosságát a rekonstrukciós munkák, az ott alkalmazott anyagok és technológiák tekintetében is hangsúlyozta.

A torinói autómúzeum gyűjteményét ismertetve egyébként néhány érdekes adatot is közölt: a múzeum jelenleg 160 eredeti járművel rendelkezik, amelyeket időrendben állítottak ki. Az utóbbi években a múzeum már csak 1920 előtti járműveket gyűjt. Az ismeretes legnagyobb magángyűjteményben (Nevada, USA) mintegy 1000 jármű található.

A hajós témakörét Dr. SIEGFRIED FLIEDNER (Folk Museum, Bremen) referátuma képviselte, akinek bőségesen illusztrált előadását nagy érdeklődés kísérte. 1962-ben a Weser folyó kotrása során egy halászbarkát találtak az iszapban, amely kb. 1380-ból származik. Az előadó nyomon követte a feltárás, konzerválás, kor- és típusmeghatározás, valamint a tervezett kiállítás egész tudományos-technikai munkájának folyamatát. A hajót

a tervezett új Brementhaven-i hajózási múzeumban helyezik majd el, átlátszó tartályban, poliglitol oldatban.

A történelmi repülőgépek gyűjtésével, megőrzésével és exponálási módjaival J.W. TUCK, a londoni Science Museum repülési gyűjteményének vezetője foglalkozott korreferátumában. Az ICOM repülésügyi albizottsága 1967-ben elfogadott egy kategorizálást a múzeumban őrzött repülőgépek számára. Valamely tárgy annál magasabb kategóriába tartozik, minél kevesebb helyreállítási, pótlási munkát végeztek rajta. Ennek indoka: a múzeumok tudományos intézmények, ezért az eredeti tárgyak minél hűbb visszaadására kell törekedniük. Az előadó a továbbiakban az exponálási technikával összefüggő elképzeléseit és tapasztalatait ismertette.

A közlekedési ágazati előadásokat dr. R. E. J. WEBER, a holland postamúzeum (Het Nederlandsche Postmuseum, 's-Gravenhage) igazgatója a postamúzeumok problémáival egészítette ki. Korábban csak a postai járművek képviselték az elhelyezendő nagyobb méretű tárgyakat; a technika fejlődésével azonban a távközlés különböző eszközeinek exponálása is nehézséget okoz, mert ezeket megfelelő környezetben és a valóságot jól tükröző méretben kell bemutatni.

A nyilvános konferenciát az IATM rendkívüli közgyűlése követte, amely meghallgatta és elfogadta dr. GÜNTHER ALBRECHT titkár (Köln) beszámolóját az elmúlt időszakról, valamint jóváhagyta az 1969. évi budapesti konferencia jegyzőkönyvét. Tudomásul vette továbbá dr. R. E. J. WEBER elnök (Hága) bejelentéseit az igazgatótanács határozatairól. Végül meghallgatta és jóváhagyta a közgyűlés EDUARD ALFONSO (Párizs) és dr. CZÉRE BÉLA (Budapest) tájékoztatását az UIC-IATM együttműködés lehetőségeiről, továbbá KONRAD PFAHL (Nürnberg) és PETRIK OTTÓ (Budapest) jelentéseit az általuk vezetett munkabizottságok működéséről.

A liverpooli konferencia programját különböző üzemlátogatások és társadalmi rendezvények tették még teljesebbé.

Már a Londonból Liverpoolba történő utazás idejét is hasznosították: a résztvevők külön vasúti kocsiban foglaltak helyet, ahol tájékoztatást kaptak a Brit Vasutaknak a második világháború utáni villamosítási programjáról, az 50 periódusú váltóáramú villamosításra való áttérésről és annak eredményeiről, egyes vonalak rekonstrukciós munkáiról. Így pl. a 663 km hosszú London-Liverpool-Manchester vonal - amelynek Liverpool-Manchester közti szakasza, mint a világ első tisztán gőzüzemű vasútvonala, éppen 140 évvel korábban, 1830-ban nyílt meg - ma 160 km/ó sebességet tesz lehetővé. Az üzemlátogatások során megtekintettük a Brit Vasutak Diesel-jármű karbantartó telepét Allertonban, a Ford autógyárat Halewoodban, a liverpooli régi és az épülő új közúti Mersey-alagutakat, a kikötőben pedig a régi Albert-dokkot és az épülő, 70.000 tonnás hajók fogadására is alkalmas új kikötőt. A közlekedési szakmai programot két film bemutatása egészítette ki az utolsó gőzmozdonyokról és a komphajózás fejlődéséről.

A társadalmi rendezvények során fogadást adott a résztvevők számára Liverpool főpolgármestere, a liverpooli múzeum vezetője, valamint a Brit Közlekedési Múzeumok Tanácsa (Consultative Panel for the Preservation of British Transport Relics). Az utóbbin elhangzott tájékoztató előadás, filmvetítés és egy kis képzőművészeti kiállítás is dokumentálta azt a tényt, hogy Nagy-Britanniában egy több-tízezer tagot számláló társadalmi szervezet segíti, támogatja hathatósan a közlekedési műszaki emlékek felkutatásának és megőrzésének széleskörű munkáját.

Végül megtekintettük a konferenciát vendégül látó City of Liverpool Museums közlekedési gyűjteményeit, amelyek a közúti, vasúti és városi közlekedést, valamint a hajózást ölelik fel. Utóbbi a leggazdagabb: mintegy 600 db hajómodellt mondhat magáénak, köztük számos eredeti, un. dokk-modellt, a XVII. századtól kezdve. Kiemelkedő darabjai a vasúti gyűjteménynek a Liverpool-Manchester vonalra 1838-ban épített "Lion" nevű gőzmozdony (helyreállítva eredeti állapotába) és egy korabeli személykocsi.

A konferencia külföldi résztvevőinek jelentős része felhasznál-

ta angliai tartózkodását arra is, hogy látogatást tegyen különböző olyan londoni múzeumokban, amelyek jelentős közlekedési gyűjteményekkel rendelkeznek. A fentebb említett vasúti múzeumok mellett kétségtelenül a Science Museum gyűjteményei érdemlik a legtöbb figyelmet.

A Science Museum - nevétől eltekintve - lényegében műszaki múzeum, éspedig a müncheni Deutsches Museum után a világ második legnagyobb műszaki múzeuma. Jelenleg is folyamatban lévő bővítése eredményeként ma 32.000 m² területen mutatja be kiállításait évi másfél millió látogatójának. A gazdag és nagyméretű közúti, vasúti, vízi és légi közlekedési kiállítások mellett önállóan szerepel a navigáció és az űrhajózás gyűjteménye. Kiállításstechnikai szempontból különösen figyelemre méltó a légi közlekedés nemrég megnyitott kiállítása. E gyűjtemények vezetői - ezúttal első ízben - csaknem teljes számban aktívan résztvettek az IATM 1970. évi konferenciáján.

A múzeum tevékenységével kapcsolatban kiemelendő a s z é l e s k ö r ű publikációs tevékenység: az útmutatók, képeskönyvek, tudományos és népszerű technikatörténeti kiadványok, monográfiák, katalógusok és bibliográfiák mellett mintegy 600-féle - részben színes - levelezőlapot, 30 különféle többszínű nagyobb nyomtatványt árusítanak. A múzeum fotó-szolgálatára kerekén húsz ezer tárgyról, illetőleg dokumentumról készít megrendelésre fényképet. A válogatást 67 tárgykörből mintegy száz album teszi a látogató számára lehetővé.

Az IATM liverpooli konferenciája - gazdag közlekedési szakmai és muzeológiai programjával - ismét azt bizonyította, hogy ez a világszervezet egyre inkább az elmélyülő nemzetközi tapasztalatcsere fóruma lesz, módot ad számos kétoldalú, gyümölcsöző múzeumi kapcsolat kiépítésére és ezen keresztül a hazai gyűjtemények gyarapítására, végül - de nem utolsósorban - saját eredményeink megismertetésére és elismertetésére is.

+ + +

Röviddel az IATM liverpooli konferenciája után, 1970. október 6-8-a közt 3 napos munkaértekezletre jöttek össze Prágában a szocialista országok közlekedési és postamúzeumai.

Ez az értekezlet - amelynek házigazdái tisztét ezúttal a prágai Náródní Technické Múzeum (Nemzeti Műszaki Múzeum) töltötte be - szerves folytatása volt az 1969. évi budapesti hasonló kezdeményezésnek.² A résztvevő múzeumok már akkor elhatározták, hogy évente megrendezik - más-más országban - találkozójukat, mert felismerték, hogy ezen a területen a szocialista országok együttműködése még jelentős fejlesztésre szorul.

A prágai találkozóra 6 ország (Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió) 17 múzeuma küldte el képviselőit. Magyarországról a Közlekedési Múzeum és a Postamúzeum munkatársai vettek részt a munkaértekezleten.

Az értekezlet napirendjén - 3 munkaülés keretében - lényegében két kérdéscsoport szerepelt:

- az IATM liverpooli konferenciája eredményeinek értékelése és hasznosítása;
- a szocialista országok közlekedési és postamúzeumai szoros baráti együttműködése fejlesztésének különböző módjai és lehetőségei.

Az első témakörben, az első napon - amelynek tárgyalásait VACLAV VICSEK, a prágai Nemzeti Műszaki Múzeum igazgatóhelyettese vezette - dr. CZÉRE BÉLA, a budapesti Közlekedési Múzeum főigazgatója tartott referátumot, amelyben ismertette és értékelte az IATM-nek az 1969. évi budapesti találkozója óta végzett munkáját. Kiemelte, hogy a szocialista országok érdekelt múzeumainak tevékenysége a szervezetben növekszik és ez igen kedvező visszhangra talál a szervezet tagmúzeumai körében. Kívánatos és szükséges, hogy részvételük az IATM munkájában a következő években tovább erősödjék.

²Ld. a lábjegyzetben már idézett cikkben.

Ezt követően dr. ERWIN WÖLLMAN, a berlini Postamúzeum igazgatója tájékoztatta a résztvevőket a liverpooli konferencia főtémájáról szóló előadások legfontosabb adatairól és megállapításairól, így dr. ELFRIEDE REHBEIN előadásának téziseiről és a csatlakozó szakmai referátumokról.

A referátumokat követő hozzászólásokból kiderült, hogy több szocialista országban már tervet dolgoztak ki és részben konkrét intézkedéseket is tettek főként a történelmi jelentőségű gőzmozdonysorozatok egy-egy darabjának megőrzésére, így jelentősen előrehaladt ez a munka Csehszlovákiában, az NDK-ban és Magyarországon is.

Az értekezlet második napján - G. P. KOZLOV, a moszkvai Polytechnikai Múzeum igazgatójának vezetésével - tovább folytatódott az eredeti tárgyak problematikájának tárgyalása. Ezúttal - többek között - a csehszlovákiai múzeumok számoltak be ezirányú tevékenységükről, főleg a történelmi gépkocsik múzeumi gyűjtésének és megőrzésének eredményeiről.

A találkozó záróülésén - dr. CZÉRE BÉLA elnökletével - a résztvevők megtárgyaltak több együttműködési javaslatot, amelyek közül a legfontosabbak

- a múzeumi publikációk és információs anyagok rendszeres cseréjére,
- a közlekedési és postamúzeumokban, valamint a közlekedési gyűjteménnyel is rendelkező más szocialista múzeumokban őrzött, az egyetemes közlekedés és hírközlés története szempontjából is kiemelkedő, nemzetközi jelentőségű tárgyak közös katalógusának összeállítására,
- a közlekedéstörténeti filmek cseréjére és később egy nemzetközi közlekedéstörténeti film-fesztivál rendezésére,
- az alkalmi kiállítások cseréjének további fejlesztésére vonatkoztak.

A prágai találkozót gazdag múzeumlátogatási program egészítette

ki. A prágai Nemzeti Műszaki Múzeum közlekedési gyűjteményeinek, feldolgozó és restauráló tevékenységének tanulmányozása mellett a résztvevők meglátogatták az újonnan létesített Légügyi Múzeumot (Prága-Zbely), valamint a Hadtörténeti Múzeumot és a Postamúzeumot, továbbá - kirándulás keretében - látogatást tettek a történelmi nevezetességű Krivoklat várkastélyban.

A nemzetközi együttműködés ezen új területe iránti érdeklődés és a kezdeti munka eredményeinek megbecsülése jutott kifejezésre abban, hogy az értekezlet résztvevőit a Szövetségi Közlekedési Minisztériumban fogadta a szövetségi közlekedési miniszter első helyettese, a közlekedés és posta vezető munkatársainak társaságában, továbbá a szövetségi művelődésügyi miniszter helyettese a Nemzeti Műszaki Múzeumban.

+ + +

Az 1970-es észtendő a közlekedési muzeológia fejlődésének újabb jelentős szakaszát képviseli. A liverpooli és a prágai tanácskozások szakmai eredményei, az ezek nyomán kibontakozó további kétoldalú kapcsolatok, a megélnékülő dokumentum-, sőt exponátum, valamint kiállítás-cserék jelzik, hogy ezen a területen még sok olyan lehetőség vár kiaknázásra, amelyek a résztvevő országok további gazdagodását, a műszaki és ezen belül a közlekedési kultúra jelentős fejlesztését szolgálhatják.

Czére Béla

Napjaink gyűjtőmozgalmai és a legújabbkor múzeumi problémái

A gyakorlati élettel kapcsolatot tartó szaktudományok, társadalomtudományok számára a mindennapok által felvetett kérdések alól való kitérés károsodás nélkül nehezen képzelhető el. Ez ténylegesen igazolható tétel még olyan esetekben is, amikor a társadalom a tudományszak céljaival azonos érdekekből indul el. Ennek alapvető oka főként módszertani kérdésekben rejlik.

Egy ilyen - a gyakorlati élet által felvetett kérdés - a honismereti, helyismereti és helytörténeti mozgalmak tárgygyűjtő tevékenysége is. A muzeológus a XIX. és XX. századi munkájában találkozik legközvetlenebbül e társadalmi mozgalom gyűjtőtevékenységével s az abból adódó problémákkal. A témakör kimerítése túlnő egy cikk keretein, itt csak a következő néhány kérdését szándékozom tárgyalni:

- I. A történelmi-társadalmi mozgalmi típusai.
- II. A helytörténeti gyűjtés és a helytörténeti tárgy fogalma.
- III. A fővárosi helytörténet tárgyai, tárgytipusai korszerűként.
- IV. A korszerű helytörténeti kiállítások.
- V. A tudományos és társadalmi munka kapcsolatai.

I.

A magyar múzeumügy történetében a közös célkitűzéseket szolgáló társadalmi mozgalmakkal való együttműködésnek hagyománya van, hiszen a XIX. század elejétől áldozatos, nemzeti összefogás te-

rentett gyűjteményeket, de intézményeket is. A múlt századi lelkes, önkéntes gyűjtés és kutatás a XX. században hosszú ideig nem talált követésre. Az 1945 után újból lendületet vett mozgalom 1957 után országos méretekben bontakozott ki, szoros összefüggésben a politikai kérdések megoldásával. Ez egyben meghatározza a különbséget is a múlt századi mozgalommal szemben, amely akkor haladó volt, de a mainál szűkebb társadalmi bázissal rendelkezett, s politikai tartalma osztályszemlélet volt. Ma a szocialista szellemű, az egész társadalomra épülő honismereti mozgalom magasabb szinten, de a hagyományok nyomán jár. Társadalmi-politikai sajátosságai mellett új vonása még: fokozott ismeretterjesztő tartalma. Ezért jelentősége igen nagy a közművelődés terén.

A második mozgalmi fogalom, amelyet gyakran összecserélnek az előzővel: a helyismeret. A szocializmus körülményei közötti legpontosabb fogalmazását Gorkij adta, aki a természet - a flóra, a fauna, a föld, az ég - valamint az adott, behatárolt hely történetének fogalmát együtt tartotta helyismeretnek.

A honismereti mozgalom részeként jelentkezik a helytörténet, amely napjainkban az öntevékeny történetkutatói tevékenységet és a tervszerű helyi tudományos kutatást egyaránt jelenti. Cél és egyben eszköz is: sokakat a lakóhelyük történetének kutatására sarkall, s ezáltal új és új rétegeket von be a közművelődésbe a korábnál magasabb szinten.

A honismereti és helytörténeti mozgalom fellendülésének évtizedes korszakában új jelenség volt a helyi gyűjtemények létrehozását célzó törekvés. Ez a folyamat napjainkig sem állt le, s várhatóan tovább szélesedik. A mozgalom városokban - a fővárosban és vidéken is - a múzeumi hálózat mellett egy új "múzeumláncot" hozott létre. Ennek létrejötté a múzeumok profilján nem változtat, e gyűjtemények fejlődése jól illeszkedik a történeti muzeológia korszerű feladatainak sorába.

II.

A helytörténeti gyűjtemények eddigi munkássága negatív és pozitív tapasztalatokat egyaránt hozott. Azt is hozzátehetjük, hogy szakmai szempontból a legtöbb probléma ma is a gyűjtési tevékenység körül mutatkozik. A leggyakoribb téves nézetek közé tartozik az, hogy a helytörténeti gyűjtők nem az a d o t t - terület történelmi sajátosságaiból, hanem csupán a fellelhetőségből - tehát nem a tudományos koncepcióból - indulnak ki. Mit jelent a fellelhetőség elve, és káros jelenségről van-e szó?

Az amatőr - vagy a mai szóhasználattal élve: a hobbyból gyűjtő - kiindulása az, hogy minden érdeklí, ami az őt körülvevő világban található, s ebből sok mindent maga köré akar gyűjteni. Így kerül össze a gyufacímke, a képeslap, az építkezésnél előkerült emberi csont, a véletlenül feldobódott régészeti tárgy, a rézmozsár, a kováspuska, a fénykép, a régi munkakönyv, az értékes okmány vagy fotókópiája egy gyűjteménybe. Ez véleményem szerint még nem hiba, hiszen a körülöttünk zajló világból annál többet értünk meg, minél több egyedi jelenségét ismerjük alaposan. Az iskolai szakköröknek, a honismereti-helytörténeti kluboknak a fenti szélsőséges példától eltérő, de még mindig a fellelhetőségen alapuló gyűjtését örömmel kell fogadni; ez is az ismeretterjesztést szolgálja. Nem közvetlenül a helytörténeti gyűjtemények témájához tartozó kérdés ugyan, de már itt is említünk kell, hogy az öntevékeny helytörténeti gyűjtők munkáját azzal segíthetjük, ha egy-egy kérdés, helyi probléma alapos, sokoldalú feldolgozásában támogatjuk őket.

A fentebbiekből világosan kitűnik, hogy az egyedi öntevékeny, vagy a szakcsoportokban végzett munka hasznos, ezt a tevékenységet a szakemberek és szakintézmények szívesen is támogatják.

A gond és probléma akkor jelentkezik, ha a fellelhetőség alapján gyűjtött gyűjteményt múzeummá deklarálják, és feltételek nélkül lépik át azt a határt, amely ezt az egyébként, anyagot és az összegyűjtésére irányuló tevékenységet a tudományos elve-

ken nyugvó múzeumi gyűjteménytől és gyűjtéstől elválasztja. Így következik be az az egyébként országosan ismert jelenség, hogy az eredetileg hasznos gyűjtőtevékenység nem lép magasabb szintre, hanem a dilettantizmus felé hajlik. Ebben nemcsak azok hibásak, akik erre az útra léptek, hanem a korábbi évtizedek népművelési "szempontjai" is, amelyek mindent le akartak egyszerűsíteni, s a már elért tudományos eredményeket nem vették tekintetbe. A gyakorlat azt mutatja, hogy nem az utóbbiak, hanem a szakmai alapokra átépülő helytörténeti gyűjtemények voltak életképesek. Ilyenekből lett a fővárosban a Pesterzsébeti Múzeum, a Rákospalotai Múzeum, a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény is. A kétfajta tevékenység: a fellelhető és különböző értékű emlékek gyűjtése, s a tudatos gyűjtési terven alapuló múzeumi gyűjtés egyébként megfér egymás mellett, sőt az előbbi utóbbinak hasznos segítője is lehet.

A fentiekhez hasonló, a gyűjteményeken belül is élő hibás szemlélet a mindent begyűjteni akarás: olyan tárgyak szerzése, amelyek nem kötődnek az adott helyhez. A helytörténeti gyűjtemények költségvetése meghatározott, létszámuk minimális, ezért az adott terület történetéhez nem tartozó tárgyak, iratok stb. felhalmozása luxus, és a sajátos, speciális feladatokról tereli el a figyelmet. Kétségtelen, hogy sokszor kész helyzet elé állítja a helytörténeti gyűjteményeket egy-egy hagyaték vagy ajándékozás, de például a fővárosban a kerületenkénti bélyeggyűjtemények, numizmatikai gyűjtemények stb. létesítése helytelen igényeket. A gyűjteményekben tehát ne az legyen, ami a környéken fellelhető; nem sok-sok "kis Nemzeti Múzeum", hanem történeti szakgyűjtemények létesítése az ideális törekvés.

Az előzőekben felvázoltunk néhány gyakori hibát, és az alapfeladattól eltérítő elméletet. Mi az tehát, amit a helytörténeti gyűjtemény keressen, kutasson gyűjtőterületén?

A munka feltétele a terület történetének alapos ismerete. Régi mondás: "ahol nincs, ott ne keress", de azt is mondják, hogy "aki keres, az talál". A két népi szólás középútja a választható realitás: fel kell mérni az adott terület jellegét, mert így

egymásból következően - szinte kronológiai sorrendben - kialakulnak a gyűjtési feladatok körvonalai. Ezt a felmérést el kell végezni a hely általános története, topográfiája, a politikai-munkásmozgalmi történet, az egészségügy, a kultúra és az életmód vonatkozásában egyaránt.

A helytörténeti gyűjtemények munkásait gyakran kielégíti az, hogy a terület lakói maguktól is sok értékes tárgyat adnak át. Ez egészséges jelenség, de önmagában nem elegendő. A lehetőségek felmérése után látszanak meg igazán a gyűjtemény fehér foltjai, s ezek eltüntetéséhez már tervszerű gyűjtőmunka szükséges.

III.

A legújabbkori múzeumi tárgy fogalma egyébként ma még nem lezárt definíció. A kérdés részletezése túlnő a jelen tanulmány lehetőségein, ezért itt csak annyit említek meg, hogy a tárgy fogalma feltételezi a három dimenziót: a papírt tehát nem nevezhetjük annak, még akkor sem, ha ezzel múzeumi tekintélyét kívánjuk növelni. A tárgyi emlékek fogalmát helyesebb a történelmi fejlődés szemszögéből másodlagos értékű emléktárgyaknál használni. Főleg olyan esetekben, amikor a tárgy nem direkt történeti forrása egy meghatározott történelmi eseménynek. A rákospalotai szakszervezeti csoport zászlója jelentős helytörténeti tárgy, történeti forrásértéke elsődleges. Annak a munkásnak a ruhája, kalapja stb., aki a század első évtizedében legtöbbször vitte ezt a zászlót, a rákospalotai munkásmozgalmak története szempontjából tárgyi emlék. Különösen az, ha mint ruha, nem sajátos típusú, ritka fazonú, vagy nem egyedüli darabja a korszak rákospalotai ruházódásának. Ha igen, akkor nem a munkásmozgalmak, hanem az életmód története szempontjából válik sajátos történelmi érték hordozójává. Ennek esetenkénti mérlegelése azért fontos, hogy a gyűjtés célja ne csupán egy háromdimenziós tárgy, hanem a komplexitás legyen. Egy történelmi folyamatról vagy eseményről tárgyra, tárgyi emlékre, fényképre és dokumentumra - tehát pa-

pírra és több dimenziós tárgyra - egyaránt törekednünk kell. Kellő körültekintéssel, s csak indokolt esetekben adjunk helyet a régi ereklyékre emlékeztető személyi tárgyaknak, ezek vegyes gyűjteményeken belüli túltengése az egész munka értékét teszi kétségessé.

Életünk sokkal több, mint amit az ipar, a kultúra jellemző termékei megmutathatnak belőle. Nem egészséges dolog tehát a tárgy "misztifikálása". Abszurditásig víve a gondolatot: lehet, hogy századok múltán mai anyagaink jórésze elenyész, csak - mondjuk - a fémek, a porcelán, esetleg a fa marad fenn. Akkor majd valóban egyedülálló forrásértéke lesz a XIX. és XX. századból pl. a petróleumlámpának, vagy akár egy villamosmegálló táblájának is. De addig, amíg sok más "muzeális érték" is itt van körülöttünk, éljünk velük, őrizzük meg s mutassuk be őket. Életünknek furcsa leegyszerűsítése lenne, ha az írott dokumentumot, a jó fényképet, vagy pl. a könyvet nem tekintenénk korunkra jellemzőnek.

S még egy figyelemreméltó jelenség: az elmúlt évek során hazánkban is nagy változás történt az emberek látásmódjában a hírközlés és szórakozás új eszközei, a különböző új filmvetítési típusok és a televízió megjelenése következtében. Ennek felismerése a legújabbkorral foglalkozó muzeológusokban és helytörténeti gyűjtőkben a kiállításokra vonatkozó hasznos tanulságokkal is járt, de tévesen alkalmazott elvekhez is vezetett. Egyesek számára csak a tárgy látványossága lett a fontos, s ezzel együtt a bőséges dekorációt és technikai megoldásokat akarták a film és a televízió versenytársává tenni. Ma már sok tapasztalatunk van arról, hogy a "kiabáló" dekoráció és a túlzott technikai apparátus a lényegről vonja el a figyelmet, a látogató számára meggyőzőbb a kiállítás anyaggazdagsága, sokoldalúsága.

IV.

Az utóbbi években országos jelenség, hogy a legújabbkor kutatásánál a muzeológus tevékenysége leszűkül a politikai történet, a politikai mozgalmak, esetleg a helyi közigazgatás dokumentumai-

nak gyűjtésére. Ettől eltérő - bár nem országos érvényű, de használható és jellemző - példa a fővárosi kerületi helytörténeti gyűjtemények ilyen irányú munkássága. Vizsgáljuk meg ezért ezek tárgyait, ill. azok főbb típusait.

A fővárosi helytörténeti gyűjtemények gyűjtő és feldolgozó tevékenységének történelmi határait úgy állapítottuk meg, hogy az a terület önálló községgé, illetve várossá fejlődésének időpontjától - napjainkig terjed. Ebből következően - mivel Ujpest kivételével a fenti folyamat a múlt század második felére esik - a gyűjtemények tevékenységi területe kb. az elmúlt száz évre terjed ki.

A gyűjtemények profilját jelentő időszak modern korunknak három periódusához kapcsolódik. Kezdetei az újkorba, fejlődésük jó része a legújabbkorba, s napjaink a jelen történetébe ágyazódnak. Az alapvető helytörténeti kategóriák folyamatosan nyomon követhetők, sőt vigyáznunk is kell arra, hogy ezek fonalát ne veszítsük el.

A törvények által szabályozott működési határon belül, a helytörténeti gyűjtemény minden korszakban kutathatja a következőket:

Város-, községtörténet, topográfia
Ipar, mezőgazdaság, kereskedelem
Politika-történet
Kultúrtörténet
Életmód-történet

Első látásra talán nem tűnik reálisnak, hogy a fentebb felsorolt öt témakört tárgyakban, tárgyi emlékekben nyomon tudjuk követni. A muzeológia tudománya a történész számára pedig éppen ezt a leckét adja fel, s ezt kell a helytörténetben is megoldani.

A főváros ún. peremkerületei - a korábbi önálló községek és városok zöme - a múlt század második felében alakultak ki. A köz-

ségtörténet első jelentkezései: az első okmányok, a parcellázások térképei; ezeknek másolatban való beszerzését kiállítási szempontok indokolják. A betelepülésnek, az első lakóházaknak és az első középületeknek már fényképes emlékei is maradtak. Levéltári, egyházközségi okmányok segítségével felkutathatók az első családok, s esetleges leszármazottaik is.

A peremterületek fejlődése szoros kapcsolatban volt a főváros ipari fejlődésével, melynek során jelentős nagyipari üzemek is kitelepedtek ezekre a területekre. Ezek mellett - vagy nélkülük is - kialakult a települések sajátos kisipari, kiskereskedelmi bázisa. Az ipari termelés mindkét irányának számos tárgya kutatható fel, s ez a helytörténeti gyűjtemény egyik fő feladata. Így: a kismesterségek szerszámkészlete és termékeik; a gyárak vonatkozásában: az első géptípusok vagy termékek kerülhetnek szóba. Egyaránt érdekesek azok a gyárak, amelyek már megszűntek, azok a termékek, amelyek már nem készülnek, vagy a ma is működő gyárak és ma is készülő termékek. Egy termékforma - mondjuk - 50 év alatti változásainak kiállítása már egymagában képet ad a lezajlott fejlődés üteméről. Egyes peremterületek mezőgazdasági kultúrájának - akár skanzenszerű - megörökítése, az eke, a borona, a szekér, a borászati eszközök stb. összegyűjtése nemcsak vidéken, de a főváros agrármúltú területein is feladat lehet.

A politikai mozgalmak történetének muzeológiai feladatai - mint erről már szó volt - anyagát tekintve a legújabbkor témái közül a legkevésbé kötődnek konkrét tárgyakhoz. A helytörténeti gyűjtemény sem tud ezen a tényen változtatni, viszont maximális teljességre törekedhet gyűjtőmunkája során. A politikai-társadalmi szervezetek megjelenése szorosan nyomon követte a közigazgatás szilárdulását. Első formáik a polgári pártszervezetek mellett az úri kaszinók, társas klubok, dalárdák, a tűzoltó egyesületek voltak. Zászlóik, serlegeik, fényképeik sokat mondanak a korról.

A századfordulóra Pest környékén s egyes budai településeken is már erős munkásszervezetek: szakszervezeti csoportok, pártszervezetek keletkeztek. Az elsődlegesen kutatható témakör: a szer-

vezeti élet. Mint a politikai mozgalmaknál általában, itt is fontos a zászló, a jélvény, a serleg és a fénykép.

A másik vonala a gyűjtésnek a munkásmozgalmon belüli változásokon alapszik. A korszak kezdetén a kisipari munkásság a domináns erő, szervezetek főleg cipész, szabó és asztalos munkásokból toborzódnak. Szervezeteik külső jegyei a korábbi legényegyletek és szakegyletek tárgyaival, emlékeivel azonos jellegűek.

A nagyipari munkásság már új formákat választ. A fővárosi kerületek rendkívül gazdagok munkásmozgalmi emlékekben: különösen vonatkozik ez a peremkerületekre. A helytörténeti gyűjtőmunka ezen a téren még nagyon sok új, eddig nem ismert tárgyat és emléket hozhat elő.

Az alakuló falvak, települések lakosainak jelentős része mezőgazdasággal, ill. annak valamelyik ágával foglalkozott, de volt őslakos parasztság is. Pest-környék a múlt század második felében, a lakosság e rétegének bútorzata, ruházata emlékként sodródik. A színes, népi hímzések, ruhák, festett tárgyak divatja meggyorsította szétszóródásukat.

Nem kevésbé érdekes a történeti muzeológia számára az életmód korabeli általános képe sem. A városi polgárság és a munkásrétegek bútorzata, öltözködése a társadalom rajzának szerves része. Teljességre nem lehet törekedni, de a Rákospalotai Múzeum paraszti bútorai, a kispesti polgári lakás öltözötükre már jó példák a lehetőségek sorából. Helyes, ha a gyűjtő nem áll meg a bútornál, hanem a berendezés-felszerelés, lakástextil főbb darabjait is gyűjti. Külön gyűjtési kör a ruházat, nemcsak a társadalmi osztályok és rétegek, de azon belül a használat célja és a divat változásai szerint is. Bizonyos - eléggé érthetetlen - visszahúzódnak tapasztalható országosan is ezen a téren. Kevés kivételtől eltekintve múzeumaink a ruházat gyűjtése terén a múlt század utolsó évtizedeinél leálltak. Ha ez így folytatódik tovább, országos összefogással sem fogunk tudni teljes XIX. század végi, XX. századi kollekciót bemutatni.

A fővárosi öltözködés, a városi ruházatkodás - férfi, női és gyermek - darabjai, a felszabadulás utáni jellemző típusok is joggal sorolhatók történeti tárgyainkhoz. A főváros peremkerületeiben még van lehetősége és reménye arra a gyűjtőnek, hogy nemcsak 1945 utáni, hanem korábbi munkaruha-típusokat is lel. Ezek jelenleg alig-alig találhatók még jelesebb gyűjteményeinkben is, holott a szakmánkénti munkaruha-típusokat már a századforduló munkásnaptárainak, újságjainak hírdetéseiből ismerjük, illetve ezek szakszerű leírásaival azonosíthatjuk.

Voltak az öltözetnek speciális típusai is: a városi (fővárosi) intézmények, vállalatok egyenruhái: a városi hajdú, majd a városi altiszt, a rendőr stb. egyenruhái. Voltak az egyenruhában politikai változatok is: például az SZDP rendező gárdájának sapkája, ingje; majd a felszabadulás után mindkét munkáspárt rendező gárdájának öltözeke. S volt "politikai divat" is az öltözködésben: például a zöld lóden és a micisapka az ötvenes években. Már az alaptípusok megkeresése is jelentős munkával és anyagi áldozatokkal jár, ez néhány intézménynél folyik is. Abbszolút teljességre a helytörténeti gyűjtemény nem törekedhet, de a gyűjtemények és a múzeumok gyűjtési tervének egyeztetésével, helyesebben a feladatok felosztásával még elkerülhető lenne, hogy véglegesen eltűnjenek szemeink előtt egyes típusok.

E témánál még egy általános megjegyzést kell tennünk: az életmódra vonatkozó gyűjtés félreértése napjainkban úgy jelentkezik, hogy azt a ruházatra, bútorra, a nagy szériában készült gyári termékek nem speciális, hanem s o r o z a t i gyűjtésére egyszerűsítik. A helytörténeti gyűjtés során ezért fokozott figyelemmel kell követni a kultúra, a szociális helyzet, az egészségügy helyzetét, az adott kerület mindenkori kommunális ellátottságának problémáit is.

A polgári demokratikus forradalom, majd a Tanácsköztársaság 50. évfordulója jó alkalom volt országosan és a fővárosi kerületekben is az elmúlt száz év e kiemelkedő időszakának megismeréséhez. A megjelent helytörténeti munkák sora, a megrendezett kiállítások százezrekhez hozták közel az ötven éve történeteket, s

a gyűjtők éltek az évforduló adta lehetőségekkel. Így inkább a csoportosításhoz, de részben a további gyűjtéshez is, e két korszakra a következő témákat javasolhatjuk: a helyi tanácsi szervek működése, az üzemek államosítása, a szociális és kulturális intézkedések, illetve a velük kapcsolatos tárgyak és tárgyi emlékek. A fellendülő forradalmi periódusokban mindig nagy jelentősége van a hovatartozást jelző tárgyaknak: jelvények, táblák, zászlók, stb. Ezeknek mindegyike helyileg is készült: a jelvényeket világháborús katonai jelvényekből alakították át, a zászló anyaga most nem drága és nehéz selyem volt, hanem a házilag vörösre festett vászon. Számos érdekes és jelentős történelmi forrásértékű fénykép maradt fenn, ezeket nem elég összegyűjteni, hanem az eddigieknél gondosabban kellene meghatározni őket, minél több egykori szereplő nevét kellene felkutatni. Ez a feladat, sajnos, egyre nehezebben megoldható, éppen ezért sürgős.

A pesti kerületekben egy időben sok fegyver került elő, amelyet a Tanácsköztársaság megdöntése után ástak el az egykori vöröskatonák és vörösőrök. Helyes lenne, ha a még nem ellenőrzött bejelentéseknek is utána néznének a helyileg illetékes szervek.

A helytörténeti gyűjtemények speciális feladatait, a gyűjthető tárgyak alaptípusait az első periódusnál már főbb vonásaikban leírtuk. Ahogy közeledünk a mához, annál inkább szélesednek a gyűjtés járható útjai, de nőnek a gyűjtő gondjai is, hogy miként határozza meg a legjellemzőbbet, a történelmileg kifejezőt, a forrásértékkel bíró tárgyat. Ez a gond a két világháború közötti időszaknál a viszonylagos történelmi közelség miatt is fennáll, valamint abból is következik, hogy az alaptípusokról sem szabad lemondanunk, hanem azokkal együtt kell megkeresni a sajátosat, egyedit.

A megváltozott államterület új körülményeket hozott a főváros számára, melyben megnőtt a peremterületek jelentősége is. A városi (községi és kerületenkénti) városkép-változások fényképes emlékei, valamint Budapest menekült-város jellege a húszas évek elején, meghatározzák a gyűjtés irányát. A vagonlakások felszá-

molódnak, de a nyomortelepek, nyomorlakások még hosszú ideig megmaradnak. Új vonásokat tartalmaz a kommunális fejlődés: vilamosok, autóbuszok sűrűbbé válása erősíti a fővároshoz fűződő szálakat.

Az ipari fejlődés a peremterületeken gyorsul. De e kerületek kiugró gazdasági fejlődésével a területek kommunális színvonala nincs arányban. A gazdasági élet tárgyi anyaga jellegében azonos a korábbi korszakéval, s a politikai pártok, szervezetek, egyesületek tárgyi-típusai is azonosak.

A fehérterror, a munkásszervezetek üldözése, az internálások időszakából fennmaradt börtön- emlékek, levelezések felderítése fontos feladata a helytörténeti gyűjteménynek. A két világháború között tovább nőtt a pestkörnyéki munkásmozgalom súlya, kialakult az ún. "vörös övezet". A munkásmozgalom legális szervezeteinek tárgyai és tárgyi emlékéanyaga azonos típusokat képvisel, mint a korábbi korszakban. Viszont új tényezőt jelent a Kommunista Párt illegalitása, a féllegális munkásszervezetek sportegyesületeinek szerepe és tevékenysége. Ezek tárgyi típusait korábban már leírtuk.

A kulturális életnek két döntő változás ad új vonásokat. Ezek: a mozikultúra rohamos fejlődése és a rádiózás gyors elterjedése. Jelentkezésük minden település történetén jól lemérhető.

A két világháború közötti évtizedekben a politikai, gazdasági és kulturális élet nagy változásainak hatására a városi életmód és annak számos területe átalakul. Részben új jelenségek mutatkoznak, részben már korábban megindult folyamatok általánossá válnak. Ilyen a külső kerületek urbanizációja, ilyen a főváros jellegében beálló változás; a munkásság arányának tovább-növekedése.

A politikai, gazdasági, kulturális témáinkban, s az életmód kutatásában önálló periódus a második világháború időszaka. A városkép a háborús pusztulások miatt minden kerületben változott,

a politikai élet jobbra tolódása, a fajüldözések, az ostrom he-
tei tárgyakban sem múltak el nyomtalanul. Egyenruhák, jelvé-
nyek, a háborús gazdálkodás speciális termékei jöhetnek szóba.

A felszabadulás utáni időszak a főváros történetében két periódusra bomlik. Az első: 1950-ben, a peremterületeknek a fővárossal való egyesülésével lezárja a történelmi múlt egyik szakaszát, s ezzel kezdetét veszi az egységes főváros élete. Az 1945-1950 közötti évek az ország életében nagy politikai változások sorát hozták meg. Ennek az időszaknak a témái ismertek, az elmúlt évben számos jó kiállítást láttunk e témakörből. Ugyancsak ismert téma a második időszak: az 1950-1970 közötti évek múzeumi emlékeinek gyűjtése is. Mindkét periódus vonatkozásában gyakori hiba, hogy a figyelem megáll a politikai fejlődés dokumentumainál; az ipart és mezőgazdaságot is főleg e szempontból vizsgálják gyűjtőink. Így aztán egysíkú anyagok halmaza: fénykép és papír gyűlik össze. Szükséges visszatérni a hagyományos múzeumi gyűjtemények módszeres fejlesztéséhez, s a felszabadulás utáni években is figyelemmel kell kísérni az életmód változásait, az eddiginél nagyobb bátorsággal kell mai életünk-
ből a jellemzőt, az 1945 utáni évekből a speciálisat kiválasztani.

IV.

A múzeumi gyűjtés nem öncélú, az elvégzett munka vizsgálja a kiállítás. A tervszerű gyűjtés maximális mértékben a kiállítás rendelkezésére bocsátja a mindennapi élet tárgyait, tárgyi emlékeit. Ezek együttese könnyebbé teszi a múlt megértését, de nem zárja ki e g y é b bizonyítékok szükségességét. Ha ez utóbbit nem vesszük figyelembe, ha misztifikáljuk a kiállítás tárgyait, akkor nem a történelmet, hanem csupán s a j á t történelmi elméleteinket fogjuk illusztrálni. Ilyen kiállítás is érdekes lehet, a kísérletezés jogát mindenki fenntarthatja magának, erre azonban a helytörténeti gyűjtemények keretei között nincsen lehetőség.

A helytörténeti gyűjteményeknek - szerény anyagi lehetőségeik következtében - nagy és mutatós berendezések és dekorációk beszerzésére nincs lehetőségük, de ez nem is szükséges. Az viszont elengedhetetlen, hogy alapvető berendezési tárgyak: vitrinek, tárlók, posztamensek rendelkezésükre álljanak, lehetőleg olyan mennyiségben, hogy egy-egy hosszú ideig fennálló kiállítás mellett időszakos kiállításokat is tudjanak rendezni.

A helytörténeti gyűjtemény jellegének meghatározásakor leszögeztük, hogy célunk a történelmi szakgyűjtemény. A kiállítási profilt is ehhez kell alakítani. Sok résztémát kell bemutatni; az ipar, a politika, a munkásmozgalom, a kultúra témaköreiből. Egy-egy ilyen "kis téma" alapos, elmélyült kidolgozása is tervszerű gyűjtőmunkát feltételez, s jó lehetőséget ad társadalmi aktívák foglalkoztatására is.

Az elmúlt évek központi - ún. évfordulós - kiállításai előtérbe hozták a politikai problémák múzeumi bemutatásának vagy bemutatathatóságának egyes esetekben a gyakorlat által megkérdőjelezett megoldásait. Pontosabban szólva: néha olyan témákra is vállalkoztak ezek a kiállítások, amelyeknek a műfaja inkább a képesalbum vagy a film lett volna. Jó lenne, ha ezt a gyakorlatot a helytörténeti gyűjtemények nem vennék át.

A helytörténeti gyűjtemények sajátos hibája kezd lenni, hogy anyaguk megmerevedik, a kiállítás veszi át a raktár szerepét, mindent ott igyekeznek elhelyezni, az anyagot nem változtatják. Elfelejtkeznek arról, hogy a helytörténeti gyűjtemény kiállítóhelyisége csak váltakozó programmal tudja szolgálni a közművelődést.

Ugyancsak gyakori hiba, hogy a helytörténeti kiállításon a gazdaság, az életmód, a politikai történet bemutatása nem következetes, azaz pl. a kisiparral a múlt század utolsó évtizedeiben, a politikai történettel a felszabadulás utáni éveknél, az életmóddal a Horthy-korszakban találkozunk. A munkásmozgalom az a témakör, amely ma már végigvonul a száz éven. Az előbb felsorolt témák bemutatása is szabvány lett; a kisipar: szerszámok,

a politika: plakátok, az életmód: szegényember ruhája - gazdag ember díszmagyarja stb. A megoldás az lehet, hogy az alapvető témák bemutatására (a várostörténetnél öt ilyen soroltunk fel) minden korszakban törekedjünk. Ez a módszer eleve a speciális, sajátos tárgyak, tárgytípusok felé viszi a gyűjtést. (Alkalmazását elősegítheti, ha a legújabbkorra jellemző tárgyi típusokat ismertető cikkek néhány éve leállt sora folytatódik, esetleg bővül is.)

V.

Az utóbbi években a legújabbkori muzeológia és a társadalmi gyűjtőmozgalmak szervezett kapcsolatai gyengültek. A Legújabbkori Múzeumi Közlemények megszűnésével megszűnt a közös fórum is, mivel utódja a szűken vett módszertan felé vett irányt. A közös gondok közös megbeszélését az adott helyzetben a Múzeumi Közlemények vállalhatná magára. A korábbi évek jó gyakorlata volt a széleskörű legújabbkori konferenciák megrendezése is évenként, ahol nem csak a múzeumok munkatársai, hanem a helytörténet mozgalmi munkásai is részt vettek. Ezt érdemes lenne feléleveníteni!

+ + +

Itt közlöt gondolataim nem a téma lezárásául fogalmazódtak meg; egy munkában levő nagyobb lélegzetű tanulmányom vázlatának részletei. Remélem, hogy ebben az első megfogalmazásukban is alkalmasak arra, hogy a történeti muzeológia piciny, de értékes műhelyeire, a helytörténeti gyűjteményekre, s a mögöttük álló komoly erőre: a társadalmi mozgalomra felhívják a figyelmet.

Gerelyes Ede

A herendi porcelán története — Kiállítás a herendi múzeumban —

Múzeumi kiállításaink legtöbbször egy, vagy két aspektusúak. A történeti kiállításoknál leggyakrabban az időrendiség, a kronológiai vonalvezetés érvényesül. Művészettörténeti kiállításainknál ugyancsak nélkülözhetetlen rendezési elv a történetiség, az esztétikai jelleg mellett. E két szempont együttes alkalmazása lehetővé teszi bizonyos problémák áthidalását. Például, ha egy életművet kívánunk bemutatni a maga teljességében és összefüggéseiben - bármilyen kiváló művészeiről is legyen szó - nemcsak magaslatokkal találkozunk, hanem lejtőkkel, völgyekkel is. A hiteles bemutatás megköveteli, hogy a "szinteket" legalább arányokban érzékeltessük s még az esztétikum ellenében sem hallgathatjuk el a hullámvölgyeket, a művészi munka kitérőit, problémáit.

E néhány bevezető mondatból is kiderül, hogy egy-egy kiállítás rendezése előtt és közben számos szempontra kell ügyelnie a rendezőnek. De talán éppen ez teszi érdekes, izgalmas feladattá a rendezést és az előkészítő munkát.

A Herendi Porcelángyár múzeumát, illetve annak kiállítását legutóbb 5-6 évvel ezelőtt rendezték újjá. Az akkor még modernnek számító, falhoz merevített és a téri lehetőségeket kiaknázó vitrinsor célszerű kihasználásával sokszáz porcelán elhelyezésére nyílt viszonylag kulturált lehetőség. Ez lényeges előrehaladást jelentett a korábbi állapotokhoz képest s egyben jó lehetőséget biztosított a rendezőnek a gyár "nagy" és "kis" periódusainak anyaggal illusztrált bemutatásához. 5-6 évvel eze-

lőtt - a 125 éves herendi ünnepségek előtt - izgalmas tudományos felfedezések tartották lázban a magyar iparművészeti múlt kutatóit, érdeklődőit. Fény derült például arra, hogy a gyár nem 1839-ben alakult Fischer Móric jóvoltából, hiszen "csak" 1840 júniusában bonyolódott le az a tranzakció, melynek eredményeként Fischer a gyárat ténylegesen magáénak tudhatta. Az alapítás dicsőségében e szerint nemcsak Fischernek van része, hanem Stingl Vincének is, aki már 1825-ben Herenden "ügyködik". A felfedezés első izgalmasában inkább a gyáralapítás éveire és az előzményekre terelődik a figyelem, a későbbi ismertebb periódusokkal szemben. Ez a kiállítás szerkezetében is megmutatkozott, a rendező több anyagot csoportosított az első periódusra, mint a későbbiekre. Ugyancsak ezeknek az eseményeknek tulajdonítható a gyári jegyek előtérbe kerülése. Lázás kutatómunka indult meg, hogy a személyi felfedezést a jegyekben beálló változásokkal igazolják.

Nehézzé tette mostani feladatunkat, hogy olyan gyár történetét kellett bemutatnunk, mely ma is prosperál. Ezért tevékenységének bemutatásánál a történetiségen és az esztétikai jellegén kívül még számos olyan szempontot kell érvényesítenünk, melyek más múzeumi kiállításoknál esetleg fel sem merülnek. Az iparművészet nem az ünnep-, hanem a hétköznapok művészete, alkotásaival a mindennapi életben is minduntalan találkozunk otthon és a munkahelyen egyaránt. Következésképpen az iparművészet egy-egy ágának bemutatásánál, fejlődésének érzékeltetésénél az életet alakító tényezőkre is fel kell figyelnünk. Ezt szolgálhatják a kiállítási feliratok is, de még inkább az, ha a bemutatást olyan funkcionális keretek között végezzük, hogy a látogatóban a tárgy "életszerűségének" benyomása keletkezik. Ilyen az interieur-szerű bemutatás, mely az adott műfajt természetes környezetébe állítja, s így utal vissza életünkben elfoglalt helyére, szerepére.

A kiállítás átrendezésénél az említetteken kívül még számos szempontot tartottunk szem előtt. Először is szigorú, fegyelmezett kronológia kialakítására törekedtünk, hogy a látogató az egyes korokról maradandó élménnyel, véleményel, benyomásokkal

távozzék. Éppen ezért az egyes korokat nem idealizálva, hanem a maga eredményeivel és ellentmondásaival együtt igyekeztünk bemutatni. Különösen hangsúlyoztuk az egyes korok jellemzőit, hogy a látogatóban plasztikusan rögződjön a kor, mint például a Fischer-korszak keleti stílusú művészete, a Fischer-utódok bizonytalankodása, kapkodása a művészet és a haszonszerzés között, vagy a két világháború közötti kisplasztika gyártásának bevezetése, problematikája stb.

A kiállítás forgatókönyvét úgy állítottuk össze, hogy az egyes korszakok hűen tükrözzék: a világsikert elért örökbecsű formák és minták gyártása egyes korok befejeztével nem szűnt meg, hanem a következő korban is folytatódott. Ezért a korszakok bemutatásánál egy-egy darabbal jeleztük, hogy ezen időtálló termékek gyártása folyamatos. Így jut kifejezésre a gyár múltbani és jelenkori törekvése: a tradíció ápolása, a folyamatosság, a híd szerepének betöltése, amelynek egyik pillére a hagyomány, másik az eddig elért közös eredmények megőrzése; a haladás biztosítása.

Végül igyekeztünk a régi zsúfoltságot feloldalni azzal, hogy csak a jellegzetes darabokat mutatjuk be. Az új átrendezéssel megszüntettük a Fischer Jenő által nagy érzékkel gyűjtött európai porcelántárgyak felsorakoztatását, mivel e darabok tolmácsolása nem Herend feladata. Így is kevésnek bizonyult a rendezés során a 6 terem. A raktárban még nagyon sok szép tárgy vár bemutatásra. A gyár múzeuma ugyanakkor a folyamatos gyűjtéssel állandóan gazdagodik, így - ha egyelőre még csak idézőjelben is - említést érdemel a múzeum kibővítésének gondolata. E gondolatot erősíti meg a hasonló hivatású gyárak, mint például a Meissen-i és a Sevres-i gyár múzeumainak tapasztalata. Mindkét gyár múzeuma területileg és méreteiben jóval nagyobb, külső megjelenésében reprezentatívabb a herendinél. A herendi gyár látogatóinak öröndetes számszerű növekedése is sürgeti a bővítést. Egy érdekes, elgondolkodtató számadatra emlékeztetünk. A Magyarországon c. újság 1939. november 28-i száma arról adott hírt, hogy évente 10-12 ezren látogatják a Herendi Porcelángyár Múzeumát. Ezzel szemben 1967-ben 45.000-en, tehát majdnem négyszer annyi-

an, mint 1939-ben - keresték fel. Különös figyelmet érdemel ez a szám, ha arra gondolunk, hogy a község a gyári múzeumon kívül más élményt nem tud nyújtani az ideérkezőknek.

Hat egymásba nyíló terem és egy hosszú folyosó állt rendelkezésünkre a kiállítás megrendezéséhez. A legtöbb problémát a hosszú oldalfolyosó okozta. Ebben állt Fischer Jenő fajansz- és porcelángyűjteménye. Nyilvánvaló volt, hogy ez ilyen formában nem tartható meg már csak azért sem, mert nem kapcsolódik Herendhez. Másrészt nem mindig a legjobb oldalról mutatja be a képviselt kőedény- vagy porcelángyárat. Fischer Jenő egy olyan korban vezette a herendi porcelángyárat, amikor az európai porcelánművészet és technika új lehetőségei csillantak meg, ezért nemcsak a művészileg kiemelkedőt gyűjtötte, hanem - ugyanúgy mint Wartha Vince, Petrik Lajos és még sokan mások - a technikai-, technológiai kuriózumokat, érdekességet is. Ezeket nem állíthatjuk művészeti összefüggésbe, és csak lazán, az említett módon közvetlen kapcsolódnak Herendhez. Viszont a helyiség - mint a kiállítási terület tartozéka - mindenképpen igénybeveendő. Problémát okozott a helyiségek eltérő mérete is és a periódusok eltérő volta. A gyár tevékenysége tulajdonképpen 5 periódusra bontható, ezzel szemben az említett folyosóval együtt 7 helyiség állt rendelkezésre. Ezért úgy kellett döntenünk, hogy az egyik stílusperiódus anyagát - mégpedig az egyik legjelentősebbét: Fischer Móric koráét - két helyiségben helyezték el. Ezt mindenképpen indokoltá tette e korszaknak gyár történetében betöltött szerepe, a rendelkezésre álló tárgyi anyag - lévén ez a gyár legkorábbi időszaka - azonban sohasem mutatkozott a két teremhez mérten elegendőnek.

Ugyancsak komoly nehézségekkel járt a termek egymástól eltérő mérete. Így például a gyár egyik legválságosabb korszaka, az ún. Sámuel-korszaknak az anyaga kronológiai meggondolások alapján a 3. terembe kívánkozott. Ez az időszak, válságos jellegén túlmenően időben is mintegy két évtizedet ölelt fel, tehát nem volt hosszú, s még e két évtizedben is többször változott a gyár képe, tulajdonosa. Ezzel szemben a két háború közötti periódus alkotásainak bemutatására a legkisebb helyiség állt ren-

delkezésünkre, holott mint ez eléggé köztudomású - ebben az időszakban történt talán a legtöbb, mindenképpen bemutatásra alkalmas kísérlet, próbálkozás. Mindezeket ismételten átgondolva, a következőképpen döntöttünk:

Az első terem a kezdeti időszakot, a porcelángyártás első szárnypróbálgatásait mutatja be az első kőedényektől s az erősen repedezett porcelánoktól a mai formákra és dekorokra emlékeztető megoldásokig. A gyár első lépéseire hatást gyakorol Meissen, Bécs, Capo di Monte hatásait ismerjük fel a síkban vagy plasztikusan mintázott szobrokban, készletekben. Jellemzőek e korszakra a bécsi empíre-formájú készletek is, máz alatti kobaltkék "Ranftl Muster" vonalas díszítéssel. A későbbi herendi termékek között hasonló egyszerű formát és dekort már nem találunk, ugyanis Fischer igényesebb termelésre tért át, hogy a bécsi és a cseh gyárak versenyében életképes legyen.

Fischer világosan látta, hogy külső piacra csak igényesebb termékekkel számíthat. S ez csak a nagymúltú európai porcelángyárak: Meissen, Sevres, Capo di Monte, Bécs stílusának követésével állhat elő. Ezt a hatást mutattuk be e teremben s azt az erőfeszítést, melyet kifejtett gyára színvonalának és nemzetközi hírének kialakításaért. Pazar forma és díszítési mód költözött ezzel a gyárba, s megtörtént Herend első lépése a neves európai porcelángyárak nivójához való felzárkózásra. Különösen a Meissen-i hatás mutatható ki legjobban. E korban szinte egy gyár sem kerülhette ki a meissen hatást, számos európai porcelángyárat csábított stílusának átvételére. De kevés gyár akadt, amely e hatást olyan szépen vette volna át, s olyan igényesen, oly sok egyéni invencióval fejlesztette volna, mint a herendi. Ezen hatásokat és egyéni továbbfejlesztést mutatja be a terem. A Bécsre oly jellemző petrezselyem-minta gyakori a herendi készítményeken, ugyanúgy, mint a Meissent imitáló fonatos reliefes dísz, a tálak közepén található jellegzetes sokszínű csokor, a fél citrom-alakú fedő fogó, a gyökérszerű ágakból képzett fülmegoldás. Kaendler hatása is megnyilvánul Herend első kisplasztikai alkotásain. Ezt dokumentálja a Víz és Levegő-váza, a súbás férfi, melyek a herendi gyár korai munkáit alkotják. Nem

elsősorban a figurák típusait veszik Meissentől, hanem inkább a formaadás plasztikai lendületét, a figurák mozgásának dinamikáját s a komponálás módját, formáját. Még ma is meisseni örökségként szerepel a tálak, tányérok kosárfonatos szegélye, eprek és félbevágott citromok fogókénti alkalmazása. Capo di Monte-i hatás: a csészéken és dísztalakon alkalmazott plasztikus díszítés.

A következő terem Herend 1851-től 76-ig terjedő fénykorának művészetét mutatja be. A XIX. század közepétől rohamosan kapitalizálódó Európában a megerősödött polgárság általános törekvése a történelmi stílusok, a francia forradalmat megelőző művészi formák felújítása. A historizmus stílusának karneválját élő Európa porcelán-érdeklődése kelet művészete felé fordul. Herend keleti jellegű díszítő motívumai nagyszerűen illeszkednek be a kor izlésébe.

A gyár 1851-76-ig terjedő fénykorának művészi munkaköre ennek megfelelően kétirányú volt: az egyik irány tovább folytatta a különböző régi készletek kiegészítését, amely mint jól bevezetett üzleti alap szerepelt, a másik a régi keleti porcelánok inspirálása, követése. Az utóbbi sok összetevőből álló feladatnak bizonyult, mert a művészeti problémák megoldása mellett magával az anyaggal is meg kellett küzdeni. Az új masszát, színeket és égetési módokat, melyeket korábbi feltalálók, maguk a kínaiak is elfelejtettek már, ki kellett kísérletezni. A gyár ugyan átvette a régi távolkeleti porcelánok formáit és díszítő motívumait, de saját egyéniségét megtartva alakította át herendivé. E törekvéseket illusztrálja ez a terem.

A kínai porcelán időtálló szépségét, Herend művészi átélését mutatjuk itt be, azokat a szép formákat és dekorokat, amelyek az 1851-es és 1862-es londoni, majd az 1855-ös és 1867-es párizsi világkiállításokon világsikert arattak. Miromar, Esterházy, Cubasch, Siang Moir, Viktoria - még ma is élő minták - e korban születtek. Ezt mutatja be ez a terem.

Herend története egyik hőskorszakának bemutatása zárul le e te-

remmel, melyet a sűrűn fellépő válság, világkiállítási sikerek, az új állandó keresése jellemez. A kommersz áruk mellőzésének, a művészi, monumentális alkotásokra való törekvésének szelleme a mai napig öröködik Herend sikeres fennállása felett.

A harmadik terem Fischer utódainak korszakát mutatja be 1876-tól 1884-ig, majd 1896-ig. Ellentmondásos korszak, mely a kommersz, olcsó áruk termelése és Herend fénykorából származó világsikert elért tárgyak gyártása között ingadozik. A Fischer-fiúk Sámuel vezetésével hangoztatták, hogy apjuk művészi törekvése gazdasági szempontból helytelen. Lemondtak a magas művészi követelményekről, az eddigi igényes kézfestésű, finom porcelán helyett gyakran kemény cserepen levonóképeket használtak. Nem művészi produktumokra törekedtek, hanem kereskedelmi haszonra. A Fischer-fiúk magabízása azonban nem hozta meg az általuk várt eredményt. A korábban felfelé ívelő gyár mind művészi, mind gazdasági vonatkozásban lassan lehanyatlott. Időnként visszatértek a régi termékek gyártására, amidőn az üzletmenetet és a hírnevet megerősíteni kívánták. A régi világsikert elért termékekkel egy-egy kiállításon elismerést szereznek. A 8 éve csak máról-holnapra tengődő gyárat végül is eladták. 1896-ig a különböző részvénytársaságok idején is ez az ellentmondásos termelés folytatódik. Régi időkből származó megrendelések alapján egyedi díszvázákat, nagyméretű dísztalakat gyártanak virtuóz festéssel, amelyet a kiállítás, mint az ellentmondások hangsúlyozását mutatja be. Sok eredménytelen kísérlet mellett jó kezdeményezés is született, mint a milleniumi év közeledtével a Motifs Hongrois - magyaros motívum - alkalmazása és bevezetése. Herend a legegényibb módon oldotta meg a magyar népművészetből átvett motívumok alkalmazását porcelánra. E sikeres újításért, valamint a régi modorban gyártott termékekért a kereskedelemügyi miniszter elismeréssel tüntette ki a herendi gyárat. Ugyancsak eredményes kezdeményezés volt a terem közepén látható "Tupini" étkészlet.

A 4-es terem Farkasházy Fischer Jenő 1896-tól 1923-ig tartó korszakát mutatja be. A bemutatott tárgyak világosan igazolják, hogy a gyár a korábbi évek művészi bizonytalansága után némileg

magára talált. Farkasházy törekvéseiben megfigyelhető, hogy határozott művészi elgondolásokkal indult, s ugyancsak érezhető a külföldi, főleg a franciaországi tanulmányainak tapasztalatai. A gyártást ott folytatta, ahol nagyapja abbahagyta. A régi modelleket gyártotta, de azokat szigorú hozzáértő stílusérzékkel rostálta meg, új modelljeit pedig a legrégebb herendi darabok formáinak felhasználásával alkotta. Ezek a munkák állják a versenyt a Herend fénykorából származó darabokkal. (Kínai váza - kínai moka-készlet.)

A századforduló táján a gyár francia hatásra éles technikai és művészi meglátással követi az új irányt és a szecesszió hatását mértéktartóan, nívósan érvényesíti. Egy-egy alkotásával ügyesen előkészítette nemzetközi sikereit, amivel szintén a múlt gyakorlatát követte. E törekvéseket mutatja be e terem. Farkasházy Fischer Jenő idejében zajlott le a kerámia európai forradalma, mely nemcsak művészi síkon folyt, hanem a megmunkálás, a technika-technológia vonalán is. Ebben az időben terjed el francia ösztönzésre az eozin, a kínai rézvörös, a rouge flambé, a maszsza festés, a pate sur pate technika is. Herend is megpróbálkozott - és pedig nem is sikertelenül - e technikákkal. A kiállítás e próbálgatásokat is érzékelteti. A legnagyobb sikert a pate sur pate technikával érte el. Művészileg különösen Koppenhága hatott Herendre és azok a próbálgatások, melyek a francia porcelánt jellemezték. A francia hatást mutatják a kiállítás kandalló vázái és a moka-készletek (kecses formák, élénk színek). A kecskefejes váza egyéni festésével szintén Sevres hatását bizonyítja, mintahogy az a dísztal is, mely Milet: Esti hangszó c. képét imitálja.

A századforduló idején új utakon haladó porcelántechnika és művészi törekvések között figyelmet érdemlő kezdeményezéseket találunk. Az új irányt ezúttal a koppenhágai gyár indította el. A kis Dánia a század fordulóján csodálatos energiával fogott ahhoz, hogy önálló és eredeti legyen iparban, művészetben, tudományban. Ennek az igyekezetnek mozaikja a koppenhágai gyár törekvése is, amely ez időben a vázákat plasztikus díszítéssel látta el. Meissen, Sevres, a berlini gyár és a nymphenburgi

gyárok is hatása alá kerültek. Herend sem tudta kivonni magát ez alól. Eredeti invenciójú vázáit tetszetős, naturalisztikus pate sur pate díszítéssel látták el. A plasztikus ornamentális díszítés szépen alkalmazkodott az anyaghoz, s leheletszerű kontúrjaival észrevétlenül olvadt az alapba. Az 1900-as párizsi és szentpétervári kiállításokon e művészetéért aranyérmeket kapott.

Herend fénykorának újszerű tradicionális folytatását mutatja be a kiállítás a kínai motívumok felelevenítésével.

A szecesszió hatásának bemutatása következik végül nagyméretű tálakokkal, amelyeken világosan láthatók, hogy Herend a szecesszió porcelánművészetének túlkapásait elkerülte. A dísztalakon a természetből merített témák feldolgozásával már szinte festmény készítésére csábította alkotóit.

A következő terem a két világháború közötti időszakot mutatja be. A helyiség kicsi, ezért az a megfontolás látszott legjobbnak, hogy a két világháború közötti időszakban a Herend művészetére különösen jellemző kisplasztika széleskörű fejlesztését mutassuk be. Új étkezészetek és dísz tárgyak is születtek e korszakban, de ez számban kevés. Figyelmet érdemel e téren Buck Tibor vadászkészlete, amelyet 1942-ben mutattak be első ízben. Ugyancsak jelesebb alkotás Lőrinc István teáskészlete, Richter-né gyermekkészlete és figyelemreméltók Somorjai Imre új vonalú, főleg új dekorú dísz tárgyai is. Az étkezészetek zömét Herend tradicionális formáiból gyártották. (Viktória, Gödöllő, magyaros motívumú készletek s általában kínai mintás étkezészet.)

A kisplasztika-tervezés tervén Herend is, mint a többi európai porcelángyár, a Meissen-i gyár kiváló művésze, Kaendler nyomán indult el. Hatása alatt áll a XIX. század herendi kisplasztikai gyártása is, mint az első két teremben látható Víz és Levegő váza, a herendi kakas stb. Fischer Mór korszakával lezárult az addigi, szórványosan gyártott önálló kisplasztika gyártás. Csak az újonnan megalakult részvénytársaság idején indult el ismét 1924-ben Kelety Sándor alkalmazásával. A minták, modellek rendkívül gazdag témakörét találjuk. Különböféle állatfigurák, magya-

ros, vallásos tárgyú szobrok, aktok, sport-szobrok stb. Minden területről egy-egy jellegzetes szobrot mutatunk be. A magyaros témájú' plasztikából Kisfaludi Stróbl Zsigmond 1927-ben készített "Pengéjét néző huszár"-ja, Vastagh György "Csikós"-a azok, amelyek a kompozíció részleteinek mozgalmasságától függetlenül egységes és zárt képet nyújtanak. A mesevilág bájos feldolgozását találjuk Telcs Ede mulatságos "Hüvelyk Matyi"-jában. A 30-as évek új hangú, vallási tárgyú művészetének szép bizonyossága Lux Elek "Matyó madonnája". A lényegét kifejező képesség, az anyaggal való bánnitűdés esztétikailag kifogástalanul fejezi ki a liturgikusán célszerűt. Az akt-szobrok legnépszerűbb alkotásai Lux Elek műterméből származnak. Ilyen a "Fátyoltánc" és a gyár közkedvelt aktfigurája: a fésűlködő nő. Herend helyesen ismerte fel azt a sokrétű kihasználatlanul álló lehetőséget is, amelyet a sport-tárgyú porcelán kisplasztika megvalósítása jelent. A sport dinamikáját hűen kifejező alkotások közül Pankotai Farkas Béla "Bírkózó" c. szobrát mutatjuk be. A szobor mind a sportág, mind a szobrászat követelményeit érvényesíti.

Az 1943-ban Kassán a Magyar Országos Iparművészeti Társulat által rendezett kiállítás katalógusa külön elismeréssel ír Ambróczy Sándor, Gácsér Kata, Huszár Imre, Lőrincz István, Lux Elek, Vastagh György herendi alkotásairól.

A herendi gyár művészi pályafutásainak szép mérföldköve a 20-as évektől elindult kisplasztika. Ha akad is termékei között téves alkotás, nagyszerűen megkezdett út, amelyhez felszabadulásunk utáni kisplasztikánk gazdag témájával, új művészi elgondolások érvényesítésével csatlakozott.

A termeket összekötő hosszú folyosón elhelyezett vitrinekben Herend művészete a felszabadulástól napjainkig szerepel. Itt elsősorban azokat a munkákat helyeztük el, melyek Herend korábbi művészi ritmusát követik. Így a látogató nem érezhet disszonanciát, törést a múltbeli és a jelenkori alkotások között, legfeljebb haladást lát, amelyet jelenkori művészetünk diktál. Ez azonban sohasem lehet Herend művészetében gyökértelen.

Katona Imre - Sikota Győző

Az Öntödei Múzeum

Az egyre inkább izmosodó műszaki múzeumi hálózat 1969. szeptember 24-én egy új iparági múzeummal, az "Öntödei Múzeum"-mal gazdagodott. Az új múzeum a Ganz Ábrahám által 1845-ben alapított "Ganz Törzsgyár" öntödéjében nyílt meg Budapesten, a II. kerület, Bem József utca 20. szám alatt.

Ennek a 125 éves, patinás, a magyar és a külföldi öntészetben kiemelkedő eredményeket felmutató, nagy múlttal rendelkező öntödének a leállítása adta a gondolatot, hogy mint becses műszaki emléket megmentjük és ebben az épületben állítsunk emléket a magyar öntészetnek, valamint Ganz Ábrahámnak - a világhírűvé vált Ganz vállalatok alapítójának -, aki az országban először valósította meg nagyüzemi keretek közt a kéregöntést, világhírű nevet szerezve ezzel a magyar öntészetnek.

Az öntészeta magyarországi iparágak között egyike a legősibbeknek. Ásatási leletek bizonyítják, hogy már a bronzkorban is foglalkoztak öntéssel ezen a területen. Ma már igazolt, hogy a vasöntészet Magyarországon 400 évvel ezelőtt működő iparág volt, az acél formaöntést Diósgyőrben már 156 évvel ezelőtt Fazola Frigyes a diósgyőri vasgyár igazgatója kikísérletezte, megelőzve sok nyugati élenjáró, kohászattal foglalkozó országot.

A mai öntészek tehát örökösei a múlt öntészeti hagyományainak. Ezt a szellemi, erkölcsi és anyagi örökséget kívánja az Öntödei Múzeumban védeni és tovább adni az utódoknak.

A "Ganz Törzsgyár" 1964. évi leállításának végleges eldöntésekor a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. évi 4. számú törvényerejű rendelete és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 14/1954./II.24/M.T. számú rendeletében kapott felhatalmazása alapján az öntöde műszaki emlékként való megtartására a hivatalos intézkedéseket azonnal megtette. Ugyanakkor a Kohászati Történelmi Bizottság a Központi Kohászati Múzeumot fenntartó Lenin Kohászati Művek vezetőségével megállapodást kötött arra, hogy a Ganz Törzsgyár öntödéjét, mint ipartörténelmi emléket Öntödei Múzeum céljaira kiigényli és múzeummá alakítását megkezdi. Az öntödét 1964. augusztus 12-én az addigi tulajdonos: az Öntödei Vállalat a Fővárosi Tanácsnak lebontásra átadta. Hosszú, de eredményes tárgyalások után az épületet 1966. szeptember 13-án P./451/1966 szám alatt műemléki nyilvántartásba vették.

A helyreállítási költségeket a Kohó- és Gépipari Minisztérium biztosította és döntése alapján a helyreállított épületben berendezett Öntödei Múzeumot a diósgyőri Lenin Kohászati Művek kezelésében lévő Központi Kohászati Múzeumhoz csatolták. A beruházás munkálatait a Művelődésügyi Minisztérium vállalta a még hiányzó költségek biztosításával együtt.

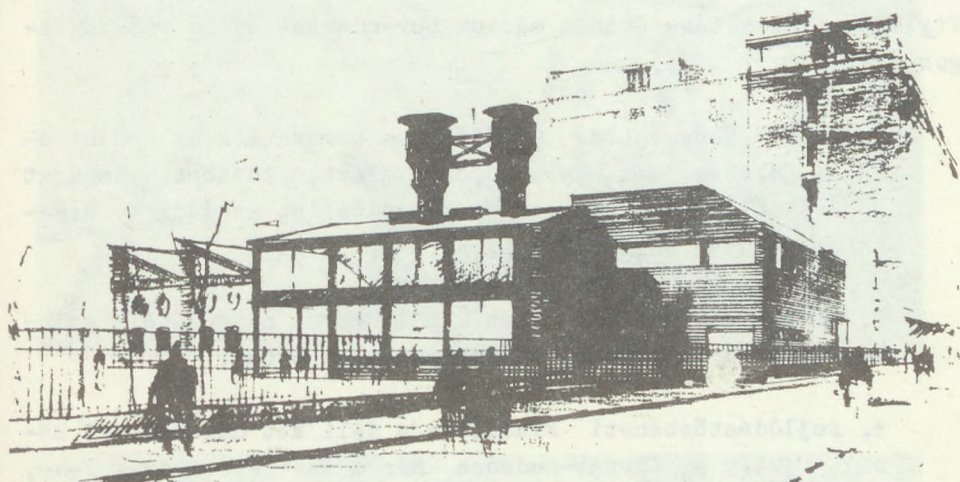
A Múzeum kiállításának berendezésére anyagi fedezet nem volt. Minden kiállítási tárgy, vitrin, képtartó panel stb. fedezetét a kohászati és gépipari vállalatok, valamint magánszemélyek adták össze. A legnagyobb elismeréssel kell megemlékezni a minisztériumi és a szakmai összefogásról, amely példát mutatott a műszaki kultúra megbecsülésére.

+ + +

Az öntöde műemléki helyreállításának tervét a Budapesti Város-tervező Vállalat készítette. A tervezésnél a főszerző, az volt, hogy a favázás csarnok és a kupoló kemence érintetlenül maradjon. Az eredeti öntödéből a Fővárosi Tanács csak a kéregöntödét hagyta meg, így a csarnok nyugati oldalán tízméteres szakaszt le kellett bontani, és meg kellett szüntetni a Bem utcai régi

homlokszaksaszt is. Az új falakat "mezőtúri" téglával burkolták, ezzel is jelezve, hogy ezek újkeletűek.

Az épület belső farészeit az évszázados koromtól, grafittól és homoktól egy tűzoltógyakorlat beiktatásával megtisztítottuk, a

GANZ ÖNTÖDE,
KÖZHASZNÚ MŰELEM.
TAVLATI KÉP, BRH I. UTCA.

A Ganz Törzsgyár műemléki helyreállítási terve:
az Öntödei Múzeum

belső falakat újból meszeltettük, az eredeti berendezést: a darukat, nyersvasgyűjtő-üstöket újra feketére festettük. Így a belső műemléki tér minden egyéb berendezés nélkül is már kiállításként hatott.

A főhomlokzaton kőtábla emlékeztet az öntöde első - 1845. évi - és utolsó - 1964. évi - csapolására és öntésére.

A múzeum műszaki emlék és egyben műemlék is, így kettős célt kell megvalósítania. Műszaki emlék jellege az elsődleges, tehát azt kell kiemelten bemutatnia, amit a régi Ganz Törzsgyárból sikerült megmenteni. Ezért két darucsoport alatt terveztük az eredeti üzemi munka: a kéregöntésű kerékgyártás bemutatását, míg a másik két darucsoport körül öntészet - történeti kiállítást terveztünk. Ilyen elgondolás mellett teljes öntödei múzeumot létesíthettünk.

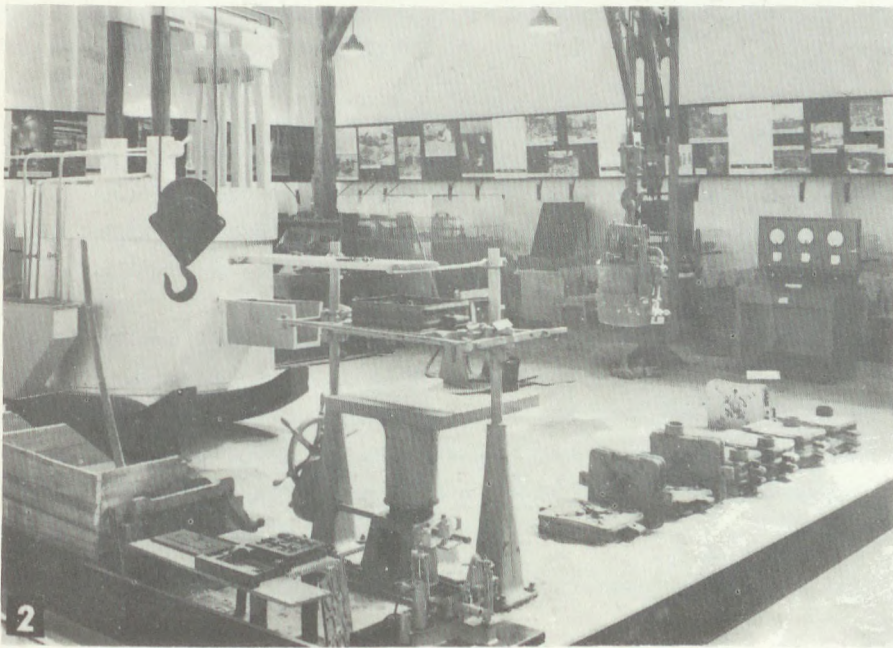
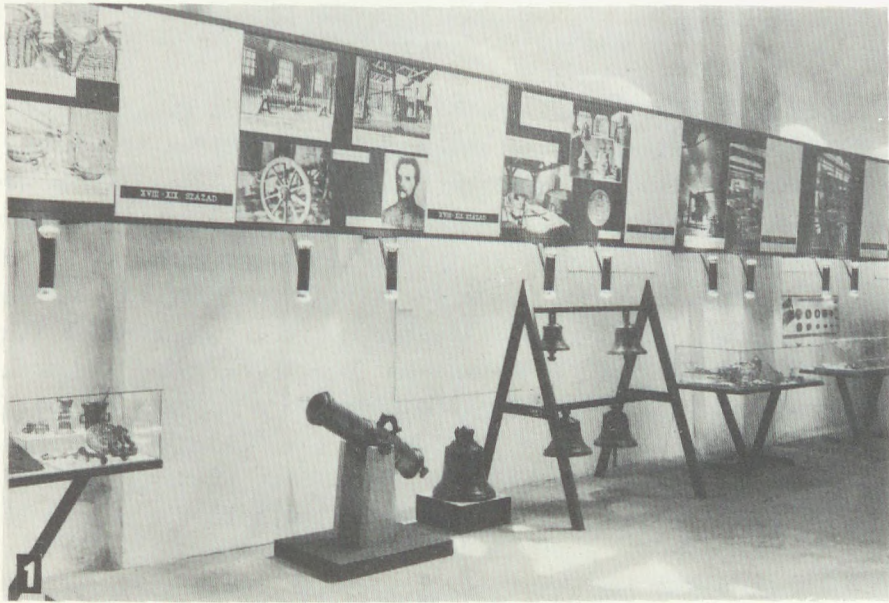
Végleges kialakítása után a múzeum berendezése öt fő részre tagozódik:

1. a Ganz kéregöntöde működésének bemutatása az épület északi felében két darucsoport alatt, továbbá a bejárat jobb oldalán levő földszinti adagolósínt eredeti - üzemképes - berendezési tárgyaival;
2. az emeleti szinten a két kupoló és az adagolótér, szintén eredeti tárgyakkal, üzemképes állapotban;
3. fejlődéstörténeti kiállítás a déli két darucsoport körül, amely a Kárpát-medence három és félezeréves fém-, vas- és acélöntészetét történetét mutatja be;
4. régi öntészeti berendezések és gyártmányok bemutatása;
5. szabadtéri kiállítás.

Mindezek elhelyezésére összesen 1.300 m^2 ($= 10.400 \text{ m}^3$) terület áll rendelkezésre, ebből a földszinten a nagy kiállítási tér 1.125 m^2 ($= 9.000 \text{ m}^3$), míg az emeleti helyiség - a kupoló és adagoló tér - 175 m^2 ($= 1.400 \text{ m}^3$).

- . -

Öntödei Múzeum. 1. A fémöntészeti kiállítás. 2. Az acélöntészeti kiállítás.

A fejlődéstörténeti kiállítást a "fémöntészet" bemutatásával kezdjük. A kiállítást két szintben építettük ki: panelsoron a technológiai fejlődést képekben, míg alatta vitrinekben az öntészet gyártóeszközeit és gyártmányait mutatjuk be.

A fémöntészetet a fém felfedezésének ismertetésével kezdjük és hat mezőn át a fémöntés egyes korszakait (őskor, XVI., XVIII., XIX. és XX. század), fejlődését ábrákkal, fotókkal ismertetjük. A vitrinekben a hazai leletekből bemutatjuk a kőkorszak emberének kő- és csontszerszámaait, majd a bronzkor bronzöntészetének eszközeit és kész öntvényeit; a római kor és a honfoglalás korának öntvényeit. A XVI. századtól kezdődően domborműveket, használati tárgyakat, majd az ágyúöntés keretében egy XVIII. századbeli ágyút, a harangöntészetnél a XVIII., a XIX. és XX. századból a nagyszombati, a pesti és a budai harangöntődében öntött harangokat, a XX. század fémének az alumíniumnak hazai első öntvényeit és a mai ipar alumínium alkatrészeit.

A fémöntészeti kiállítás vitrinsorát egy mai modern folyamatos fémöntőde működő modelljével zárjuk. A fémöntészet sorával szemben egy XIX. századbeli eredeti fémöntődét építettünk ki tégelykemencékkel és mindazokkal az öntészeti eszközökkel, amelyek egy fémöntődére jellemzőek.

Az épület déli fala mentén a 400 éves magyarországi vasöntészet fejlődéstörténetét láthatjuk. A kiállítást egy X-XII. századbeli, az északmagyarországi Imolán kiásott bucakemencével kezdjük. A bucakemencéből öntés még nem volt lehetséges, ennek bemutatása csupán a fejlődés megértetését célozza.

A vasöntészeti kiállításrész képanyagánál a hazai vonatkozás a döntő. A képeken bemutatott XVI. és XVII. századi technika és eszközök - ha ezt írásos dokumentumok még nem is bizonyítják - a vándoriparosok révén hazánkban is használatban lehettek. A XVIII. századtól kezdve már a hazai öntészet képei láthatók Diósgyőr, Munkács, Csepel és Soroksár öntődéiből.

A vitrinekben és a szabadon kiállított tárgyak közül a legje-

lentősebb emlékek: egy X-XII. századból való vasbuca, egy XVI. századi selmecebányai öntöttvas sírtábla (amely eddigi ismereteink szerint az első hazai vasöntéseink egyike), a munkácsi, az aninai, a resicai, a ruszkicai, a szentkeresztbányai, a kisgarami, a hisnyóvízi, a dernői és a diósgyőri vasöntődék XIX. századbeli eredeti öntvényei. Kiegészítik a sort a XX. század modern vasöntődéinek gépöntvényei.

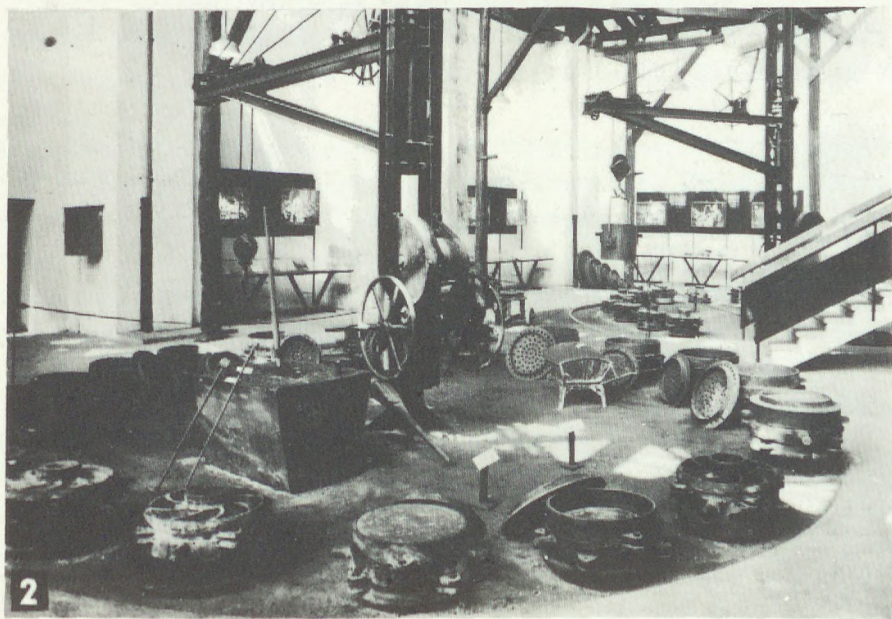
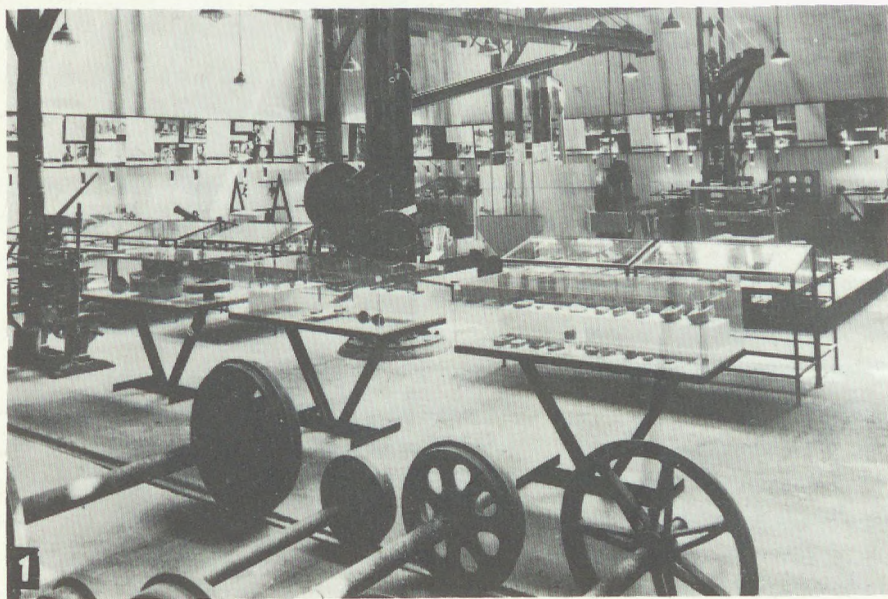
A vasöntészet kiállítását egy működő XX. századbeli modern vasöntőde modellje, egy kádöntőde makettje, és egy működtethető, 1:10 léptékű kupolókemence zárja be.

Az épület nyugati falán a 156 esztendő magyarországi acélöntészet történeti fejlődését ismertetjük, ugyancsak képekben, anyagban, modellben, továbbá eredeti, 1:1 méretű acélöntődével.

A bemutatott képek kizárólag hazai öntődéket ábrázolnak, tégelyacél-öntődét, Bessemer és Thomas acélöntődét, Siemens-Martin és elektroacél-öntődét.

Az acélöntészet kiállításában méltó helyet biztosítottunk Fazola Frigyes diósgyőri gyárigazgatónak, aki Magyarországon - de a világon is - elsőként oldotta meg az acél formaöntését 1812-1816 között. Ezt az elfelejtett, de a magyar kohászatban nagyjelentőségű eseményt a bel- és külföldi szakkörök tájékoztatására és Fazola emlékének megörökítésére az eredeti Selmecebányai Bányászati Levéltár iratainak fotómásolataival mutatjuk be. Kiállított tárgyaink közül kiemelkedő jelentőségű az Al-Duna szabályozásánál használt diósgyőri gyártású sziklavéső, mely a Krupp acélt múlta felül, az első világháborúban a gépipar által használt kiváló minőségű diósgyőri gyártású öntött Megiston gyorseszterga-acél, az ezredéves kiállításon is már bemutatott diósgyőri öntésű mozdonykerékváz, valamint a ma iparában használt egyéb öntvények.

Öntődei Múzeum. 1. A fejlődéstörténeti kiállítás. 2. A "Ganz Törzsgyár" kéregkerék öntődéje a kiállításban.

2

A képsorral szemben egy működőképes acélöntöde látható teljes berendezésével: 20 kg-os indukciós és 3 kg-os ívfényes kemencével, formázó géppel és egyéb felszereléssel, továbbá a régi Ganz öntöde két darujával. A 3 kg-os kemencével és berendezésével a precíziós öntést mutatjuk be.

Általában feladatul azt tűztük ki, hogy a fejlődéstörténeti bemutatás mellett a politechnikai oktatást is szolgálja múzeumunk.

A fejlődéstörténeti kiállításban bemutatjuk a selmecbányai és soproni kohómérnök hallgatók díszruháit a "grubent" és a diákélet jelenteit ábrázoló levelezőlapokat. Itt látható a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola első magyar nyelvű kohómérnöki tankönyve és egy 1908-ban Selmecbányán kiállított kohómérnöki oklevél is. Bemutatjuk az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület emlékérméit, a magyar és nemzetközi öntőnapok plakettjeit, a magyar és külföldi öntészeti szakirodalmat, a múzeumot ismertető sajtó-közleményeket, a múzeum emlékérméit, a magyar kohászattörténeti könyveit és füzeteit, a volt "Alsómagyarországi Bánya és Kohóművek" főigazgatósága és a "Selmecbányai Főkamara Grófi Hivatal" XIX. századi pecséteit, valamint a magyar kohászati miniszteri és vállalati kitüntetéseit.

Külön vitrinsorban szemléltetjük az öntvénygyártás technológiáját a bronzkortól a XX. századig, századonként. Ugyanitt láthatók a XX. század elejéről való formázógépek is.

A kiállítási csarnok központjában, az üzem alapító Ganz Ábrahám mellszobra hirdeti a kiváló öntő és gyáralapító emlékét.

A kiállítási csarnok másik felében az ipari műemlék öntödét, Ganz Ábrahám kéreg keréköntödéjét mutatjuk be azokkal az eredeti berendezési tárgyakkal, amelyek 1964. évi leállítása alkalmával még üzemben voltak. A bemutatást a technológiai sorrend figyelembevételével állítottuk össze. Bemutatjuk az egyik daru alatt a formázást; jól érzékelhető itt a formázási műveletek sorrendje, az üres formázószekrénytől kezdve az öntésre kész

állapotig. A műveletekhez szükséges, és annak idején használt anyagok, kéziszerszámok is a technológiai sorrendnek megfelelően vannak elhelyezve.

Az épület keleti oldalán álló két kupoló kemencét - tekintettel ezek számos egyedi vonására - kellő részletességgel mutatjuk be, külön az adagolósíntet és külön a csapolóteret, az eredeti berendezési tárgyakkal.

A másik daru alatt az öntésre kész formák láthatók, a forgódaru horgára függesztett 500 kg befogadóképességű öntőüsttel, különféle típusú kocsik- és csillekerekekkel, kerékszállító kocsikkal.

A két darucsoport körül lévő falfelületen nyolc kivilágítható, nagyméretű diapozitíven bemutatjuk az öntőde utolsó munkanapjaiban készült film egyes jeleneteit, hogy ezzel is előbbé tegyük a kiállítást. A diák előtti vitrinekben Ganz Ábrahám dokumentumai - az üzem indításától haláláig - láthatók.

Az emeleti adagolósínten lehetőségünk van időszakos kiállítások rendezésére is. Ezekben egy-egy kohászati üzem történetét, vagy egy-egy új gyártmány bemutatását tervezzük. Az első ilyen kiállításunk a diósgyőri Lenin Kohászati Művek 200 éves fejlődését mutatja be képekben és gyártmányokban.

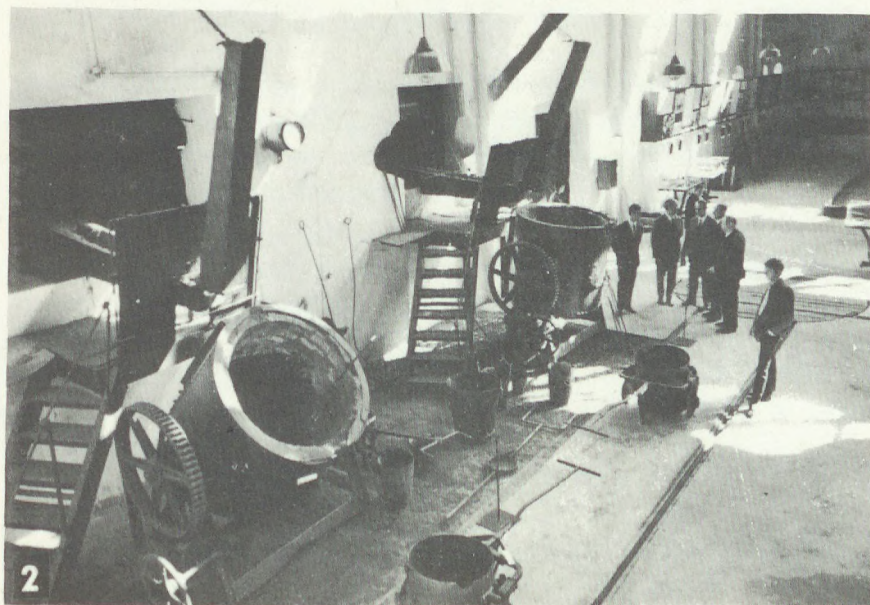
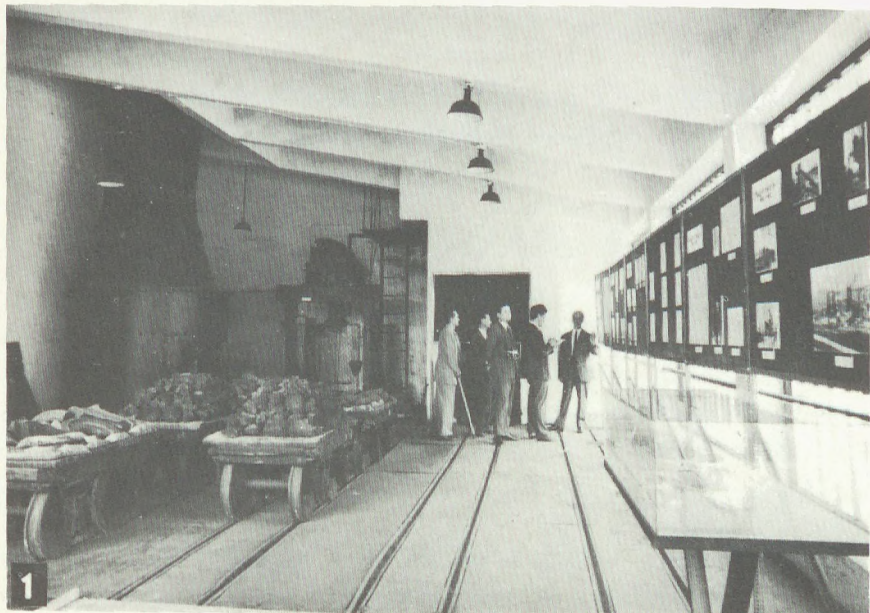
Az épület körüli parkban reprezentatív, nagy öntvényekből szabadtéri kiállítást rendezünk. Felállításra került egy diósgyőri gyártású, Pelton rendszerű vízturbina-kerék, egy sárkeverő kollektor. A múzeum bejáratánál 1971-ben egy volt Ganz-gyári öntő bronz-szobrát állítjuk fel.

A múzeumot - a Központi Kohászati Múzeum diósgyőri két egységével együtt - a Lenin Kohászati Művek tartja fenn.

Az Öntődei Múzeum megnyitásával a Központi Kohászati Múzeum Európa egyik legnagyobb kohászati múzeumi egységét képviseli.

ifj. Kiszely Gyula

Öntődei Múzeum. 1. A kupoló kemence emeleti adagoló szintje, időszakos kiállítással. 2. A kupoló kemence földszinti csapoló terére az öntöttvasgyűjtő üstökkel.

A Természettudományi Múzeum könyvtárának nemzetközi kiadványcseréje

A nemzetközi kiadványcsere a könyvtári állománygyarapítás rendkívül fontos forrása. Célja, hogy a cserét folytató intézmények egymást eredményeikről rendszeresen tájékoztassák és ezzel is elősegítsék a nemzetek közötti tudományos és kulturális kapcsolatok elmélyítését. (Ld.: a Művelődésügyi Minisztérium 101/1960 M.M. számú utasítását.)

Ez a gondolat tükröződik az MSZMP Központi Bizottságának 1969. évi tudománypolitikai irányelveiben is, amely arról is szól, hogy a tudományos megismerés területein a nemzetközi élet eredményeire is építeni kell, s ezért a külföldi szellemi termékek nagyobbarányú beszerzésére kell törekedni.

A nemzetközi tudományos élet eredményeit feltáró szakirodalom beszerzése és összegyűjtése a tudományos könyvtárak feladata, a beszerzés egyik fontos módja pedig a jól szervezett és eredményesen működő nemzetközi kiadványcsere.

A tudományos tevékenység eredményeit tartalmazó kiadványok cseréjének megszervezésével, a kiadványokkal folytatott helyes gazdálkodással, a cserébe kapott kiadványok rendszeres gyűjtésével, feldolgozásával és feltárással a múzeumi könyvtárak nemcsak segítők, hanem aktív részesei is intézményük országos és népszerűsítő eredményeinek.

Könyvtárunk azok közé a hazai tudományos szakkönyvtárak közé tartozik, amelyek igen jelentős kiadványanyaggal és ennek következtében kiterjedt cserehálózattal is rendelkeznek.

A könyv- és folyóiratbeszerzésre a költségvetésben biztosított keret kevés a kutatómunkához feltétlenül szükséges szakirodalom-igény kielégítésére. A tudományos intézetek kiadványainak jelentős része könyvárusi forgalomban nem is szerepel, ezek - az anyagi nehézségektől függetlenül is - csak csereként szerezhethők be.

Könyvtárunk kiadványcseréje közel 100 éves. A cserekapcsolatok kiépítése - és ezzel az ütemesebb kiadványgyarapítás is - a Herman Ottó szerkesztésében 1877-ben megindított folyóirattal: a "Természetrajzi Füzetek"-kel kezdődött. A "Nemzeti Múzeum Természetrajzi Osztályai"-nak ez a folyóirata 1903-tól Annales Historico-naturales Musei Nationalis Hungarici címmel jelenik meg.

Az e kiadványunk iránti nemzetközi érdeklődés a cserekapcsolatok gyors fejlődésében tükröződik. A korábbi évtizedekből nincs pontos nyilvántartásunk ugyan, folyóiratállományunk elemzéséből azonban következtetni tudunk arra, hogy a 20-as években a cserés intézmények száma már közel 300 volt, a 40-es évek elején pedig közel 500-ra emelkedett. Az első és a második világháború nagymértékben visszavetette a cserekapcsolatok fejlődését.

A felszabadulás óta eltelt 25 év alatt alkalmunk volt tervszerűen továbbfejleszteni nemzetközi kiadványcserénk egész rendszerét.

Ezekben az években alakult ki a múzeumi tevékenység hármas profilja: a tudományos, a muzeológiai és az ismeretterjesztő munka. A növekvő számú kiadványaink cseréjének szervezésénél a Múzeum feladataihoz, profiljához és igényeihez való igazodást tartottuk szem előtt. Elsősorban a baráti országok tudományos intézeteivel építettük ki kapcsolatainkat, amelyeknek tudományos munkáját ezzel támogatni kívántuk, az évek során át azonban mind az öt világrészbe eljutottunk kiadványainkkal.

Külföldi kiadványcserénk jelenlegi helyzetét az alábbi adatok tükrözik:

A kiadvány címe:Cserés intézmény:

1. Annales Hist.-Nat. Mus. Nat. Hung.	710
2. Folia Entomologica Hungarica	146
3. Vertebrata Hungarica	71
4. Fragmenta Botanica	131
5. Parasitologia Hungarica	215
6. Anthropologia Hungarica	188
7. Fragmenta Mineralogica et Palaeontologica	112

A kiadványcsere szempontjai, a cserekapcsolatok fenntartása - éppúgy, mint a könyvtári állomány - meghatározott időszak, ill. fejlődési szakasz után revízióra szorulnak. A revízió többirányú. A cserekapcsolatok számszerű növekedésén túlmenően a cserebe kapott kiadványok minőségi értékelését - mégpedig a szakmai tudományos igények szempontjainak figyelembevételével - kell elvégezni. Évtizedek óta fennálló cserekapcsolatokat csak igen nyomós okból kifolyólag szüntetünk meg. Új kiadványnál viszont komoly értékelés előzi meg a cserekapcsolat létesítését, amelyvel egyrészt hosszú időre szóló anyagi befektetést kötünk le, másrészt pedig a cserebe kapott kiadványokkal állományunk tartalmi értékét is alakítjuk.

A múzeumi profil szempontjából jelentős intézményekkel a kapcsolat kiépítésének szándéka (pl. a World of Learning alapján), a tudományos munkánk érdekei, a kiadványok tartalmi vizsgálata az elbírálás alapja minden egyes kiadványcsere-kapcsolat megteremtésénél.

Fontos feltétel a hazai kooperáló könyvtári hálózat kiadványcseréjének és kiadványanyagának ismerete is. Megfelelő kölcsönös tájékozottság a könyvtári munkának ezen a területén is kívánatos lenne, mert érezhetően több együttműködésre van szükség a tudományszak azonos gyűjtőkörű könyvtárai között.

A cserekapcsolatokkal járó adminisztratív feladatok: a cserés intézményekkel folytatott levelezés, a cserés intézmények nyilvántartása, a könyvtár kiadványanyagának nyilvántartása, propa-

gálása stb. sok és lelkiismeretes munkát kívánó feladatot rónak a nemzetközi cserét eredményesen folytatni kívánó könyvtárra.

A nemzetközi cserekapcsolatokat elősegítő indítvány hangzott el a múzeumi könyvtárosok ez év márciusában megtartott tanácskozásán: a Múzeumi Főosztály vállalja a múzeumi könyvtárakban őrzött folyóiratok jegyzékének és a múzeumi könyvtárak nemzetközi cseréjét regisztráló kiadványnak a kiadását.

Könyvtárunk ezen a téren már megkísérelt előbbre jutni. 1966-ban megjelent 2 kötetes folyóiratkatalógusa tartalmazza teljes folyóiratállományát. Az 1963. évi állományadatokkal lezárt, 3.200-nál több folyóiratcímét tartalmazó katalógusban 900 olyan kurrens folyóiratcím is szerepel, amely nagyrészt a könyvtár nemzetközi cseréjéből származik.

Rendkívül hasznos és a kutatómunkát segítő kiadvány lenne folyóiratkatalógusunk kiegészítése és újból való kiadása, tekintettel arra, hogy könyvtárunk folyóiratállománya az elmúlt 7 év alatt ismét sokezer kötettel gyarapodott, és a gyarapításban különös súlyt kapott a korábbi folyóirathiányaink tervszerű pótlása is.

A nemzetközi cserét regisztráló kiadvány előkészítő munkái a könyvtárunkban szintén folyamatban vannak. Minthogy nemcsak a legnagyobb múzeumi könyvtár vagyunk, hanem a legnagyobb biológiai tudományági szakkönyvtár is, mindkét kiadvány a kutatómunkát és a tudományos könyvtárak munkáját is segítő fontos segéd-eszköz lenne.

Vitéz Istvánné

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és a megyei múzeumok együttműködése a szakág előtt álló feladatok megvalósításában *

A legutóbbi 4-5 évben egymást követték a kiemelkedő jelentőségű legújabbkori eseményekhez kapcsolódó történelmi évfordulók. A szakág tevékenységét ebben az időszakban főként az ezzel összefüggő feladatok határozták meg. Ez a periódus az elmúlt évvel lezárult. Eredményeit, tanulságait - elsősorban a jubileumi kiállítások vonatkozásában - előző két szakmai-ideológiai konferenciánkon megvitattuk.

A legújabbkorral, munkásmozgalommal foglalkozó történelmi muzeológia az utóbbi években is fejlődött. Szervezetileg új létesítményekkel, illetve a meglévők kibővítésével erősödött Budapesten és az ország több területén. A Magyar Nemzeti Múzeumban megkezdődött a legújabbkoros részleg kiépítése: a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum nagyobb épületet kapott, létszáma és gyűjteménye nőtt; a Budapesti Történelmi Múzeum vezetésével több peremkerületben is értékes legújabbkori gyűjteményt hoztak létre. Jelentős fellendülés mutatkozott Vas megyében, ahol Forradalmi Múzeum és állandó kiállítás jött létre, Nógrád megyében, ahol megindult a Munkásmozgalmi Múzeum kiépítése. Komárom megyében ugyancsak Munkásmozgalmi Múzeum létesült. Békés megyében, Győr megyében, Szolnok megyében, Baranyában különösen figyelemre méltó a szakág előrehaladása. A legújabbkoros muzeológusok lét-

*A legújabbkor történetével foglalkozó muzeológusok 1971. június 9-10-11-i, szombathelyi országos konferenciáján elhangzott vitaindító előadás.

száma nőtt; a tudományos és népművelő munka fejlődése, a gyűjtemények gyarapodása azt jelzi, hogy a szakmai színvonal állandóan emelkedik.

Az említett történelmi évfordulók felhívták a figyelmet a legújabbkoros muzeológusok munkásságára. Az országSZerte megrendezett jubileumi kiállítások és a jubileumi kiadványokban publikált nagyszámú tudományos munka fokozta a szakág megbecsülését, tudományos és politikai jelentőségének elismerését.

Az eredmények mellett bizonyos egyoldalúság is jellemezte ebben az időszakban a munkát. Az évfordulókkal kapcsolatos teendők mellett viszonylag kevés idő maradt az egyéb múzeumi feladatokra; a gyűjtemények feldolgozására, a gyűjteményi rend, a nyilvántartás, az állagvédelem fejlesztésére, a muzeológiai szakkérdések tudományos kutatására.

Ez az egyoldalúság megnyilvánult a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és a megyei múzeumok kapcsolatában is, s ezen nem változtatott a szakfelügyelet kiépítése sem. Kapcsolatunk alig lépett túl a jubileumi teendők körén, s ez nem volt elegendő, akkor sem, ha ezen a körön belül igen jó szellemű, intenzív, kölcsönösen hasznos volt.

A szakmai-ideológiai továbbképző konferenciákon az adott témák speciális szakértői - Hajdú Tibor, Liptai Ervin, Dolmányos István, Ságvári Ágnes - tartottak előadásokat a történettudomány legújabb eredményeiről. A szakfelügyelői szemlék alapján össze-sítettük és vitára bocsátottuk, majd a Múzeumi Közleményekben megjelentettük a jubileumi kiállítások tapasztalatait, tanulságait. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum részt vett néhány vidéki kiállítás elkészítésében, néhol forgatókönyvek lektorálásával, kiállítási tárgyak kölcsönzésével, helyenkint a rendezési munkálatokban is. A szakfelügyelők rendszeresen közreműködtek az évi munkatervek elbírálásában és megvitatásában.

Igen értékes volt számunkra az a támogatás, amelyet megyei kollégáink nyújtottak kiállítási tárgyak kölcsönzésével, kiadvá-

nyainkban megjelentetett cikkeikkel és e kiadványok szerkesztésében való közreműködésükkel, különböző megbeszéléseken ismertetett tapasztalataikkal, javaslataikkal, többek között kiállításainkról elmondott észrevételeikkel.

A megyei múzeumok és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kapcsolatának egyik legjellemzőbb vonása ezekben az években is a kölcsönös segítőkészség volt. Hatásköri torzszalkodás egyetlen esetben sem fordult elő, mindig a szakág közös érdeke érvényesült. Ezt rendkívül fontosnak tartjuk, és minden módon arra törekszünk, hogy az együttműködés jó légkörét a jövőben is megőrizzük.

A most következő időszakban lehetőség nyílik arra, hogy együttműködésünket a múzeumi munka minden ágában kifejlesszük.

A következő 5 éves periódusban, tehát a 4. ötéves terv folyamán a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályával egyetértésben a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum az alábbi fő feladatok megvalósítását tervezi:

1. A magyar munkásmozgalom-történet központi állandó kiállításának megrendezése a Budavári Palotában.
2. A múzeumi gyűjtemény rendezése olyan csoportosítás szerint, amely megfelel a múzeum feladatkörének, a gyűjtemény számszerű gyarapodásának és belső differenciálódásának.
3. A gyűjteménykörbe tartozó muzeális anyag országos állagjegyzékei kiadásának és országos nyilvántartása létrehozásának megkezdése.
4. A szakág távlati tudományos tervének kidolgozása és ennek alapján meghatározott gyűjtő, tudományos kutató és publikációs feladatok elvégzése, valamint kiállítások rendezése.
5. Az országos szakfelügyelet ellátása, színvonalának emelése.

E fő feladatok közül nemcsak az utóbbi vonatkozik a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és a megyei múzeumok közötti együttműködésre. Valamennyi feladat igényli a megyei múzeumok és a legújabbkorral is foglalkozó más országos, illetve fővárosi múzeumok közreműködését; egy részük pedig kifejezetten szakági jellegű, tehát mindenképpen csak közösen valósítható meg.

Ezen a szakmai-ideológiai továbbképző konferencián, amelyet a Vas megyei Múzeumi Szervezet igazgatóságának jóvoltából, a megyei PB és a Tanács segítségével ezúttal Szombathelyen tartathatunk meg, ezekkel a feladatokkal kapcsolatos kérdések tisztázásában szeretnénk egy lépéssel előbbre jutni.

Hangsúlyozom: egy lépéssel. Mert a kérdések tisztázása további eszmecserét, további elmélyült tanulmányozást igényel. E konferencia témáinak kiválasztásánál több szempontot kellett mérlegelnünk. Számbavettük, hogy a korábbi években számos probléma megoldása már jelentős mértékben előrehaladt. A szakág profilja fő vonásaiban kialakultnak tekinthető, a legújabb kor és ezen belül a munkásmozgalom történetével foglalkozó múzeumi intézmények feladatkörének elhatárolása is megtörtént nagyjából. Mindez annak a most már csaknem másfél évtizedes munkának az eredménye, amelyet a Legújabbkori Történeti Múzeum és utódja, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum a fővárosi és megyei társintézményekkel közösen végzett.

A problémákat természetesen a fenti vonatkozásban sem tekintjük megoldottnak. Csupán arról van szó, hogy építünk a korábbi eredményekre, nem tartjuk szükségesnek, hogy minden periódus kezdetén újra- és újra az alapkérdéseket vegyük elő. Nem tűzhattük napirendre a különböző intézmények feladatkörének további, részletesebb elhatárolására vonatkozó elképzeléseket sem, mert véleményünk szerint ezt az intézménynek egymás között kell megbeszélniök.

A konferencia tematikájának kialakításánál elsősorban abból indultunk ki, hogy melyek azok a kérdések, amelyek a következő időszak feladatainak megoldásához tisztázandók, illetve amelyek

tisztázásához a jelen pillanatban bizonyos támpontokat tudunk adni. Ez utóbbit is tekintetbe véve került sor a jelen konferencia témáinak kijelölésére.

Idei második, őszi tervezett konferenciánkon kívánjuk vitára bocsátani a központi munkásmozgalomtörténeti állandó kiállítás koncepcióját és a szakág távlati tudományos tervét.

Konferenciánk kapcsolódik ahhoz a munkához is, amelyet a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya szervez a legújabbkoros muzeológia helyzetének felmérésére, perspektíváinak kialakítására - nemcsak a történeti, hanem a műszaki, képzőművészeti stb. muzeológiát is érintve. A Főosztály terve szerint összesen országos múzeumigazgatói értekezlet vitatja meg ezt a témát. Konferenciánk hasznosan szolgálhatja ennek előkészítését is.

A továbbiakban - vitaindítóul - a felsorolt fő feladatokkal kapcsolatos együttműködési lehetőségekről szeretnék beszélni.

A magyar munkásmozgalom-történet állandó kiállításának megrendezése intézményünk központi feladata az elkövetkező években. Ezt azonban nem tekintjük a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum belügyének. A magyar munkásmozgalom egész történetét felölelő tudományos igényű központi kiállításról van szó, amely szintézise kell legyen nemcsak a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és elődje, a Legújabbkori Történeti Múzeum, hanem az egész szakág eddigi tudományos eredményeinek. Országos ügy ez, amelyet országos öszszefogással lehet csak sikerre vinni.

Mint említettem, a kiállítás előzetes tervét őszi konferenciánk elé szándékozunk terjeszteni, ezért most ezzel részletesebben nem foglalkozunk. Csupán azt említem meg, hogy 1975 elején szeretnénk megnyitni, legalább is egy részét, valószínűleg az 1945-ig terjedő részt. A munkamenetet nagyjából a következőképpen tervezzük: az idén kialakítandó koncepció szerint a jövő évben elkészítjük a tématervet, folytatjuk a gyűjtést és az egyes részkérdések tudományos kidolgozását. 1973-ban elkészül a rendezőkönnyv, valamint a művészi-technikai kivitelezési terv,

1974-ben kerül sor a közvetlen rendezési munkálatokra. Minden fázisban támaszkodni szeretnénk az egész szakág segítségére, elsősorban oly módon, hogy a kiállítás különböző terveit széles körben megvitátjuk.

A gyűjteményrendezés és a nyilvántartás kérdéseiről konferenciánkon külön korreferátum szól. Mi ennek a kérdésnek rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítunk. A legújabbkori gyűjtemények fiatal, gyorsan növekvő részét alkotják a muzeális anyagnak. Amíg mennyiségük kevés volt, csoportosításuk nem jelentett különösebb gondot. Ma már a legtöbb múzeumban igen sok és sokféle legújabbkori tárgy és dokumentum van. Különösen a legutóbbi években, amikor a jubileumi feladatok miatt összetorlódtott a munka, a gyűjtemények rendezése és a nyilvántartás vezetése, fejlesztése nem tudott lépést tartani a gyűjtemények gyarapodásával. A gyűjtemények sokhelyütt szinte ömlesztett állapotban vannak, áttekinthetetlenek, leltári restancia képződött, nincsenek megfelelő mutatók, az anyag kutathatósága általában alacsony szintű. Igen ritka az olyan gyűjtemény, mint a kapuvári, ahol az anyag példás rendben, a nyilvántartás naprakészen feldolgozva található.

A további fejlődés alapfeltétele, hogy ezen az általános helyzeten változtassunk. Halogatni ezt a munkát nem szabad, mert a megoldás minden évvel - ahogyan a gyűjtemény gyarapszik - még nehezebbé válik.

Mindenek előtt arra van szükség, hogy kialakítsuk azt a csoportosítási rendszert, amely megfelel az anyag mai összetételének, és előreláthatólag hosszabb ideig is alkalmas lesz a gyűjtemények besorolására, a fő gyűjteményfajták és az ezen belüli esetleges alcsoportok elkülönítésére. Nagyon fontos, hogy ez a rendszer, amennyire csak lehetséges, országosan egységes legyen. Ez rendkívül megkönnyítené az egész anyag áttekintését, a múzeumok együttműködését.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum által kidolgozott gyűjteménycsoportosítási rendszer véleményünk szerint bizonyos egyszerűsíté-

téssel alkalmas lehet arra, hogy általánosan alapul szolgáljon a legújabbkori gyűjtemények rendezéséhez. Nem merőben új rendező elvekről van szó; a csoportosítás megfelel nemcsak a múzeumi nyilvántartási szabályzat elveinek, hanem lényegét tekintve a múzeum eddigi gyakorlatának is, de néhány - éppen a gyakorlati tapasztalatok alapján végrehajtandó változtatással és belső finomítással logikusabb, áttekinthetőbb, jobban kezelhető rendszerbe fogja a gyűjteményt.

A gyűjtemények lényegében azonos elvek szerinti csoportosításának kialakítására azért is szükség van, mert e nélkül jóval nehezebb feladatot jelent az országos állagjegyzékek összeállítása és központi országos nyilvántartás megteremtése.

Az országos állagjegyzék és a központi nyilvántartás óriási segítséget jelentene nemcsak a muzeológusoknak és történészeknek, hanem a tudomány, a művészet, a közművelés, az oktatás stb. területén dolgozó kutatóknak is. A problémát inkább az okozza, hogy nehezen valósítható meg belátható időn belül ez az igen sok munkát és jelentős anyagi ráfordítást igénylő feladat. Rendelkezünk-e már az ehhez szükséges szellemi és anyagi kapacitással? Azt hiszem, e tekintetben is az a helyzet, hogy minél tovább várunk, annál nagyobb nehézségekbe ütközik a feladat megvalósítása. Már ma is meglehetősen nagy mennyiségekkel állunk szemben. De ezt a mennyiséget - ha szigorúan az eredeti, a valóban muzeális jellegű anyagra szorítkozunk - még át tudjuk tekinteni.

Az elsődleges feladat az állagjegyzékek elkészítése. A munkát kb. 6 év alatt - 1972-től 1978-ig gondoljuk elvégezni a szakág közös erőfeszítésével. Nyilvánvaló, hogy ehhez külön anyagi támogatás is szükséges mind a megyei tanácsok, mind a Művelődésügyi Minisztérium részéről. A minisztérium biztosítja az állagjegyzékek folyamatos megjelentetését.

A központi országos nyilvántartás létrehozása még bonyolultabb feladat. Néhány éve még szóba se jöhetett; a technikai fejlődés azonban ma már belátható közelségbe hozta a probléma megoldá-

sát. Ez csupán azon múlik, hogy a múzeumi terület mikor jut hozzá az ehhez szükséges korszerű gépi felszereléshez. Lyukkártyarendszerre ugyanis a központi nyilvántartást nem lehet építeni, ilyen nagyságrendekre ez már nem alkalmazható. Az a tény azonban, hogy a megoldásnak elvi akadályai már nincsenek, arra kötelez bennünket, hogy komolyan tanulmányozni kezdjük a kérdést; természetesen nem magunkra hagyatkozva, hanem kibernetikus szakértők bevonásával. Amikorra a gyakorlati megvalósítás lehetősége létrejön, készen kell lennünk a szükséges előmunkálatokkal.

Mint említettem, a távlati tudományos terv is az őszi szakmai-ideológiai konferenciánkon kerül megvitatásra, annak egyik fő témája lesz. Ahhoz azonban, hogy ősszel már konkrét tervet tudjunk a konferencia elé terjeszteni, szükséges, hogy a fő témákra vonatkozó elképzeléseinket már most ismertessük.

Mint a korábbi években, továbbra is az egyik fő feladatnak tekintjük a magyar munkásmozgalomtörténet kutatását, főként azok szerint a szempontok szerint, amelyek intézményünknek, mint múzeumnak a jellegéből következnek. Ez azt jelenti, hogy törekszünk arra, hogy a történeti kutatás lehetőleg közvetlenül is kapcsolódjék a múzeumi feladatokhoz: a gyűjtőmunkához, a múzeumi gyűjtemény feldolgozásához, a kiállítások tudományos megalapozásához. Természetesen nem lehet minden esetben előírni ezt a követelményt. Bizonyos mértékben lehetővé kell tenni a muzeológusok számára a közvetlen múzeumi eredményt nem hozó alapkutatásokban való részvételt is.

Ez vonatkozik a köztörténet és helytörténet kutatására is. Az eddigi gyakorlatnak megfelelően e témáknak ugyancsak jelentős helyet kell biztosítani a szakág távlati tudományos tervében.

Szeretnénk felhívni a figyelmet a szakmatörténeti és üzemtörténeti témák fontosságára és nagy lehetőségeire. E témák kutatása nagy haszonnal járhat a múzeumok számára, mert általában jó gyűjtési lehetőséget is kínál, s erősíti a múzeum kapcsolatát a szakszervezetekkel és az üzemekkel. A munkához a szakszervezetek és az üzemek általában anyagi támogatást is nyújtanak, viszonylag kedvező feltételeket biztosítanak.

A következő időszak távlati tudományos tervének egyik kiemelt feladata lesz a munkáséletmód, munkáskultúra, munkáshagyományok kutatása. Ez a témakör igen elhanyagolt területe társadalomtudományunknak. Sem a történettudomány, sem a néprajz nem foglalkozik vele fontosságának megfelelően. Pedig a témakör kutatásának tudományos jelentősége nyilvánvaló: hozzátartozik a társadalmunk vezető osztálya, a munkásosztály teljes történetének megismeréséhez. Világnézeti-politikai funkciója ugyancsak figyelemre méltó. A munkáshagyományok feltárásának közvetlen szemléleti hatása van: a szocialista társadalmi tudat erősítését szolgálja. De nem közömbös számunkra az sem, hogy milyen különös jelentőségük van ezeknek a témáknak a történeti muzeológia szempontjából. Ezek a témák ugyanis a történeti folyamatnak ahhoz az oldalához kapcsolódnak, amelynek a dolog természetéből adódóan jóval több, és funkciójáról közvetlenebbül valló tárgyi emléke van, mint pl. a politikai történetnek.

Valamely felkelés történetét például csak meglehetősen közvetlen módon tudjuk bemutatni múzeumi kiállításon. Azok a tárgyak ugyanis, amelyek egy-egy ilyen eseményről ránkmaradnak, általában csak igen áttételesen és viszonylag keveset mondanak az adott küzdelem céljairól, leglényegesebb tényezőiről. Ezért is kapnak oly nagy szerepet kiállításainkon az írásos dokumentumok, fényképek, továbbá a kiállítási segédeszközök. Az életmód emlékei viszont "egyenes adásban" közvetítik a múltat és nem szorulnak segédeszközökre sem.

Mindezzel semmiképpen sem akarom eltúlozni az életmód kutatás jelentőségét. A politikai történet elsődlegessége a történeti muzeológiában is vitathatatlan. De éppen a politikai történet indítékainak mélyebb, árnyaltabb és nem utolsósorban: kifejezőbb, tárgyszerűbb, a múzeumi jellegnek is jobban megfelelő bemutatásához nélkülözhetetlen, hogy a munkáséletmód kutatását, emlékeinek gyűjtését, tudományos feldolgozását a jövőben kiemelt feladatként kezeljük. Figyelemre méltó eredményt ért el ezen a téren a Pesterzsébeti Múzeum, ahol értékes anyagot gyűjtöttek a munkás- és kispolgári életmód új- és legújabbkori emlékeiből.

A szélesebb összefüggések feltárását szolgálja a munkásmozgalom és a szépirodalom, képzőművészet kapcsolatainak kutatása is. Ezekről a kérdésekről, mint a munkáséletmód témájáról, konferenciánkon ugyancsak korreferátumok szólnak részletesebben.

Távlati tudományos tervünkben kiemelt szerepet kell kapjon a legújabbkori, munkásmozgalomtörténeti szakmuzeológia elméleti és módszertani kérdéseinek kutatása is. E témakör kiemelt kezelését most az is indokolja, hogy az utóbbi években egyéb teendőink miatt alig tudtunk foglalkozni vele, pedig éppen a legutóbbi időszak sok gyakorlati tapasztalatot adott, amelyek bőséges anyagot kínálnak a tudományos elemzés számára a múzeumi tevékenység minden ágában, különösen a kiállításrendező és népművelő munkában.

A legújabb korról, a munkásmozgalommal foglalkozó történeti muzeológia a muzeológiai tudományok egyik legfiatalabb ága. Tudományos profilja, témaköre, kategória-rendszere, módszere nem olyan kialakult, nem olyan kiforrott, mint pl. a régészeté vagy a néprajzé. Ugyanakkor az ideológiai-politikai követelmények - a legújabb korról, sőt a jelen kérdéseiről lévén szó - fokozottabban és közvetlenebbül jelentkeznek, mint a legtöbb múzeumi téma esetében. Ezért időszakonként tapasztalható némi bizonytalanság a legújabbkori, munkásmozgalomtörténeti muzeológia tudományos jellegének megértését illetően - még magán a szakmán belül is. Pedig ha helyesen értelmezzük a kérdést, nincs okunk e tekintetben a legcsekélyebb bizonytalanságra sem. A legújabbkor és ezen belül a munkásmozgalom muzeológiai feldolgozása egyike a legigényesebb társadalomtudományi feladatoknak: komplex, mély ismereteket követel.

Régi korok emlékeinek feltárása, a viszonylag csekély forrásanyagból mélyreható következtetések levonása az ember, a társadalom egész életére: igen nagy tudományos teljesítmény. De nem kisebb tudományos feladat a közelmúlt kutatása sem, akár történettudományi, akár speciálisan történeti-muzeológiai megközelítésből történik. Nem kevesebb, hanem csupán másfajta nehézségeket kell leküzdenie a kutatónak. Amíg a régi koroknál az anyag

gyér volta okozza a problémát, addig itt a nehézségek egy része éppen a bőségből ered. Alapos, sokoldalú tudományos felkészültség kell ahhoz, hogy a közelmúlt rendkívül bonyolult, összetett világából, s ennek tárgyi emléktanyagából kiemeljük a legfontosabbat; azt, ami a lényegét fejezi ki ebben a korban az ember-ről, társadalomról.

Igaz - éppen a közvetlenebbül jelentkező aktualitások miatt - könnyebb elcsúszni is a felszínesség felé. Kiállításainknak az a gyakori hibája pl., hogy más múzeumi kiállításokhoz képest aránylag nagy számban, a téma sajátosságaival sem indokolható mértékben alkalmazunk segédeszközöket, a mondandót talán közvetlenebb, de kevesebb tudományos hitellel kifejező másodlagos anyagokat, hogy gyakran túlteng a dekoráció - ezt a veszélyt jelzi.

Megnyilvánul ebben az a félelem is, hogy a legújabb kor tárgyi emlékei, dokumentumai nem oly "érdekesek", mint a középkor vagy az ókor eszközei. Pedig a legújabbkori történeti muzeológia tárgyainak érdekessége nem kisebb, csupán másfajta, mint pl. a régészeti tárgyaké. Nemcsak az lehet érdekes, ami időben vagy térben távoli. Akár valamely környezetünkben megszokott tárgy is kiválthat igen nagy érdeklődést, ha pl. olyan összehasonlításban szerepel, amely frappáns módon fejez ki valami fontosat. Ezzel persze még nem válik feltétlenül múzeumi tárgygyá, nem arról van szó, hogy megfelelő beállítással bármilyen múzeumi tárgyként kezelhető. A muzeális tárgy fogalmának alapvető kritériumai érvényesek a legújabb kor tekintetében is.

De a legújabb korról foglalkozó muzeológiának megvannak a maga sajátosságai, témáját, anyagát, módszerét illetően egyaránt. Ezeket a sajátosságokat tudományosan fel kell tárni minden vonatkozásban. Mint minden fiatal tudománynak, a legújabbkori történeti muzeológiának is fokozott figyelmet kell fordítania a belső kérdésekre, a "műhely" titkainak, a "tárgy és módszer" problematikájának állandó tanulmányozására. Ez is feltétele annak, hogy a szakág feladatainak tudományos jellegét illetően a bizonytalanság végleg megszűnjön. Nem előzmények nélküli munka

ez; a legújabbkorral foglalkozó muzeológia szakkérdéseiről van bizonyos - ha nem is nagyszámú - hazai és külföldi irodalom. Mindenekelőtt ennek a tanulmányozására hívnám fel a figyelmet, hogy az újabb tapasztalatok feldolgozása, az újabb kérdések körvonalazása az eddig végzett munkához kapcsolódják, épüljön a korábbi erőfeszítések eredményeire. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum közleményeit, amely a Legújabbkori Múzeumi Közlemények folytatása, kifejezetten a szakmuzeológia művelésének szolgálatába állítottuk, szeretnénk e tárgykörben minél több cikket kapni, érdekes és hasznos vitáknak helyet adni.

A szakág távlati tudományos tervében forráskiadványok, gyűjteménypublikációk is szerepelni fognak. Ezek egyrésze ugyancsak közös munkát igényel. Ilyen a már említett országos állagjegyzék sorozat. Gondolkozunk más közös kiadványok lehetőségén is. Felvetődött pl. a magyar munkásmozgalom -történet válogatott képanyaga kiadásának gondolata, továbbá - ha sikerül szélesebb körben kirejleszteni a munkáséletmód kutatását - egy "Munkásélet-munkáshagyomány" c. tanulmánykötet, amely a fővárosi mellett a vidéki munkás- és bányászvidékek anyagából is merítene.

De nemcsak a közös kiadványok igénylik az együttműködést. Ez ma már elengedhetetlen feltétele az egész tudományos munka fejlődésének. A távlati tudományos tervet az őszi konferencián a szakág közös terveként kell kidolgozni, és meg kell szüntetni a ma még - valljuk be - uralkodó ötletszerűséget, szétszórtságot a tudományos munkában.

Ugyancsak fokozottabb együttműködésre van szükség a távlati kiállítási program kialakításában és megvalósításában is.

Célszerűbben gazdálkodhatunk erővel és anyaggal, ha összehangoljuk az időszaki kiállítások távlati tervét, megszervezzük a kiállítások cseréjét, és indokolt esetben néhány intézmény közös kiállítást rendez. Ez egyben tapasztalatcserére is kitűnő lehetőséget nyújt.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum előzetes terveink szerint a jövő

évben Sallai Imre és Fürst Sándor mártírhalálának 40. évfordulója, továbbá a Partizánszövetség és más társadalmi szervezetek közreműködésével a nemzetközi antifasiszta nap alkalmából rendez kiállítást. Ezenkívül részt veszünk a Petőfi Irodalmi Múzeum Kassák kiállításának megrendezésében. 1973-ban a Vasas Szakszervezet 70. évfordulója tiszteletére tervezünk kiállítást. 1974-75-ben minden erőnket a központi kiállítás megrendezése köti le, azokban az években más kiállítást nem készítünk.

Szívesen hozzájárulnánk azonban gyűjteményünkkel más fővárosi, vagy vidéki időszaki kiállítások megrendezéséhez - akár a jövő évben is. Ha a nagy jubileumi sorozat le is zárult, megemlékezésre méltó történeti évforduló az említettekén kívül is lesz a következő években: 1972-ben pl. a "Vérvörös Csütörtök" 60 éves, az 1942. március 15-i tüntetés 30 éves, 1973-ban a szerves munkásegység létrejöttének és a gyárpar államosításának 25 éves évfordulója. Amellett nemcsak az évfordulók határozhatják meg az időszaki kiállítások tematikáját. Helyes lenne, ha a jövőben több olyan kiállítást is rendeznénk, amely a legújabbkori gyűjtemények egy-egy fajtáját mutatná be a közönségnek. Azt hiszem ez fokozná a kiállításaink iránti érdeklődést.

Végére érve távlati elképzeléseink ismertetésének, a szakfelügyeletről kellene még szólnom. Azt gondolom azonban, hogyha sikerül együttműködnünk a felsorolt feladatok megoldásában, akkor nem sok külön szakfelügyeleti teendő marad.

Szeretnénk hasznosabbá tenni az évi rendszeres szakfelügyeleti kiszállásokat. A jelentésekből arra lehet következtetni, hogy az idei szemlék már alaposabbak voltak a korábbiaknál. A jelentések alapján időről-időre javaslatokat fogunk kidolgozni egy-egy terület fejlesztésére. Ilyen módon is segíteni kívánunk megyei kollégáinknak.

Szeretnénk minél több támogatást nyújtani az olyan fontos új létesítményeknek, mint a Salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum. Azt hiszem természetes, hogy magunk is ilyen intézmény lévén, a legszorosabb kapcsolatot igyekszünk a többi munkásmozgalmi mű-

zeummal is kiépíteni. Ugyancsak minden eszközzel támogatni kívánjuk a munkásmozgalom kiemelkedően személyiségeinek emlékét szolgáló állandó kiállításokat, pl. a készülő somogyi Latinca-kiállítást.

A szakmai-ideológiai továbbképzés programjára - kapcsolódva a távlati feladatokhoz - szintén többéves terv készül. Erősíteni kívánjuk a konferenciák elméleti jellegét; a jövőben az egyes témákhoz irodalomjegyzéket is mellékelünk, esetenként politikai, vagy kultúrpolitikai tájékoztatókat is beiktatunk a konferenciák programjába. Hasznos lenne, ha a kollégák javaslatokat tennének a konferenciák napirendjére mind a szakmai, mind az egyéb témákra.

Ennyiben kívántuk összegezni a következő időszak fő célkitűzéseire és az együttműködés erősítésének lehetőségeire vonatkozó elgondolásainkat. Néhány témát a korreferátumok fejtenek ki részletesebben, és ugyancsak korreferátumokat hallunk a Vas, Győr, Nógrád és Békés megyei tapasztalatokról, tervekről. A konferencia anyagát a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményeiben kívánjuk megjelentetni. Ebben természetesen nemcsak az előzetes programban szereplő témáknak, hanem a vita anyagának is helyet adunk.

Reméljük, hogy konferenciánk eléri a célját: megfelelő indítást ad az új periódus szakági főfeladatainak tisztázásához, a gyűjteményrendezés és az országos nyilvántartás elveinek kialakításához, a távlati tervek előkészítéséhez, a tervszerűbb, összehangoltabb közös munkához.

Esti Béla

Északeurópai országok múzeumaiban

UNESCO ösztöndíjjal Ausztriában, Dániában, Svédországban és Norvégiában alkalom nyílt tanulmányozni az ifjúság iskolán kívüli nevelését, az iskola és a közművelődés kapcsolatát, a közművelődés intézmény-hálózatait, a népfőiskolákat, művelődési központokat, múzeumokat és könyvtárakat.

Nagy élményt jelentett számomra, hogy az út programjába építve - és programon kívül is - láthattam többek között Koppenhágában az Enográfiai és a Thorwaldsen Múzeumot, Odenseben a Kultúr-történeti Múzeumot és az Andersen Emlékmúzeumot, Stockholmban a Skansent, a Wasa Hajómúzeumot és Oslo híres múzeumait a Viking hajóktól a Néprajzi Múzeumig.

Bár nem a múzeumi szakember szemével néztem a világot ezekben az országokban, talán nem lesz haszontalan, ha a tapasztaltakról számot adok. Senki sem tudja átlépni saját árnyékát; ez szolgálhat mentiségemül, amikor nem a gyűjteményekről vagy éppen a restaurálási módszerekről, hanem a múzeumok számomra rendkívül érdekes népművelési tevékenységével kapcsolatos benyomásaimról írok.

Egy ilyen út során óhatatlanul összehasonlítunk, keressük a nálunk is alkalmazható jó módszereket, megoldásokat, a mienkével rokon vagy azzal ellentétes jelenségeket. A múzeumügyünkre külön is helytálló az, amit hangsúlyozni szeretnék egész közművelődési rendszerünkkel, művelődéspolitikai koncepciónkkal kapcsolatban: nem kell szégyenkezniük, állják az összehasonlítást akármelyik meglátogatott ország művelődési rendszerével. A lá-

tott formák között azonban sok olyan is akad, amelyek felhasználása talán sajátos hazai viszonyaink között is lehetséges volna.

Tapasztalataim szerint mind a három északi országban nagy gondot fordítanak a múzeumügyre és nagy szerepet szánnak a múzeumoknak a nevelés rendszerében, a nemzeti hagyományok, a nemzeti múlt emlékeinek megőrzésében, a kultúra demokratizálásának folyamatában és a hazafias nevelésben is. A múzeumokat igen tudatosan bekapcsolják a permanens nevelés, művelődés folyamatába, amely végigkíséri az embert egész életében.

Számomra a legfőbb tanulság e vonatkozásban a közművelődés különböző ágazatainak és intézményrendszerének nagyfokú együttműködése volt, a valóban komplex nevelési hatásokra törekvés, mindenekelőtt az iskola és a múzeum kapcsolatában.

Ez a kapcsolat, mondhatni szoros együttműködés - egyrészt a múzeumlátogatásnak az iskolai tantervbe való szoros beillesztésével jelentkezik, másrészt ezzel együtt, vagy még az iskoláskor előtt, a helyes szabadidős szokások létrehozásában, kialakításában, az esztétikum iránti vágy felkeltésében. Egészen fiatal korban igyekeznek olyan benyomásokat kialakítani, hogy a gyermek vonzódjék a múzeumhoz és azt kellemes élményekkel asszociálja.

A legtöbb nagy múzeumban (Nordiska-, Historiska-, Stadsmuseum) gyermekjátékszobát rendeztek be, ahol a múzeumlátogató szülők gyermekeiket felügyelet alatt hagyhatják. Festék és papírok, régi írógépek és telefonok, habszivacsból készült dombok kis mesevilágot nyújtanak, ahol a gyerekek kiugrázhatnak magukat, aktívak lehetnek. Mindezt hallatlanul egyszerűen és olcsó eszközökkel biztosítják. Néhány múzeumi tárgy, rajzok egészítik ki a játékszobát és ezekkel szinte észrevétlenül teremtenek játékosan múzeumi hangulatot.

Valamennyi skandináv múzeumban a legkülönbözőbb kiállításokon igen sok általános és középiskolás korú fiatallal találkoztam.

Kettesével-hármasával, töltőtollal és füzettel a kezükben jártak a termekben, vagy tárlatvezető, muzeológus, pedagógus magyarázatát hallgatták osztálynyi csoportokban.

Svédországban az általános iskola 4. osztályától kezdve kötelező a múzeumlátogatás, amely a tananyaghoz kapcsolódik, annak úgyszólván szerves része.

Nagyon lényegesnek tartom, hogy megteremtették az együttműködés lehetőségeit biztosító szervezeti feltételeket, mindkét oldalról, a múzeumok és az oktatás vonatkozásában egyaránt.

Stockholm város iskolaügyi igazgatóságának múzeumi előadója van. Ő osztja be az iskolák múzeumlátogatásait, biztosítja az együttműködés zavartalanságát. Bengt Lindberg előadó legalább olyan lelkes apostola a múzeumügynek, mint az oktatásnak. Mint elmondta: a múzeumokkal való eleven kapcsolatot olyan fontosnak ítélik az oktatási munkában, hogy az oktatási osztály mellett létrehozott három társadalmi bizottság egyike a múzeumok népművelési kérdéseivel foglalkozik (a tanári továbbképzés, és az oktatási szemléltető eszközök felhasználásának bizottsága mellett).

A 16 fős Komité vezetője Lennart Düssing, az oktatási osztály vezetője; tagjai között iskolaigazgatók, felső és alsó tagozatos tanárok, művészeti oktatók vannak. Munkájukban együttműködnek a múzeumok oktatási-népművelési osztályaival. Ezek az osztályok fejtik ki a múzeumi propagandát, juttatják el a különféle tájékoztatókat, munkafüzeteket az iskoláknak.

A Nordiska Museum például, amely 1972-ben ünnepli fennállásának századik évfordulóját, munkájában igen jelentős helyet szán a nevelés és az oktatás segítésének. Ez az elv érvényesül a múzeum szervezeti felépítésében is. Osztályai a következők:

Gazdasági élet és társadalom
Lakberendezés és bútor
Textilanyag

Könyvtár és archívum

Kultúrtörténet

Néprajzi Intézet (amely az egyetem egyik fakultásaként,
egyben a múzeum egyik osztályaként is működik)

Adminisztráció

A múzeumnak külön oktatási osztálya is van, amely egy osztályvezetővel, két muzeológussal, egy segédmuzeológussal, egy asszisztenssel és két irodai beosztottal dolgozik.

Az oktatási osztály feladatkörébe tartozik a könyvkiadás is. Ez a munka igen jelentős: 1932-től kezdve pl. az osztály 73 kötetet adott ki az "Északi Múzeum Kézikönyvei" sorozatban, de ügykörébe tartozik a Múzeum évkönyvének megjelentetése - ezeket egy-egy nagy tematikus kiállításhoz kapcsolják -, valamint a katalógusok kiadása is.

A kiállítások látogatottsága és a tárlatvezetések megszervezésébe bevonják a néprajzszakos egyetemistákat is. A muzeológusok viszonylag ritkán vezetnek és elsősorban speciális igényeket elégítenek ki.

Kiállítás-kivitelező részlegük hat szakmunkással, raktározási részlegük öt fővel dolgozik.

E múzeumban végignéztem egy órát, amelyet az oktatási osztály egyik munkatársa tartott az általános iskolásoknak a múzeum szépen és praktikusán berendezett előadótermében, filmmel és más eszközökkel demonstrálva, valóban élvezetesen, a svéd mezőgazdaság fejlődéséről.

A stockholmi városi múzeum (Stadsmuseum) oktatási osztályá szemináriumokat, filmbemutatókat is rendez a mélyebb megértés elősegítésére, vitadélutánokat szervez a fő cél: a kulturális ismeretek terjesztése érdekében.

Ebben a múzeumban hetente 5-600 gyermekkel foglalkoznak. Különösen sok a diák az "oktatási napokon": minden hétfőn és csü-

törtökön. Az osztályok 10 órára érkeznek a múzeumba, ahol csoportokra oszlanak. Egy-egy csoport a kiadott munkafüzet alapján önállóan dolgozik. (A füzet kérdései a leglényegesebb látnivalókra irányítják a figyelmet.) 11 órakor megebédelnek a Gamla Stan, a búbájos stockholmi óváros egyik iskolájában, 12 órakor városnéző sétára indulnak az óvárosban, majd visszatérve a múzeumba, beszélgetnek a látottakról, játszanak; fél háromkor hazamennek.

A pedagógusok egész idő alatt a gyermekekkel vannak, segítenek ha szükséges, de a foglalkozásokat nem ők, hanem a muzeológusok, egyetemisták vezetik.

A történeti múzeum (Historiska Museum) szellemesen megoldott, áttekinthető kiállításán - a történelem előtti időktől a viking kor emlékein át a középkor egyházi és profán művészetéig, a királyi éremgyűjteményig - minden korszakot bemutató termek ajtóiban más-más színű papírra nyomva, megtalálható az adott korszak rövid leírása, a terem helyszínrajza. A gyerekek - 6. osztályosok - böngésztek az ingyenes prospektusokat, írták tapasztalataikat munkafüzeteikbe.

A Skansenben a svéd tájak és különböző történeti korok építészetét, a népművészet és háziipar emlékeit, a Természettudományi Múzeum szemléletes kiállításain Európa, Afrika, Amerika és Ausztrália élővilágát tanulmányozták a gyerekek. Gondosan elkészített, színesen összeállított munkafüzeteket kaptak kézhez, amelynek kérdéseit a múzeumi anyag alapján önállóan kell megválaszolniuk. A múzeumok ezzel is aktivitásra nevelnek, az önálló munka igényét akarják kialakítani.

A Skansenben a ma gyermekei szinte kézzelfogható kapcsolatba kerülnek a régebbi generációk életével; látják munkakörülményeiket, érzékelik például, hogy a kapitalizmus kora nem volt romantikus kor, a szociális vívmányok hiányoztak, a 7-8 éves gyerekek dolgoztak stb. Mindez a közvetlen élmények erejével hat rájuk.

A múzeumok és a múzeumok által szervezett vándorkiállítások is jelentős szerepet játszanak a környezet kultúrájának fejlesztésében, az esztétikai nevelésben, és - úgy tapasztaltam - mindezzel együtt a magatartás formálásában is.

Igen sok helyen láttam a természet védelmére mozgósító, a levegőszennyeződés ellen, a vizek védelmére felhívó kiállítást. Az új városközpontban lévő Stockholm Terrassen művelődési központban szellemesen összeműködő szinkron diavetítők, magnetofonok tették figyelemfelhívóvá a "Vizek védelmében" c. kiállítást.

Mindenfelé igen sok a művészeti alkotás. Ezek a diákszállókban, művelődési házakban, klubokban és népfőiskolákon elhelyezett anyagok szinte mindenüvé esztétikus környezetet varázsolnak és észrevétlenül formálják az ottlakók és odalátogatók izlését.

Norvégiában a "Művészet a munkahelyen" akció keretében juttatnak el képzőművészeti vándorkiállításokat az üzemekbe, intézményekbe. Találkoztam ilyennel Toensbergben Oslótól délre, és Altában, túl a sarkkörön is.

Svédországban a Nevelésügyi Minisztérium az állami színház- és koncertigazgatóság mellett létrehozta az állami kiállítási intézményt: a Riksställningar-t, amelynek tevékenysége a mi kiállításrendező és kivitelező vállalatunk és a Központi Múzeumi Igazgatóság kiállításrendező és vándorkiállításokat szervező munkájával mutat hasonlóságot.

Ez az intézmény három produkcionális osztálya: a művészeti, az iskolai művészeti és a természetvédelmi technikai osztály segítségével látja el vándorkiállításokkal egész Svédországot. Az 50 fővel dolgozó intézmény évente több tucatnyi különböző kiállítást készít el. Ezek közt például a fejlődő országokat bemutató, a bevándorlók életét ismertető, a természetvédelelről, művészeti és kultúrtörténeti témákról szóló kiállításokat találunk.

Egy-egy anyagot gyakran 200-400 példányban - a mi kiállításain-

kénál általában egyszerűbb kivitelben - készítenek el, és néhány múzeumi tárgyat vagy tárgymásolatot hozzátéve viszonylag olcsón, 3-400 koronáért az intézmények rendelkezésére bocsátják.

Kis bőrönd-kiállítások praktikusak, könnyen szállíthatók és könnyen kezelhetők.

Igen érdekes az a mód, ahogyan a TV-vel együttműködnek. Az éves tervekben egyeztetik elképzeléseiket és a vándorkiállításokon feltüntetik, hogy az adott témáról a TV mikor közvetít bővebb szemléltetéssel színesített ismeretterjesztő programot.

Nagy gondot fordítanak kiállítások propagandájára. Kiadványaik illusztrált meghívóik, ismertetőik izlésesek, figyelemkeltőek.

A Riksställningar gondoskodik arról is, hogy a kiállításokat felhasználók: a művelődési központok, népfőiskolák, iskolák tájékozódjanak a rendelkezésükre álló lehetőségekről. Kiadványaikban részletes információt nyújtanak a már elkészült és tervezett kiállításokról, szellemes rajzos módszertani füzetekkel hívják fel a figyelmet az anyagok összeállításának, kiegészítésének módjára.

+ + +

A felkeresett országok múzeumi szakemberei szinte kivétel nélkül ismerték a magyar múzeumokat. Sokan jártak már nálunk, tudtak múzeumügyünk szép eredményeiről és igen elismerően nyilatkoztak róla. A kölcsönös érdeklődés alapja lehetne folyamatosabb gondolat- és tapasztalatcsere kialakulásának. Számunkra haszonnal járhatna az északi országokban az oktatás és a népművelés terén kialakult módszer további figyelemmel kísérése. Ugy vélem, hogy az ott kialakult gyakorlat bizonyos vonatkozásokban sajátos hazai viszonyaink között is megvalósítható lenne.

Drucker Tibor

A Központi Múzeumi Igazgatóság vándorkiállítási tevékenységéről

Az elmúlt évek tapasztalatai igazolták, hogy a vándorkiállítások változatlanul - sőt egyes területeken fokozott jelentőséggel - fontos szerepet töltenek be a múzeumi népművelési munkában. Mint az ismeretterjesztésnek sajátos, igen rugalmas eszközei, lehetővé teszik, hogy a múzeumok falain túllépve egyre szélesebb körben újabb és újabb rétegeket vonjanak be a múzeumok népművelő tevékenységének hatáskörébe.

A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának az állandó, időszakos és vándorkiállítások fejlesztése néhány feladatáról kiadott irányelvei alapvetően és hosszabb távra meghatározták a vándorkiállítások tervezésének, készítésének és propagálásának kérdéseit. Ennek szellemében megállapíthatjuk, hogy a vándorkiállításoknak

- múzeumpótló funkciójuk van azokban a helyiségekben, ahol nincs múzeum és a rendszeres múzeumlátogatás a lakosság többsége számára egyelőre megvalósíthatatlan. Itt a vándorkiállítások a múzeumlátogatás élményét is hivatottak pótolni;
- gyakran érdeklődést felkeltő funkciójuk is van. Az általuk nyújtott ismeretek, élmények hatására az addig különböző okokból érdektelen szemlélő ösztönzést kap ismereteinek a legkülönbözőbb formában (olvasás, előadás, önképzés stb.) történő gyarapítására, a múzeumokban látható kiállítások megtekintésére;

- hézagpótló funkciója lehet egyes tudományágak, problémakörök bemutatásában, amelyek belső sajátságaik vagy külső lehetőségek hiányában nagy múzeumokban nem ismerhetők meg, bár a szaktudomány ezeket a kérdéseket már képes népszerű módon is feltárni. (Pl. Öröklődés és változékonyság.)

Törekvéseink kezdeti eredményeit mutatja, hogy a kiállítások egyre gyakrabban beépülnek az összetettebb művelődési akciók rendszerébe. Természetesen a fenti funkciók csak elvileg különíthetők el, mert azok legtöbbször egymással összefonódva jelentkeznek.

E funkciók választ adnak arra a kérdésre is, hogy hol (milyen intézményekben) kívánatos bemutatni a vándorkiállításokat: érthető, hogy a kezdet kezdetén a vándorkiállítások egyedüli bemutatóhelye a múzeum volt (szakmai kötődés, szervezeti lehetőségek stb.). Ma a közművelődés tartalmi és szervezeti kiteljesedése idején szükség van arra, hogy tovább fokozzuk a vándorkiállítások széleskörű bemutatását a közművelődési intézményekben (művelődési házak, klubok, könyvtárak, TIT szervezetek stb.), iskolákban, nevelőotthonokban, fegyveres alakulatoknál. Emellett változatlanul törekednünk kell a megfelelő színvonalú muzeumi bemutatók számának biztosítására és erre a célra alkalmas vándorkiállítási anyagok megteremtésére.

Az elmúlt év néhány adata jellemzi törekvéseinket és jelzi néhány soronlévő feladatunkat:

1969-ben központilag 4 új kiállítás készült, ugyanakkor 7 kiállítást vontunk be, így az általunk forgatott kiállítások száma 36 volt, melyet 204 helyen mutattunk be. (Ebből múzeumban 94, más közművelődési intézményben 110 bemutató volt. Más szempontból érdekes, hogy Budapesten 29, vidéken pedig 175 bemutatót tartottunk.) Az összlátogatók száma 337.066 fő volt, ami a korábbi évekhez képest kiemelkedően jó eredmény.

1970-ben ismét 4 új vándorkiállítást indítottunk útjára (25 éves

a szabad Magyarország, Vietnám művészete, Öröklődés és változékonyság 2 példányban; ezévbén fejeződött be a Középkor művészete és megkezdődött a Reneszánsz művészete című kiállítások kivitelezése) és bevontunk 6 régi kiállítást.

A 32 kiállítást 136 helyen mutattuk be. Múzeumban 33, más közmívelődési intézményben pedig 103 bemutató volt; Budapesten 32, vidéken 104 helyen szerepeltek kiállításaink. Az összlátogatók száma: 255.347 fő volt.

Szembetűnő, hogy a bemutatók számával együtt lényegesen csökkent az összlátogatók száma. Ennek több oka van: egyrészt a régebben készült vándorkiállítások folyamatos bevonását mennyiségileg nem tudta pótolni a központilag készült kiállítások száma, másrészt a régebben, 6-8 éve készült kiállítások többségét sok helyen - főleg a vidéki múzeumokban - már korábban bemutatták. A múzeumi bemutatók számának csökkenéséhez az járult hozzá, hogy az elmúlt évben a vidéki múzeumok nagy része a saját erőből rendezett évfordulós időszak kiállítását hosszabb időn át nyitva tartotta, sőt legtöbb helyen vándorkiállításaként is forgalmazta.

A kiállítások forgási sebessége sem volt megfelelő, mivel az 1970-es évben a jubileumi és a nagyobb vidéki állandó kiállítások rendezése szállítási lehetőségeinket nagymértékben korlátozta, és ezt nem ellensúlyozta a megyei szintű forgatás megfelelő szervezottsége. A kiállítások megyei forgatását ugyanis csak 2 megye tudta vállalni. Közrejátszott ebben az is, hogy a kiállítások mérete nem felel meg a helyi szállítási lehetőségeknek, a kisebb terjedelmű reprodukciós kiállításokat pedig a megelőző években 5 megye már bemutatta. Ennek ellenére tovább szorgalmazzuk a helyi erőből történő ütemezést és forgatást. Erre vonatkozóan kedvező tapasztalatunk van néhány járási szintű szerv(a dabasi járási tanács, natvani járás stb.) lehetőségeiről.

Legsikeresebbek voltak a természettudományi, művészettörténeti és irodalmi témájú vándorkiállítások. Az egyes kiállítások lá-

togatottságát nagymértékben befolyásolta a bemutatóhely jellege. A látogatók száma önmagában azonban nem jelezheti a kiállítás hasznosságát. Eredményesebbnek tartjuk azokat a bemutatókat - még ha számszerűen kevesebb látogatót is jelentenek - amelyekhez valamilyen más rendezvény is szervesen kapcsolódott. A számszerű csökkenés ellenére ezért örvendetesnek nevezhető, hogy sok esetben a kiállítások bemutatása komplex ismeretnyújtási alkalommá vált. Így kiállításaink kapcsolódtak egészen változatos rendezvényformákhoz. Például "A magyar vegyészet 25 éve" c. kiállítást Debrecenben és Tatabányán a Műszaki Napok keretében mutatták be; az "Öröklődés és változékonyág" c. kiállítás bemutatója az egri Biológus Napok programjához kapcsolódott. Az utóbbi kiállításról két szakmai vitát is rendeztünk; az egyiket a Textilipari Dolgozók Szakszervezete kulturális felelőseinek országos konferenciáját - ezt a természettudományi kiállítások propagálása érdekében -, a másikat a Fővárosi Művelődési Házban a TIT, az OPI, a Pedagógus Szakszervezet, a Genetikai Intézet, valamint a Televízió illetékes munkatársai és a biológia tanárok bevonásával. A "Vietnam művészete" c. kiállítás ünnepélyes megnyitóját a Vietnami Demokratikus Köztársaság kikiáltásának 25. évfordulóján a Fővárosi Művelődési Házban tartottuk, ahol vietnami és magyar fiatalok a külképviseletek jelenlétében, nagyszabású közönség előtt színvonalas műsort is adtak. A művészettörténeti sorozat eddig elkészült kiállításait a hatvani Városi Múzeum arra is felhasználta, hogy művészettörténeti- és rajzórákat előadással egybekötve az iskolák a helyszínen tartották meg. 1970 őszén a "Fazekas Mihály", "Ady Endre", "Radnóti Miklós" emlékkiállításokat a győri Rába Művelődési Központ sorozatban mutatta be és valamennyi kiállítás megnyitóján a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa előadást tartott, a későbbiekben pedig a kiállításához kapcsolva a helyi Ifjúsági Irodalmi Színpad műsoros estet rendezett. Ezek a kiállítások "vándoroltak" a győri üzemekben, iparitanuló-otthonokban is. Ez utóbbi kiállítás-sorozatnál örvendetes jelenség, hogy sikerült a múzeum munkatársait is bevonni a kiállítások élményszerűségének, az ismeretnyújtás fokozásának elősegítésére. A hatvani múzeumban bemutatott Ady vándorkiállítás szervesen kapcsolódott a városban megrendezett Ady Irodalmi Hét ünnepi programjához.

Ezeknek a rendezvényeknek jó tapasztalatai alapján szeretnénk bővíteni, egyre változatosabbá tenni a bemutatókhoz kapcsolódó programok formáit.

+ + +

A korábbi évek tapasztalatait és a növekvő, egyre differenciáltabb igényeket figyelembe véve, a vándorkiállítások jövőjére vonatkozó elképzelések megvalósításához szükséges a változatos tematikájú, igényes kivitelezésű, a célszerűségnek megfelelő formájú új kiállítások számának növelése, ezzel egyidejűleg a leromlott állapotú kiállítások további bevonása. Tartalmában, formájában a követelményeknek megfelelően többfajta kiállítási típus készítése szükséges:

T a r t a l m á t t e k i n t v e valamennyi kiállítás célja, hogy eleget tegyen a tudományos ismeretterjesztés követelményeinek, felkeltse a további érdeklődést a korszerűen bemutatott témák iránt. Feltétlenül indokolt a természettudományi, műszaki, művészeti témák bemutatása. Az ismeretnyújtás folyamatossága, rendszeressége azt igényli, hogy egyes témákat - a lehetőségektől függően - sorozati formában mutassuk be. A művészettörténeti sorozat és a XX. századi magyar irodalom történetéből készült három monografikus kiállítás hasznosítása során erre vonatkozóan kedvezőek tapasztalataink. Ezért javasoljuk újabb sorozatok indítását (természettudományi, közlekedési, irodalmi, bélyegművészeti, sporttörténeti), illetve az alkalmazott tudományok (műszaki, mezőgazdasági, orvostudomány) nagy magyar felfedezéseit, kiemelkedő művelőit bemutató vándorkiállítások előkészítését.

A közelmúltban elfogadott hároméves vándorkiállítási terv az igények és a múzeumok által felajánlott témák összeegyeztetésére törekszik. Tekintettel van a soronkövetkező történelmi évfordulókra is. Így vándorkiállítási formában bemutatni kívánjuk az 1514-es Dózsa-féle parasztháború dokumentumait, az 1848-49-es szabadságharc eseményeit, a fordulat évének (1948) történelmi és politikai jelentőségét, vándorkiállítással is emlékezünk Petőfi születésének 150. évfordulójára.

A kiállítások szakszerűségét, az anyag sajátos igényű módszeres összeállítását a múzeumok biztosítják. Örvedetes, hogy egyre több muzeológus belátja a vándorkiállítások fontosságát és nem tekinti harmadrangú feladatnak az ilyen megbízásokat. A szűkre szabott keretek és eszközök, a tudomány eredményeinek tömör és közérthető megfogalmazása komoly erőfeszítést, alapos szaktudást és fejlett pedagógiai érzéket kíván a rendezőtől. Ez a munka az eddiginél is lényegesen nagyobb erkölcsi és anyagi elismerést érdemelne.

F o r m á j á t t e k i n t v e két kiállítási típus készítése látszik szükségesnek, egyrészt a bemutatóhelyek jellegzetességének, másrészt a szállítási lehetőségeknek megfelelően.

1. A vidéki múzeumokban, a biztonságosság szempontjainak megfelelő művelődési házakban bemutatható, eredeti vagy másolati anyagot tartalmazó, igényesebb kivitelezésű kiállítás. Ez szolgálhatja a múzeumok állandó és időszakos kiállításai mellett a kiállítási programok frissességét is. Ezek forgatásáról továbbra is a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda és Népművelési Csoportja gondoskodik. Lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy ezeket a vándorkiállításokat esetenként a múzeumok saját, helyi vonatkozású anyagaikkal is kiegészíthessék.

2. E típusba tartozó főleg tablós, reprodukciós, fotós kiállítások a művelődési intézményhálózat helyiség- és szállítási lehetőségét figyelembevéve a komplex ismeretterjesztést kívánják elősegíteni. Ezek több példányban készülnének. Tervezésük idején célszerűnek tartjuk ajánlani e típust a megyei művelődési központoknak, - házaknak, hogy saját költségükre egy-egy kiállítást megrendeljenek. Ezáltal lényegesen növelni tudnánk a kiállítások számát, végsősorán a megyei szervek is rendelkeznének olyan kiállításokkal, amelyek tervszerű hasznosítását több évre tudják garantálni. Az ilyen alapon megvalósítható megyék közötti csere még további lehetőségeket is kínál.

Itt kívánjuk megemlíteni - mintegy harmadik típusként - a múzeumok e s e r e - é s k ö l c s ö n -kiállításait. Ezek közvetítésében ("kiállítási börze"), propagálásában, és a technikai lebonyolításában fokozottan közreműködni kívánunk, hasonlóan mint a "Somogyi hímezés", "A kenyér története", a "Tengerentúli népek művészete" kiállítások esetében tettük. Különösen fontosnak tartanánk a különböző tájak néprajzi jellegzetességeinek, népművészetének ilyen formában történő kölcsönös megismertetését.

Alkalomszerűen a jövőben is átveszünk kész kiállításokat a megyei múzeumi szervezetektől, szakmúzeumoktól, élő képző- és iparművészekről, a Magyar Fotóművészek Szövetségétől, a Budapesten működő külföldi kulturális intézményektől.

+ + +

A Központi Múzeumi Igazgatóság eddig is komoly anyagi áldozatok árán oldotta meg a kiállítások szállítását. A bemutatók tervezésénél fokozottabban érvényesítenünk kell a gazdaságosság szempontjait: már a kiállítások ajánlásánál szem előtt kell tartani a gépkocsik megfelelő kihasználtságát. A legindokoltabb igény kielégítése is meggondolandó akkor, ha egyetlen bemutató érdekében többszáz kilométert kellene utaztatnunk egy kiállítást. Ennek megértetése mellett arra kell törekednünk, hogy a szállítás ne akadályozhassa a tervszerű programokat. Ugyanakkor bizonyos előnyöket biztosítunk azoknak az intézményeknek, amelyek saját maguk vállalják a szállítást, illetve azoknak a megyéknek, amelyek saját területükön önerőből megoldják a kiállítás forgatását. A raktározási lehetőségek, a rendszeres karbantartás és felújítás, a megfelelőbb szállítóládák biztosítása növelni fogja a kiállítások élettartamát.

A kiállítások hasznosítását nagymértékben elősegíti a jó propaganda. Ennek érdekében valamennyi kiállításunk első bemutatóját Budapesten, a Fővárosi Művelődési Házban rendezzük, ahol a muzeológusok, népművelők és a sajtó képviselőinek jelenlétében ismertetjük a kiállítás funkcióját, értékeljük a téma megoldási

módját. Ellátjuk a kiállításokat A/3 méretű bianco plakátokkal és szöveges ismertetőkkal. Ez utóbbiban feltüntetjük a témával kapcsolatos ismeretterjesztő irodalmat, kölcsönözhető filmeket, igényelhető előadásokat is. Valamennyi kiállítási típusnál szélesebb körben alkalmazni kívánjuk a technikai eszközöket (magnetofon, diavetítő stb.).

Bővíteni kívánjuk a kiállítások hasznosításával kapcsolatos tájékozottságunkat. Ezért rendszeres helyszíni ellenőrzéseket, vizsgálatokat tervezünk, részletesebb adatokat kérünk a bemutatókról, egy-egy kiemelt kiállításnak elvégezzük pedagógiai, művelődési szempontú elemzését.

Teljesebb képet kell nyernünk az egyes múzeumok, múzeumi szervezetek önálló vándorkiállítási munkájáról. Az így összegyűjtött tapasztalatok, észrevételek - úgy véljük - nagy mértékben hozzájárulnak a vándorkiállítási tevékenység továbbfejlesztéséhez.

Janek Józsefné - Villangó István

Paraszti- és munkáséletmód- emlékek a fővárosban

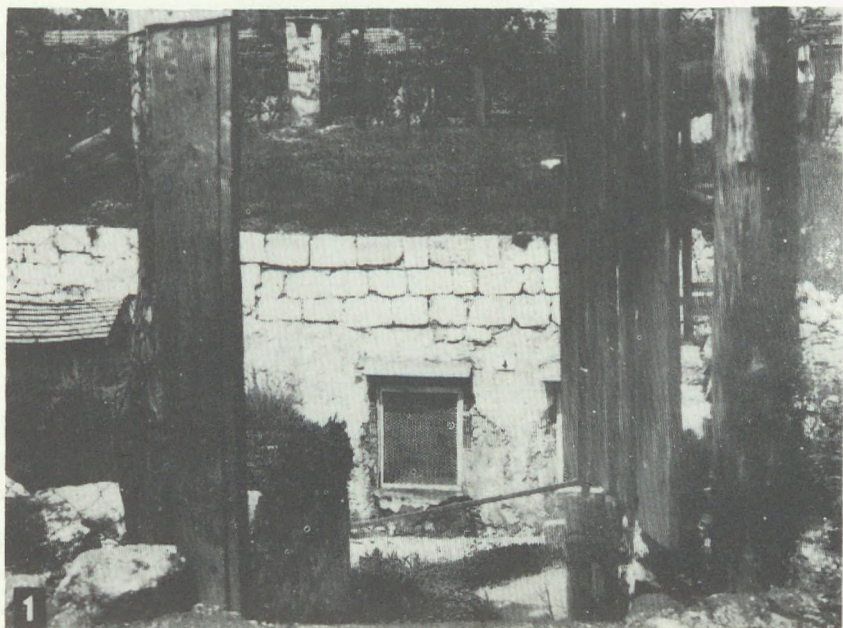
A múlt századi falu életének, a felszabadulás előtti vidéki életmódnak veszendő eszközeit, múltó nyomait kidolgozott rendszer szerint néprajzosok gyűjtik. De mit tesz annak érdekében a muzeológia, hogy évtizedek múlva, amikor a rá emlékező emberek már nem élnek, megmutathassa a régi város életét, a korábbi munkásnemzedékek életmódját, szűkebb miliójét, sorsát? A mezőgazdasági jellegű települések változása ugrásszerűbb és egész struktúrájukat érintő - a falusi parasztból nagyüzemi mezőgazdasági munkás lesz -, így valóban nem tűr halasztást a régi falu életét rögzítő néprajzi gyűjtés.

A városi munkás életében már ekkora változás nem következhet be, de gazdasági, szociális helyzetének módosulása olyan szembevető, hogy a századelejei munkás lakásának rekonstrukciója gondot jelent már, és bútorait, eszközeit, szerszámainak is csak gondos gyűjtőmunka során kutathatja fel a muzeológus. Ez a gyűjtőmunka, feldolgozás és kiállítás is viszonylag új, nem teljesen felderített terület a történész-muzeológus munkájában. Kialakuló módszerei megegyeznek a néprajz módszereivel és eltérnek attól.

Budapest területén koncentráltan jelentkeznek a vázolt kérdések. Az 1950-ben csatolt peremterületek egy része mezőgazdasági jellegű volt, földet művelő lakósaiból zömében városi munkás lett, ezek életmódja gyors ütemben idomult és idomul a vá-

A budafoki barlanglakás

1. eredeti állapotában, 1960-ban; (Dr. Gerelyes Ede felvétele)
2. múzeumi bemutatóhellyé történt átalakítása után, 1971-ben. (Szegevári Gusztáv felvétele)

roshoz. A régi munkáskerületek külső és belső képének változása pedig a munkáséletmód átalakulásának, fejlődésének tükré. Hogyan tudjuk ezt a változást kiállításokon, múzeumi eszközökkel ábrázolni?

A gondolatsort két peremkerületi kiállítás megtekintése indította el; a budafoki barlanglakás-kiállítás és a rákoskeresztúri néprajzi-ház. Mindkettő kezdeményezés és kísérlet maga nemében, ugyanakkor gyakorlatilag már megold néhány kérdést a fővárosi életmód-kutatás területéről.

A budafoki barlanglakás-kiállítás (Bpest, XXII. ker. Veréb u. 6. sz.) már mint ötlet is figyelmet érdemel; a világvárosi munkásnyomor általános jelenségének egy egyedi és különös megnyilvánulási módját ragadja meg, amely a terület természeti adottságaiból és az ott lakók vagy beköltözők foglalkozásából ered. A szőlőművelő, még falusi életet élő budafoki lakos is kihasználta a jól vájható homokkőhegy gyomrát, amíg szőlőit a filoxéra tönkre nem tette, borát tartotta ott. A kapitalizálódó fővárosnak munkásokra - és építkezéseihez kőre - volt nagy szüksége, így változott meg a hegyoldal budafoki arculata a századfordulóra, és vált a főváros hírhedt munkás-nyomortanyájává.

A két szerkezeti egységre tagolható kiállítás első része történeti áttekintést és értékelést ad a barlanglakások kialakulásáról, annak társadalmi és gazdasági hátteréről, terjedéséről és felszámolásáról. Ez a történeti és tudományos igényű első rész változatosan felhasznál csaknem minden eszközt, amelylyel egy újkor-történeti kiállítás rendelkezhet. Idézi az első irodalmi említéseket, képzőművészeti ábrázolásokat, statisztikát, fotó- és hírlapanyagot, izléses kiállításban, a milliónek megfelelő stílusban. Felirataiban magyaráz, értékel és ellenpontoz, elvezet az egykori barlanglakók mai lakhelyéig, a mai Budafokig.

A kiállításnak ez a része az, amely tükrözi a néprajzi kutatás és kiállítás, valamint a városi munkáséletmód kutatása és ábrázolása közötti különbséget. Nem állhat meg ugyanis a pusztá be-

mutatásnál, ábrázolásnál, egy néprajzi kiállítás mellé viszont nem mindig - és nem feltétlenül - illeszthető egy értékelő rész.

Az előző történeti értékelés illusztrációja a kiállítás következő része; konkretizálja az elmondottakat, eredeti állapotban eredeti berendezéseivel mutat be egy barlanglakást özv. Tóth Győző hat évtizeden át lakott lakásában.

A pár négyzetméteres, földbemélyített gödör oldalaiba vájt szoba-konyhás lakrészek barlanggócot képeznek. Ez a típus ismeretes az utcarendszerű mellett. A tulajdonos: Tóth Győző segédmunkás maga készítette lakását. A góc többi részét bérbe adta, így egyetlen barlanggócban belül több sokgyermekes család is meghúzódott. A bérbeadás üzleti jellegű - ha nyomorúságos üzlet is -, ez arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy még a barlanglakók között is mutatkozott gazdasági - tulajdonos-bérlő - függés.

Tóth Győzőné szoba-konyhás lakása meszelt falaival, apró ablakaival a föld színe alatti udvarra néz, kéményével emelkedik csak a talaj fölé. Udvarának virágágyai, belső berendezésének egyes darabjai falusi származására utalnak. Konyhájának falusi ízét őrzik festett és faragott, népművészeti értékű tulipános ládája, konyhaeszközei, de egyszerű és durva asztala és széke már bármely munkáslakás jellegzetes, vagy inkább jellegtelen darabja lehetne. Hímzett falvédője pedig minden népi jelleget nélkülöz, mintájával és feliratával polgári utánérzést tükröz. Ugyanez a kialakulatlan arculat jellemzi a szoba berendezését; már nem paraszt és még nem munkás minden porci-kájában, ha lenne ereje, utánozná a polgárt. Ezt jelzi a hálószobának kialakított helyiségben a márványtetős fésülködő asztal.

A budafoki barlanglakás

1. Az utolsó tulajdonos: özv. Tóth Lőrinczné helyreállított "lakrésze". 2. A "bérlők" lakrészei, ma: kiállítási bemutató helyiségek. (Szegvári Gusztáv felvételei)

Az 1964-ig lakott barlanglakás a század első felének jellegzetes maradványa tehát, muzeális értékű már, egy alakulóban lévő társadalmi réteg gazdasági, társadalmi, szociális és tudati helyzetét rögzíti tárgyaiban. A Budapesti Történeti Múzeum ismerte fel a még meglevő barlanglakások által adott lehetőséget, és rendezte meg a kiállítást. Elmulasztása hiba lett volna; megrendezése átgondolt, szigorú logikájával, az eredetinez való ragaszkodásával sokat elmond a látogatónak.

A rákoskeresztúri néprajzi-ház (Bpest, XVII. ker. Ferihegyi út 124. sz.) a XVII. kerületi Tanács népművelési munkáját dícséri. A kimondottan néprajzi jellegű kiállítás a helyi kezdeményezésre megindult gyűjtés anyagát mutatja be. Ezt a jellegzetes rákoskeresztúr története, földrajzi, gazdasági és társadalmi szerkezete magyarázza. A nagyhatarú község több nemzetiségű (szlovák, német, magyar) földművelői sokáig megmaradtak foglalkozásukból és nemzetiségükből eredő életmódjuknál.

A három nemzetiség életmódjának közös vonása és összefogó ereje a foglalkozás. A kiállítás rendezői ráéreztek erre a tényre, amikor a négyosztatú, zsúpfedeles, a XIX. század első fele óta álló ház kamráját rendezték be. Itt helyezték el a földművelés eszközeit: kasza, cséphadaró, dugványozó, kapa, szőlőpréc, taposó- és szüretelőká, lopótök stb., és ezzel adtak legátfogóbb és legkonkrétabb képet a terület életéről. A főváros élelmezése terén vállaltak nagy szerepet lakói, szőlőt műveltek, gabonát és zöldséget termeltek. Ez tűnik ki a település laza szerkezetéből, máig is falusi képéből, zsúpfedeles vályogházai-iból.

A német és szlovák szobák között szabadkéményes magyaros konyha helyezkedik el, amely a kamra után a leginkább tanúja a nemzetiségek összeolvadásának. Szobáikban jobban megőrizték német vagy szlovák ízlésüket Rákoskeresztúr lakói, szín- és formaviláguk tisztábban nemzetiségi. De hogy ez mennyire nem merev, azt bizonyítja az a tétovaság, hogy a kiállítást rendező helyi asszonyok nem tudták már, hogy egy-egy tál német, szlovák vagy magyar asztaláról való-e.

Egy szobán belül igyekeznek a rendezők mindent elmondani az adott nemzetiségről; bemutatják bútorait, eszközeit, népviseletét, művészetét, szokásait és gondolatvilágát. Ez alapjában helyes törekvés, azonban nem veszi tekintetbe a helyiségek adta kereteket, így nem kerülhet minden a funkciója szerinti helyére, a kiállítás veszít eredetiségéből, zsúfolttá válik. A gyűjtemény gazdag és szép néprajzi anyagából szakértő válogatással a budapesti életmód egy nagyon fontos összetevőjét adhatná ez a kiállítás. Érdekességét növeli, hogy a fővároson belül még egy ilyen megfoghatóan elkülönülő és néprajzi eszközökkel kutatható terület, népcsoport létezik, amely azért már a főváros szerves része is.

Dícsérendő a vállalkozás, mert rögzítette a kerület életmódját teljes megváltozása, urbanizálódása előtt. A folyamat még nem lezárt, a háztól jobbra és balra hasonló lakóházak állnak, ezek érezhetően erősítik a kiállítás hitelét és hangulatát.

A két kiállítás - ha a kutatás módszereiben, a feldolgozásban és a bemutatásban el is tér egymástól, amit egyébként a területek munkás, illetve paraszt jellege magyaráz - azonos célt szolgál, és azonos legmélyebb tartalmában is: életmódot mutat be. A kezdeményezés és problémafelvetés az urbánus életforma kialakulásának egy-egy fázisát ragadja meg. A hasonlók sokaságából állhat majd össze a fővárosi életmód fejlődésének teljes képe.

Körmöczi Katalin

A rákoskeresztúri néprajzi-ház

1. Utcái nézet. 2. Az udvar a kiállítás bejáratával.
(Szegevári Gusztáv felvételei)

Kísérlet a képzőművészeti ismeretek kiterjesztésére vidéken

A muzeológus hivatásának egyik igen fontos ága az ismeretek világos, érthető, népszerű nyelvezettel magyarázott átadása. Erre szakmánkban többféle célravezető módszer kínálkozik. Ki-ki választhat szabadon aszerint, hogy az előadás, az írás, az ankét, a vetélkedő, a kiállításrendezés, avagy ezek közül egyszerre több mód felel meg hajlamainak.

Az évek során múzeumba szokott közönség mellett lassanként új rétegek, korosztályok bevonására is szükség lenne. Az előadásokon, kiállításokon megjelenő látogató a legritkább esetben adódik az ipar vagy mezőgazdaság területéről. Itt kell tehát tovább lépünk: ügyes szervezéssel, tartalmas ismeretközlő módszerekkel azok számára is elérhetővé kell tenni a művészet megismerését, élvezetét, akik helyzetüknél fogva eddig nem juthattak hozzá. A legelső feladat: tisztázni számukra a festészet néhány jellemző alapfogalmát.

A Magyar Nemzeti Galériában tárlatvezetések alkalmával megfigyelhettük, hogy vidéki - agrár - csoportok milyen nagy érdeklődést tanúsítanak az ilyen ismeretek iránt. Vidéki előadásaim során ugyanezt tapasztaltam. Így született meg az az elhatározásom, hogy a Múzeumi Hónap idején valahol vidéken, TSz-dolgozók számára olyan előadást tartok, amelyen egyúttal eredeti művekkel is dokumentálhatom a mondanivalót. Ugy gondoltam, hogy ilyen alkalmakkor a legcélravezetőbb kezdet történelmi képek bemutatása lesz.

Szekszárdon említettem e tervemet a megyei múzeumi szervezet igazgatójának, Dr. Mészáros Gyulának, aki azonnal megteremtette a feltételeket egy ilyen előadáshoz. Így kerülhetett sor arra, hogy Regölyben ezt a kísérletet első ízben lefolytathassam.

A szekszárdi könyvtár gépkocsijával a Balogh Ádám Múzeum lelkes restaurátora Nacsa Mihály szállította a Magyar Nemzeti Galéria hat történelmi festményét a helyszínre. (Eleve olyan méretű műveket válogattunk össze, hogy elférjenek egy nagyobb személygépkocsi csomagtartójában.) A regölyi modern előadóhelyiségben azután a hat képből kis kiállítást rendeztünk; a helyi Tsz elnöke figyelemfelhívásának eredményeképpen a hallgatóság kíváncsian gyülekezett.

A meghirdetett időpontra mintegy 120 érdeklődő gyűlt össze, valamennyien a környékből, sok felnőtt, de sok fiatal is. A bevezető szavak után elsötétült a terem, csak két erős reflektor világított arra a képre, amelyről éppen beszéltem. A bemutatott hat kép közül először Orlai Petrich Soma: Attila vallomásra bírja Budát c. művéről beszéltem, majd sorra következtek a többiek: Székely Bertalan: Vérszerződés, Kovács Mihály: Gara nádor megvédi Mária királynőt, Madarász Viktor: Hunyadi László sirtása (vázlat), Gyárfás Jenő: Mátyás és Beatrix fogadja a pápa követeit, végül Székely Bertalan: II. Lajos holttestének megtalálása c. műve. A résztvevők lélegzet-visszafojtva hallgatták a festői eszközökkel ábrázolt történelmi jelenetek magyarázatát. Előadás után mindenki közelről is látni akarta a képeket, így felügyeletünk mellett sorra elvonultak vagy hosszasan álltak a festmények előtt. Az értelmes kérdések, tisztelettudó megjegyzések, az eleven érdeklődés meggyőzött arról, hogy hasonló rendezvényekre szükség van. Az előadás felébresztette a résztvevők kíváncsiságát, s el is határozták, hogy a tél folyamán felutaznak Budapestre, hogy megtekintsék a múzeumokat.

A Múzeumi Hónap folyamán a másik hasonló előadást a Kiskunhalas közelében fekvő bodoglári tanyaközpontban rendeztük meg. Ide is a városi könyvtár gépkocsija szállított bennünket. A kis kultúrházban jóval százon felül gyűltek össze az érdeklődők. Zömük

felnőtt volt, de sok volt a munkából egyenesen az előadóterembe jött KISz-korú fiatal is. Imponáló figyelemmel, érdeklődéssel figyeltek itt is. Előadás után megtudtam, hogy itt is, mint Regölyben, nagyon sokan még nem láttak jelentősebb eredeti festményt, s bár múzeum itt is van a közelben, abban sohasem jártak még.

A képek itt is nagy vonzerővel hatottak. Alaposan és hosszasan megnézték a "kiállítást" és nagyon sokan kérdezősködtek. Amikor arról szóltam, hogy a bemutatott képek nagyon értékesek s ezért ilyen kiállítást csak ritkábban lehet bemutatni, nehogy elrongálódjanak, többek megkérdezték: "Akkor hogy lehet, hogy ide az Isten háta mögé el engedték hozni őket?"

Sokszor vitatkozunk magunk között a képzőművészet baráti körének kiszélesítésén; sokan nem hisznek a már meglevő közönség arányának megváltoztathatóságában. Egy-egy hasonló rendezvény felcsillantja a megoldást (vagy legalább is a megoldás egyik fajtáját); ha többet és okosan törődünk az üzemek, TSz-ek dolgozóival, nem lehetetlen az előrelépés újabb művészetkedvelő, múzeumlátogató tömegek megszerzésében.

Telepy Katalin

A nagykereki várkiállítás

1971. május 5-én az oda kirándult Országos Múzeumigazgatói Értekezlet résztvevői jelenlétében nyitotta meg Kiss Imre, a Hajdú-Bihar megyei tanács elnökhelyettese a nagykereki vár új állandó kiállítását. Nagykerékiben, az egykori Bocskai várkastély többszörösen átalakított, de már a második világháborút megelőzően ismét tönkrement épületét 1966-ban az Országos Műemlékfelügyelőség restaurálta. A felújított kastélyt 1966. december 11-én nagy ünnepség keretében adták át sokoldalú közművelődési hivatásának. Ekkor nyílt meg benne, a három teremben rendezett első állandó kiállítás is. Ez az első kiállítás azzal a hibával indult, hogy tárgyainak tekintélyes része kölcsönanyag volt, amit később a kölcsönzők visszakértek. A kiállítás lassan olyan mértékben megghiányosult, hogy fenntartásra tovább nem volt alkalmas.

Az új kiállítás szükségességét három tényező indokolta. Először is az, hogy a múltban is volt állandó kiállítás a várkastélyban, még hozzá a körülményekhez képest jóllátogatott kiállítás. Ha a lebontott kiállítás helyébe nem készítünk másikat az visszafejlődés, téveszteség lett volna. A másik indok is hasonlóan fontos: ez a műemlékekben különben szegény vidék nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy egy szinte ritkaságszámba menő műemlékét muzeológiaiilag kihasználatlanul hagyja. Ezzel függ. össze a harmadik tényező. Bocskai István személye, tevékenységének egész népünk életére kiható volta kötelességünké teszi, hogy várkastélyában méltó módon emlékezzünk és emlékeztessünk rá, kielégítve mindazt az igényt, amit munkánkkal szem-

128

ben, a hagyománytisztelet, nemzeti történetünk ismerete, a hazafias nevelés megkövetel.

Az új kiállítás rendezésénél hasznosítottuk az előző kiállítás tapasztalatait. Mindenekelőtt azt, hogy a végső lehetőségig csak saját anyagból kell kiállítást rendezni. A nagykereki Bocskai vár a debreceni Déri Múzeum kiállítóhelye, csak nevében múzeum: vármúzeum. A most kiállításra került anyag minden darabja saját tulajdon, azaz a Déri Múzeumé. Különben a kiállításnak nevet, címet is adtunk: Nagykereki vára - Bocskay István alakja - a hajdúk. Ez az összetett cím is mutatja, hogy a kiállítás nem egységes. Még annak ellenére sem az, hogy a címben említett három fogalom szoros összefüggésben áll egymással. A kiállítás kritikájaként említem, hogy a kiállítás tárgyul ajánlatosabb lett volna egyetlen tárgykört kiemelni és címként is azt szerepeltetni. Felépítettségében most ez a hármasság érvényesül, de helyenként laza a kapcsolat az egyes részek között. Ajánlatos lett volna a kiállítást Bocskai István emlékkiállításaként megvalósítani. Egy ilyen emlékkiállítás keretén belül mód és lehetőség kínálkozott volna mind a nagykereki vár, mind pedig a hajdúk ismertetésére. Természetesen csak érintőlegesen, annyira, amennyire azt a hely, a kiállítás tényleges központi tárgya - jelen esetben Bocskai István személye - indokolja és lehetővé teszi. Különösen vonatkozhat ez az észrevétel a kiállítás hajdúkkal foglalkozó részére, mert közismert, hogy a közeljövőben nagy, új állandó kiállítás készül Hajdúböszörményben, az ottani Hajdúsági Múzeumban és ennek a kiállításnak természetszerű témája lesz a hajdútörténet.

A kiállítás a címnek megfelelően három részre tagolódik, egy-egy rész egy helyiségre korlátozódik. Nagymértékben meghagytuk a korábbi állandó kiállítás koncepcióját, csak egyes mozzanatoknál változtattunk rajta. Lényegesebb változtatás csak a nagykereki várat, a XVII. századi kastélybelsőt érzékeltető kiállításrészénél található.

Az első teremben Bocskai István személyével, életével és munkásságával foglalkozik a kiállítás, de úgy, hogy itt mondja el

a leglényegesebbet Nagykerekiről is, meg a hajdúkról is, feliratban. Bocskai a község birtoklástörténetével kapcsolódik be Nagykereki, a várkastély történetébe. Nagykerekit 1214-ben említik először. 1292-ben 7 kepe búzát fizetett dézsmába a váradi püspöknek. 1500-as években az Ártándyak birtoka volt. 1590-ben kapta meg Bocskai István adományaként; uradalmi központtá tette, XV. században épült várkastélyát pedig megerősítette. 1599-ben itt is lakott; kedvenc tartózkodási helye volt. A várkastély nagy napja 1604. október 3-a volt, amikor is a Bocskait üldöző császári seregek ostrom alá fogták, de Örvény Pál kapitánya a kastély katonaságával, a község lakosaival és nem utolsósorban a közeli Kölesér város romjai között tanyázó 300 hajdú segítségével megvédte a várkastélyt és elűzte az ostromlókat. Voltaképpen ez volt Bocskai első szövetsége a hajdúkkal, jóllehet még nem személyes kapcsolat. Ez volt az alapja a hajdúk további tevékenységének, az itt tanúsított hűségük, harckészségük adta az indítást, jelentette a kezdetet Álmosdhoz (október 15.), a hajdúk és Bocskai szövetségéhez, az erdélyi fejedelmek Partiumra támaszkodó meg-megújuló szabadságharcához. A kiállítás ezen része Bocskai István bemutatására fekteti a hangsúlyt. Több egykorú vagy közel egykorú metszet ábrázolja fotókópiában. Facsimilében több írását, okmányát (köztük a bécsi béke zárórészét is) látnatjuk, néhány csatakép, XVII. századi fegyver kíséretében. A kiállított tárgyak közül kiemelhetünk egy XVII. századi gáttörő ágyút. Szép, jól megmunkált, ép példány. Az ábrázolások közül pedig Esztergom 1595-ből, Pápa 1617-ből származó színes metszetét. Mindkét metszet arról híres, hogy előtérrelként hajdúkat ábrázol.

Még az első teremben megkezdődik a hajdúk bemutatása. Itt feliratban ismertetjük történetüket nevük (hajt-hajtó-hajdú) magyarázatától a hajdúkatonák vállalkozásain át a letelepítésig. A második terem foglalkozik a hajdúkkal. Mindenekelőtt nagy térképen ismerteti a hajdútelepeket, azokat is, amelyek 1720 után elvesztették kiváltságaikat vagy nem voltak a Hajdúkerület tagjai. A kiállítás ezen része hangsúlyosan foglalkozik az úgynevezett hat "öreg hajdúvárossal". Ezek címereit is bemutatja. Egyébként fegyverek, néhány használati eszköz, egykorú ábrázol-

lás segítségével érzékelteti a hajdúéletmódot és azt az alapvető változást, amin a hajdútársadalom először a letelepedéssel, másodsor pedig a katonai jelleg megszűntével ment át. Az itt kiállított emlékanyag közül meg kell említenünk egy szép sorozat XVI-XVII. századi pénzt, ónedényeket, egy jó állapotban levő XVIII. századi faekét, Holló Barnabás Bocskai lovasszobrát. A tárgyi anyagot kísérő dokumentumok közül pedig Komárom várának 1595-ből származó, színes metszetét említjük, hajdú-ábrázolással. A nyitás napján ebben a teremben került kiállításra Bocskai István úgynevezett "nagy kiváltságlevele", amellyel a hat hajdúvárost telepítette.

A harmadik terem a toronyszoba. A második teremmel hosszú nyaktag köti össze. Utóbbi falán kezdődik a kastély-belső kiállítás, két XVII., illetve XVIII. századi terítő bemutatásával. A toronyszobában egy 1800-as évek elejéről származó kandallós kályha mellett XVIII. századi bútorok, egy nagyon szép XVII. századi ruhásláda, török textíliák érzékeltetik a kastély egykori berendezését és a benne folyt életet. A kiállított anyagból kiemelnénk egy jó állapotban levő, úgynevezett erdélyi szőnyeget (XVII. század) és a kismarjai bírói széket (XVIII. sz. eleje), a dokumentumok közül pedig a vár plexitből készített makettjét, illetve Sőregi János 1943-ban készített fotóit a várkastélyról. Ez utóbbiak mellé tett mai felvételek az újjáépítés, restauráció nagyságáról adnak számot.

A kiállítás bemutatása méltó a drága anyaghoz, a nagykerekai vár történelmi szerepéhez, Bocskai István egyéniségéhez, munkásságához: mértéktartóan modern, egyszerű, pontvilágításos, egyforma vitrin, illetve tárlósorból álló. A posztamenseken lévő szabadon bemutatott tárgyak jól rögzítettek, feliratozottak. A feliratozás nagy érdeme, hogy nyomtatott, és magyarázó jellegű. Nemcsak a tárgy megnevezését adja minden esetben, hanem korát, sőt több esetben más említésreméltó adatát is. A vitrinek, posztamensek nagysága, arányai, tapétázások színe jól összhangban van az épület boltozatos architektúrájával és együttesen bizonyos méltóságteljeséget biztosít, régiességet lehel. Az egyszerűséggel, a kiállítás technikai részleteinek összehango-

lásával sikerült egy jó hangulatú, hangulatkeltésre alkalmas kiállítást létrehozni.

A kiállítás az 1966. évi forgatókönyv részbeni felhasználásával Masits László és Módy György muzeológusok tervezése alapján készült. Ugy érezzük, hogy méltán vált ki nagy visszhangot, ami többek között abban is megmutatkozik, hogy megnyitása óta állandóan látogatják. Ez a körülmény ott, Nagykerekiben, ezen a meglehetősen elszigetelt s rossz közlekedésű helyen, különösen nagyjelentőségű dolog és inkább megbízható mércéje az eredménynek, mint másutt.

Dankó Imre

Két régi akció a Természettudományi Múzeum önálló épületéért

A múlt század végére a gyorsan gyarapodó természettudományi gyűjtemény - a "Természetiek Tára" - már feszegeti a Nemzeti Múzeumban birtokolt akkori helyiségeinek falait. Herman Ottó, aki az egész magyar természettudományért felelősnek érezte magát, bár a Múzeumhoz már csak oldódó szálak fűzik, maga nyúlt hozzá azokhoz a korábban megfogant - a gyűjtemények új elhelyezésére vonatkozó - elképzelésekhez, tervekhez, amelyeket el-elnyelt a bürokrácia. Kitergette őket, és szenvedélyesen unszolta azokat, akik tehetnének valamit megvalósításukért.

A századfordulót követő évek valamelyikében követelő azonnali javaslatot nyújtott be a Természettudományi Társulathoz. Javaslatát feltehetően felszólalásban mondhatta el; erre utal a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában fellelhető alábbi előadási vázlata, amelynek rideg, hivatalos megfogalmazása csak határozottságával sejteti a szülő indulatokat:

" Külön természetrajzi múzeum

Indokolás

Archimédesi pont (Wlassics)

E pont megszerkesztése

Az emelőrúd és az erő

A tudomány viszonya a közművelődéshez

A természettudományok alakító, termékenyítő hatalma

A biológia jelentősége

A "szervtelenség" jelentősége. Gyakorlati is!
A magyarság helyzete a nagy lüktetésben

A nagy feladat

- I. Szolgálni a magyar tudományos művelődést
- II. Szolgálni a tudományosság egyetemét
- III. a mi első helyre tartozik:
Utolérni a kiktől elmaradtunk

Feladatok

propagáció befelé és kifelé (Keleti)

Japán

A természetvizsgáló sorsa Magyarországon

(Én és 62 év)

Semsey

Gyakornokok

Természetvizsgáló a Külföldön "

A magának emlékeztetőül felvázolt gomolygó gondolatok után az indokoló adatok, tények a következőképpen állanak a feljegyzésben:

"Concrét dolgok: |

Trefort már 1884ben világosan fölismerte a külön természetrajzi múzeum szükségét

Csáky Albin ugyanezt első helyre tette a műtörténeti múzeummal szemben

Szalay Imre 1889ben egészen concrét alapon dolgozta ki a tervet, melynek concrète felállított számadatai a következők:

A magyar Nemzeti Múzeum természetiek tára most
38 ablak 19 terem 4560 nm

Az 1889diki terv szerint az új múzeum lett volna
62 ablak - 7440 nm Néprajzi Osztály nélkül,
amely az iparművészeti múzeumhoz lett volna csato-
landó.

Az ajánlatba hozott hely az Akadémia Zoltán - Géza
utcza s a Rudolf rakodópart közötti körülbelül
3360 nm házhely lett volna

X X X

1891ben folytatása volt a tanácskozásnak, még pedig igen komoly
formában, a mennyiben a közoktatásügyi ministerium akkori ál-
lamtitkára, Dr Berzeviczy Albert vezette a tanácskozást, a m.
Nemzeti Múzeum igazgató őrei terjesztették elő véleményüket, a
melyeknek alapján műépítészek állították össze az építkezésre
vonatkozó első tervezetüket.

e szerint az új múzeum térviszonyai így alakultak volna:

I. Ásványtár	2350 nm
II. Növénytár	1450 nm
III. Állattár	5200 nm
IV. Előadások terme	450 nm
V. Lakások	<u>550 nm</u>
Együtt	10,000 nm

Az épület 2 emeletes lett volna.

A nyers költség, tehát a bútornak kirekesztésével így alakult
volna: Falazat és egyéb 162,400 kbm, métere á 9 frt 1'461,000
frt.

Huxley H. T. In Amerika gehaltene wissenschaftliche Vortraege etc. Braunschweig 1879, pag. 104.

A Baltimore egyetem megnyitása ötletéből, amelyre John Hopkins 3,500,000 adott, Huxley az építkezésekről ezeket mondja:

"... ha Önök azután már építenek, hívjanak meg egy derék kőművest s építtessenek oly szobákat, a minőkre szükségük van s gondoskodjanak a tágításra szolgáló helyről is. És majd egy századdal később, a mikor a Ohio-Baltimore részvények ezeren állanak, ha valamennyi tanár, a kire szükségük van, már tanít, ha valamennyi laboratórium működik és a mikor a legjobb múzeum, a legszebb könyvtárak - a melyet csak képzelni lehet - meglesz, s ha ekkor néhány százezer dollár fölöslegük van: akkor hozzanak egy architektust és építtessenek vele egy homlokzatot.

Ha azonban Amerikában a tapasztalatok ugyanolyanok, mint Angliában, akkor minden más eljárás alkalmasint azt az eredményt fogja szülni, hogy lesz egy kiváló építményük, a mely az architektus hírére emeli, a mely azonban a szükségnek a legcsekélyebb mértékben sem felel meg."

Reánk magyarokra nézve, tiszta szerencse, hogy Huxley nem járt Magyarországon s nem gyönyörködhetett azokban a remek épületekben, a melyek kívülről oly nagyon dícsérik mestereiket. Tiszta és bizonyos, hogy minket idézett volna - első helyen.

Művészet praedominál!

Indítvány

1. Küldjön ki a kir. magyar Természettudományi Társulat állattani szakosztálya egy három tagú bizottságot;
2. Szóllítsa fel az ásvány és növénytan testvér szakosztályokat, hogy a bizottságba a maguk részéről két-két tagot küldjenek ki;

3. Az így megalakított hét tagú bizottság vegye tárgyalás alá a külön természetrajzi múzeum ügyét, készítsen erről egy indokolt emlékiratot s terjessze ezt a kir. m. Természettudományi Társulat választmánya elé avval, hogy fölülbírálás után a vallás és közoktatásügyi m. kir. minister elé pártolólag előterjesztessék.

Beadta Herman Ottó v. tag "

S azután csend. Mindössze annyi történik majd jóval később, hogy az Állattár kiköltöztetése a Nemzeti Múzeum épületéből némi lélegzethez juttatja a többi gyűjteményeket.

Csiki Ernő, az Állattár igazgatója két évtizeddel később még egyszer kísérletet tesz arra, hogy megteremtse az új épület anyagi feltételeit. Az első világháború utáni hangulatban, amelyben szinte nemzeti vonássá rajzolódik a sebek szánalmat váró mutogatása, elindítja a legnagyobb könyörgési akciót, amelyet a Múzeum valaha is megélt. "Társadalmi segítséggel", külföldi gyűjtésből akarta előteremteni a pénzt az építkezéshez.

Hogy miért éppen így, talán megmagyarázza az, hogy akkoriban H. F. Osborn, az Amerikai Természettudományi Múzeum igazgatója körlevélben hívta fel az USA társadalmát: adakozzanak múzeumának, a nemzeti intézménynek. Csábító feltételeket ajánlott: 10 dollárért bárki egy esztendőre az amerikai múzeum tagjának tudhatja magát, 50.000 dollárért pedig örök jótevőjének. (Közben is voltak fokozatok: rangok és összegek.)

Osborn akciója adott bátorítást és lökést ahhoz, hogy Csiki Ernő is a pénzszerzésnek erre az útjára térjen. 1924. július 1-ével keltezte azt a körlevél-fogalmazványt, melyhez Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója, Lukinics Imre a könyvtár, Varjú Elemér a régiségtár, Csiki Ernő az Állattár, Filarszky Nándor a növénytar és Bátky Zsigmond a néprajzi tár igazgatója adta nevét. A Természettudományi Múzeum tudománytörténeti gyűj-

teményében megtalálható levél szövege - melyet báró. Fejérváry Géza fordított angolra - a következő:

" T. Uram,

A világháború következményeként beállott Magyarország gazdasági összeomlása, melyből az ország a nagyhatalmak segítségével most indul a kibontakozás felé. Ez a gazdasági összeomlás a legnagyobb válságba hozta kultúrintézeteinket, így a 123 éves Magyar Nemzeti Múzeumot is. Ez a múzeum, melyet 1802-ben gróf Széchenyi Ferenc alapított, 1849-ben költözött be abba a nagyszabású épületbe, melynek képe ezt az iratot díszíti, a mely épület azonban már mintegy 50 év óta szűk. A múzeum nagy nemzeti könyvtára a túlzúfoltságtól már alig használható, részben hozzáférhetetlen, az archäológiai gyűjtemény nagyobbik része a helyszűke folytán elcsomagolva hever és így nem állhat az érdeklődők rendelkezésére. Ezen a helyszűkén csak úgy segíthetünk, ha a múzeumépület második emeletén elhelyezett természettudományi gyűjteményeket kitelepítjük. Erre a célra megfelelő épülettel nem rendelkezvén csak építkezéssel segíthetünk. Sajnos elszegényedett államunk, mely a Magyar Nemzeti Múzeum fenntartója, erre képtelen, az erre való pénzüsszegeket előteremteni nem tudja.

Nagy kultúrintézetünk veszélyben van, magunk csak a saját erőnkéből ezen segíteni nem tudunk és kénytelenek vagyunk segítségért a kultúrát támogató nagy nemzetekhez fordulni.

Legtöbb bizalmunk az Amerikai Egyesült Államok (U. St. Am.) polgáraiban van. Öt évvel ezelőtt Bandholz az E. Á. derék tábornoka és katonái megmentették múzeumunkat attól, hogy egyik balkán nép kincseinket, magas kultúránk letéteményeit barbár módon szétdarabolja és elhordja. Örökké hálásak vagyunk Önöknek ezért és kérjük segítsenek abban is, hogy intézetünket a kultúrának megmenthessük és továbbra is megtarthassuk.

A legkisebb adományt is hálával fogadjuk, de elhatároztuk,

hogy mindazokat, a kik legalább 50.000 dollár adományozásával segítségünkre sietnek, új múzeumépületünk alapítójának fogjuk tekinteni, nevüket az épület előcsarnokában kőbe vésve óhajtjuk megörökíteni, hogy az utókor is mindenkor leróhassa háláját azoknak, a kik akkor a mikor bajba jutottunk, segítségünkre siettek.

Kérjük a mennyiben segítségünkre óhajtanak lenni, adományát a mellékelt lapon nekünk bejelenteni és az azon megjelölt címre (legegyszerűbben bankcsekkkel) beküldeni szíveskedjék. Kérjük továbbá legyen érdekünkben ismerősei között szószólónk, utóbbi esetben jelen nyomtatványból úgy önnök mint figyelmünkbe ajánlott ismerőseinek küldünk további példányokat."

Csiki a levelet a Stephaneum nyomdának adta ki sokszorosításra. A szövegrész elé a Magyar Nemzeti Múzeum egy múlt századi fényképének kliséjét illesztette. Ez, meg az antikizáló betűtípus fólió nagyságú papíron valóban ünnepélyes külsőt kölcsönzött a kérő körlevélnek.

Elkészült a nyomtatvány, s Csiki Ernő a következő - angol nyelvre fordított - levél kíséretében elküldte Osborn-nak 1924. szeptember 10-én:

"Sir President,

mellékelve küldök egy nyomtatványt, melynek szíves elolvasását és az abban kifejtett kérelmünkben való szíves támogatását kérem.

Azt hiszem nem szükséges Elnök úr előtt kulturális intézményeink nyomorúságos viszonyait ecsetelni. Ezen bajok megszüntetését egyelőre pedig csak külföldi támogatással érhetjük el.

Elnök úr igazgatása alatt, a mint azt a newyorki Nat. Hist. Museum jelentéseiből látjuk, múzeuma óriási módon fejlő-

dik. Ezért fordulok Önhöz, hogy tapasztalatával álljon segítségünkre és támogasson minket törekvéseinkben.

Szívesen küldenék címere megfelelő számú nyomtatványt, hogy azokat olyan címekre juttassa, a hol kérésünk meghallgatásra talál."

Osborn kétségtelenül megkísérelt valamit tenni. Tudomásunk van arról pl., hogy összeköttetésbe lépett az akkor alakult Amerikai Magyar Társaság elnökével. Levelében, melyben az elnököt arra kéri, hogy ossza szét a felhívást a Társaság tagjai között, még az államelnök: Coolidge egy nyilatkozatára is hivatkozik: "kormányunk politikája egyrészt oda irányul, hogy növelje a rokonérzést, a mi saját intézményeink iránt, másrészt arra törekszik, hogy megőrizni iparkodjék mindazok kultúrájának és civilizációjának legjobb elemeit, akik partjainkon kikötnek."

Semmi eredmény nem mutatkozván, Csiki Ernő a Rockefeller Alapítványhoz intézett másik levelében már szerényebben fogalmaz; csupán erkölcsi támogatást kér: a küldött kérelmeket ajánlásukkal juttassák olyanok kezeihez, akiknek érdeklődése a Múzeum iránt felébreszthető és akik készek anyagi támogatásukkal segítségére lenni. Nos, az igényelt erkölcsi támogatás hatásából mindössze egyetlen, néhány dolláros küldemény realizálódott; azt is elnyelte az infláció.

Utoljára gróf Széchenyi László washingtoni magyar követhez fordult Csiki Ernő december 17-én. Levelében azt írja:

"Nekünk összesen két millió dollárra lenne szükségünk, mely összegből azonban az épület első részének felépítéséhez egymillió dollár volna sürgős szükséglet. Azt hiszem, hogy 10-20 egyén az amerikai vagyonos osztályból ezt az összeget minden nehézség nélkül adhatná össze."

Igy képzelte Csiki Ernő. Alig hisszük, hogy a követ tett volna valamit, mert a külügyminisztérium 1925. április 14-i válasza kiábrándító:

"Méltóságodnak egy új múzeumi épület felépítése céljára való gyűjtési akció tárgyában washingtoni követségünkhöz címzett és mellékelte beadványát Széchenyi követ azzal küldötte vissza hozzám, hogy a kérelemnek nem adhatott helyet, miután a külföldi gyűjtésekhez megkívánt és előírt tárca-közi hozzájárulás a követségnek nem terjesztetett elő.

Követünk egyébként kifejezte egyúttal azt a meggyőződését is, hogy a szükségelt kétmillió dollárnyi összeg még egy törekedékének összehozására sincsen kilátás."

A washingtoni követ bizonyosan tudhatta, hogy mit várhat az amerikai társadalomtól az új magyar múzeum. Nem is lett a dologból semmi.

Husztly Sándor

Külföldi folyóirat szemle

UNESCO lapja, a MUSEUM, szerkesztőségi közleménye szerint belső átszervezés miatt nem jelenhetett meg az 1970. év folyamán, s csak most érkezett hozzánk 1970/71. évfolyam jelzéssel a XXIII. kötet 1. száma. Szinte teljes terjedelmében a számítógépeknek a múzeumokban való alkalmazásával foglalkozik.

A párizsi Carnuschi Múzeum igazgatója, Vadim ELISSEEFF bevezetőjében bevallja, hogy valamiféle izgatottság tapasztalható a múzeumokkal foglalkozók körében amiatt, hogy már a múzeumok vonatkozásában is felmerült a számítógépek, a computerek alkalmazása. Vannak, akik bizonyos rezignációval tekintenek a csalhatatlannak kikiáltott automatikus szisztémákra; a másik tábornak viszont módfelett hízeleg az a tudat, hogy immár a kulturális és művészeti életbe is bevonulhattak. Az egyik félnek éppúgy, mint a másiknak, végeredményben nincs igaza, mert a szubjektív érzékelés és az automatikus módszerek alkalmazása egyaránt csak akkor hatásos és eredményre vezető, ha mindkettőhöz illő intelligencia társul.

Mindenek előtt leszögezhető, hogy a múzeum komplex, összetett intézmény, és funkciója is sokoldalú. Minden múzeumtípus egyben közös, hogy az emberiség kultúráját szolgálja. Bármilyen is a múzeum természete - történeti, tudományos vagy művészeti - feladata a megőrzés, a konzerválás, továbbá a feldolgozás, végül a szétsugárzás, azaz a kutatási eredmények közkinccsé tétele. A múzeum első feladata tehát az anyagok, a tárgyak vagy dokumentumok őrzése: össze kell gyűjtenie ezeket, mert enélkül nincs biztosítva a birtoklása és nem lehet része semmiféle tájékozta-

tísnak vagy kutatásnak. - A második funkció: biztosítani a tárgyak jó állapotát. - A harmadik: igyekezni kell, hogy mennél szélesebb körben váljék ismertté a múzeum anyaga. Ez az utóbbi funkció az, amelyben szóba jöhet a modern eljárások alkalmazása.

Az első két funkció esetében még sokáig alkalmazhatjuk a hagyományos módozatokat: itt valóban a konzervátorok, a muzeológusok ítéltőképeségére, izlésére és biztonságára vagyunk utalva.

A harmadik funkció terén azonban eleget kell tenni a közönség intellektuális kíváncsiságának, tudományos kíváncsalmainak, s itt már megkövetelhetjük a legmodernebb információs eljárások alkalmazását. Sőt ha helyesen értelmezünk: a múzeum nemcsak a kiállítási termék látnivalóiból áll, hanem olyan kincsestár, amely raktári anyagával a tudományos kutatás céljait szolgálja, akkor ebben a feladatában igen nagy segítségére siethet minden új, automatizált információs szisztéma. Nincs szó itt arról, hogy a múzeumokat és ezeken felül még a művészeteket "megnate-matizáljuk", hanem csak arról, hogy a legalkalmasabb eszközöket felhasználva igyekszünk megoldani a múzeumok egyik legfontosabb problémáját.

Egyetlen muzeológus sem kételkedhetik abban, hogy az alkoholok vegyelemzése nem ölte ki a jó bor ízét, sem az élelmiszerek kémiai vizsgálata nem ölte meg a gasztronómiát! Minden tudomány analizál, minden tudomány hivatkozik az egyetemes érvényű dolgokra; megszámlolni a szívverését egy szerelmesnek nem ad ugyan számot érzelmeinek mélységéről, de ez az információ feltétlenül szükséges bizonyos állapotok helyes megítéléséhez. Ugyanebben az értelemben az osztályozás és az analizálás szükségessége maga után vonja a számítógépek használatát múzeumi tárgyak vizsgálata esetében is.

Manapság minden múzeumban az egyik leglényegesebb probléma az információ-adás, s ez a probléma megkettőződik a tudományos kutatásban, amelynek forrása a múzeumi információ. A kutatások még sokáig szinte kizárólagosan az írott forrásokra támaszkod-

nak; maguk a régészeti leletek is tulajdonképpen még csak szövegi illusztrációk szerepét töltik be. A néprajzi és archeológiai kutatások eddigi fejlődése már utal arra, hogy a tárgyak önmagukban is dokumentumok rangjára emelkedtek, az egykorú szövegi, írott emlékanyagnál gazdagabb dokumentumokká váltak, de legalább is más természetű információs forrássá érlelődtek. Egy kézirat tulajdonképpen tárgy, mégha szövege tájékoztató is valamiről, de ugyanakkor - tárgyi jellegénél fogva - esetleg fontosabb a tudomány számára a kézirat papíryanaga, rajta a tinta, a szín, a formátum, s még más dokumentumokat is szolgáltathat a kor technikájáról, szokásairól stb. Mindazonáltal vigyázni kell arra, hogy a tárgy lényeges értékét ne kezdje ki másodrendű értéke. A tárgy mindvégig megmarad technikai és esztétikai értékű felvilágosításnak, még ha megkerüljük is az automatikus analízist, mert a tárgy mindig embertől emberre ható üzenet, ez pedig a művészeti múzeumok esetében különleges helyet biztosít számukra. Félreértés áll elő ott, egyre nagyobb mértékben, ahol a múzeumot örökség-lerakatként kezelik, és ott, ahol ennek az örökségnek racionális kihasználását, anyagi kiaknázását szorgalmazzák. Hallgatólagosan terjed az az irányzat, amely szerint az intézmények anyagi és pénzügyi támogatása irracionális, és előnyben részesül a létesítmény rentabilitása a minőségi hatékonyság ellenében. Valamiféle anyagiasságon alapuló gyakorlatiasság - úgy tűnik - el szeretné rejteni a dolgok spirituális oldalát, mintha a szépet visszahelyeznék a túlhaladott hiedelmek, a kongresszusok és értekezletek elaggett témái közé, vagy mintha az néhány már nem sokat számító felvilágosodott szerző vitatkozási tárgya lenne. Mégsem a gép az, amely a múzeumot megölheti, hanem az információ-adás szerepének fontossága provokálhat atrófiát az egyéb múzeumi feladattal szemben. Éppen ezen a téren kell vitatkozni azokkal, akik meg szeretnék őrizni a tárgyak mozdíthatatlanságát szemben azokkal, akik a tárgyakból ismereteket, információkat óhajtanak kivonni, továbbá azok között, akik a megértés végső céljára törnek szemben azokkal, akik az egyszerű megismerésnél nem kívánnak továbbjutni.

Ha a múzeumok meg kívánnák fogalmazni a funkciók hierarchiáját, ennek létrehozására folyamodhatnak a számítógépekhez! A legsür-

gősebb feladat most a múzeumok filozófiájának újraértékelése: több mint húsz éve a múzeumok minden anyagi természetű problémáját megtárgyalták különböző kongresszusokon, e kérdések számos szektorát kiművelték; a következő lépés aprólékosabb választásra, adagolásra nyújt lehetőséget azoknak, akik versengenek abban, hogy a múzeumok megkapják az érzékletesség területén és az értelem birodalmában egyaránt a tudomány kisugárzásának, elterjesztésének teljesebb lehetőségeit.

A következő tanulmány szerzője Everett ELLIN, a New Yorkban 1967-ben alapított Museum Computer Network nevű intézmény igazgatója. "A számítógépek jövője a múzeumok világában" címmel azt fejtegeti, hogy a múzeumok általában hajlamosak arra, hogy ne ismerjék el a fontosságát annak, hogy a birtokukban levő tárgyakat a közönség rendelkezésére bocsássák. Megelégszenek a "konzerválással", viszont ugyanakkor elhanyagolják a műtárgyra vonatkozó archivális anyagot, amely pontos és fontos felvilágosítást nyújthat, de semmi egyebet. Mindezek a dokumentációs anyagok ezenfelül szétszórtan vannak több ezer múzeumban, számtalan cédulán, a világ minden táján, olyan katalogizálási technikával rendszerezve, amely egy évszázad óta szinte semmit sem fejlődött. Elérkezett az ideje, hogy ezen változtassunk, mert a közgyűjtemények anyaga és ezek dokumentációja geometriai haladványszerűen szaporodik, s így a belőlük kivonható ismeret-anyag szakadatlanul emelkedő dagályával állunk szemben. Ebből következik, hogy a leltározás és a katalogizálás eddig alkalmazott módszereihez már nem térhetünk vissza, s így a számítógépekhez kell folyamodnunk, hogy reményünk lehessen az archivális dokumentumok feletti ellenőrzés sikeréhez.

Szükség van tehát egy központi archívum (adatban) -tesítésére, amely egy meghatározott földrajzi terület muzeumi tárgyainak repertóriumát foglalná össze. Ilyen nemz ' jellegű centralizálásra már történtek kísérletek Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és Franciaországban. A számítógépekbe való betáplálást már megkezdte Amerikában a washingtoni Smithsonian Institution Természettudományi Múzeuma, ahol 50 milliónyi tárgy katalógusát dolgozzák fel. New Yorkban a Modern Művészet Múzeu-

ma ér a Metropolitan is elkezdte a gépi nyelvezetre való előkészítést. Mexikóban az Antropológiai Múzeum követte az előbbieket sorát.

Egyéni és kollektív vállalkozások igyekeznek a jelentkező technikai és személyi nehézségekkel megküzdeni. Az ICOM szándéka az, hogy közös nevezőre hozza az eltérő számítási módszereket, elsősorban azokat, amelyekkel az Egyesült Államokban, Franciaországban, Nagy-Britanniában és a Német Szövetségi Köztársaságban kísérleteznek.

A számítógépekkel való hasznos együttműködés elsősorban attól függ, hogy mennyire leszünk képesek a leleményes szerkezetektől megadott lehetőségeket múzeumi használatra kellő éleslátással alkalmazni.

A továbbiakban még hét cikk foglalkozik a témával: Duncan F. CAMERON: Múzeumok, szisztémák és számítógépek; Everett ELLIN: Megjegyzések egy múzeumi adatbank létesítéséhez az Egyesült Államokban; Geoffrey LEWIS: Muzeológiai közlésmód: egy tudományközti formula kutatása Nagy-Britanniában; Jean CUISENIER: Egy automatikus információs rendszer alkalmazásának kilátásai a párizsi Népművészeti és Néphagyományi Múzeumban; Hansgeorg OEHLER: A római kori szobrászat fényképi dokumentációjának számítógépi feldolgozása; Göran BERGENGREN: Múzeumi gyűjtemények katalogizálásának automatizálása Svédországban; Paulette OICINA: UNESCO-ICOM Központ: dokumentáció a muzeológus szolgálatában.

Mindezek a tanulmányok a problémák felvázolásával, az eddigi eredmények ismertetésével és összehangolásával, a követendő alapelvekkel foglalkoznak. Tüzetesebb tanulmányozásuk számunkra akkor is hasznos, ha nálunk még korántsem biztosítottak az e tanulmányokban körvonalazott előrelátások - elsősorban a pénzügyiek.

Közli: Jakabffy Imre

+ + +

A NEUE MUSEUMSKUNDE (NMK) 1969. évi 12. évfolyama az eddig A/5-ös formátumban megjelent sorozat befejezése. Tartalmában is számvetés jellegű; jelentős cikkekben számol be két évtized eredményeiről a Német Demokratikus Köztársaság fennállásának 20. évében. A kulturális élet fejlődésének, új szakaszának jelölésére határozta el a kiadó és a szerkesztőség, hogy 1970-től kezdve a folyóiratot A/4-es formátumban jelenteti meg. (NMK 547-549. p.)

Az évfolyam ismertetésében követjük az előzőekben (Múzeumi Közlemények 1970. 1. 124-126. pp.) alkalmazott felosztást, az anyagot három részre csoportosítva:

1. Szervezeti kérdések, irányelvek, nemzetközi kapcsolatok
2. Kiállítások
3. Múzeumi technológia

1.

Az NDK fennállásának 20. évfordulója alkalmából jelentős muzeológiai vonatkozású cikkek szerepelnek. R. KIAU a két évtized eredményeiről gazdag képanyaggal, számszerű adatokkal számol be, szakirodalmi hivatkozásokkal kísérve (415-463. p.). - E. HÜHNS és H. A. KNORR a tájmúzeumok 1945-1960 között végzett sikeres munkásságáról közöl adatokat (464-474. p.). Az elmondottakat részletes kronológiai táblázat egészíti ki (475-479. p.), amely az 1945-1969-ig eltelt időszak jelentősebb eseményeit, nagyobb kiállítások megnyitását, konferenciák, kongresszusok időpontját, kézikönyvek megjelenését stb. tartalmazza.

A múzeumok kutatómunkájával kapcsolatban J. JAHN az ICOM 1968-ban Kölnben és Münchenben rendezett "Kutatómunka és a múzeum" tematikájú kongresszusáról ír beszámolót (372-377. p.). Megemlíti, hogy a résztvevők közül 150 szakembert meghívtak Berlinbe is, hogy ott az NDK fővárosának múzeumait tanulmányozhassák.

A kiállítások látogatottságát, széleskörű anyaggyűjtés eredményeként, SZÉKESY V. (Budapest) jelentős tanulmányában statisztikai módszerekkel dolgozta fel, kiindulva abból az alapelvől, hogy a kiállítások sikerességének reális fokmérője a látogatók száma. Eredményeit matematikai és grafikai feldolgozásban adja közre, a kérdéssel kapcsolatban számos alapvető problémát tár fel és old meg.

Népművelő-ismeretterjesztő munkával általánosságban több cikk foglalkozik, elsősorban az elméleti problémákkal. J. AVE a Szovjetunióban tanulmányozta a múzeumok nevelő-ismeretterjesztő módszereit (378-381. p.). Az alapvető irányelveket pontokba foglalva adja. A szerző még két másik cikkében (106-110. és 529-531. p.) is foglalkozik a népművelő munka kérdéseivel. Közli a pedagógusképzésben bevezetett múzeumi gyakorlatok részletes tematikáját a Halle-Wittenberg-i és a Potsdam-i főiskolák oktatási programjában; illetve "A múzeum és új közönsége" címmel tartott UNESCO ankétot ismerteti. - A múzeumi területen alkalmazott pedagógia elméleti és gyakorlati kérdéseinek kidolgozására a lipcsei néprajzi múzeum (Museum für Völkerkunde zu Leipzig) külön osztályt szervezett, mint arról E. GERMER közleményéből (111-113. p.) értesülünk. Itt az ICOM programjába kapcsolódva, tudományos módszerekkel vizsgálják a kiállításrendezés, a látogatókkal való kapcsolat, az iskolák és a múzeum viszonyát, továbbá a látogatottság növelésének lehetőségeit, eszközeit. A célkitűzéseket és a feladatokat röviden pontokba foglalja. - Hasonló témájú M. KAHLER beszámolója (91-97. p.), mely a népművelési kollektíva (Arbeitsgruppe Volksbildung) munkájáról számol be a német irodalom klasszikusainak szélesebbkörű népszerűsítése érdekében. Számos oktatási intézménnyel, üzemmellel teremtettek így kapcsolatot.

H. HAMPE (498-511. p.) a berlini Märkisches Museum újjáépítéséről, megszervezéséről írt, képpel illusztrált tanulmányt. - E. REHBEIN (309-316. p.) a műszaki múzeumok problémáival foglalkozik, rámutatva annak fontosságára, hogy a technika haladását a társadalommal szoros öszeffüggésben kell bemutatni. Kitér a szakmuzeológusképzésre, továbbá említi a nemzetközi kapcsolatokat

kiépítésének jelentőségét. - Ugyancsak műszaki múzeumokkal foglalkozik M. VIDMAR (Ljubljana), közleményében (233-236. p.) a szlovéniai műszaki múzeumok, illetve emlékek helyzetét ismerteti, röviden felsorolva az egyes megőrzött, helyreállított vagy védett objektumokat. - A Moravské Museum keretében Mendel életművének megőrzésére 1962-ben alapított genetikai osztályról számol be L. MARVANOVA (Brno) (317-330. p.). A gyűjtemény alapját az egykori ágostonrendi múzeumban őrzött emlékéanyag képezi. A kutatók feldolgozzák a városi levéltárban őrzött iratanyagot és eredményeiket a "Folia Mendeliana"-ban teszik közzé.

Fontos gazdasági, pénzügyi vonatkozású kérdésekkel foglalkozik H. FENGLER (28-43. p.). Többek közt a szerzői joggal, a gyűjtemények gyarapításával kapcsolatos kérdések, a múzeumi kiadványok ár kalkulációja, a kölcsönzések, szakértők, szakvezetők, leletek találóinak és gyűjtőinek díjai, a belépődíjak stb. szerepelnek témaként cikkében. A törvényfejlődésnek megfelelően a múzeumok jobb munkája érdekében foglalja pontokba tájékoztatását, majd felsorolja a kérdéses törvények és rendeletek idézett helyeit.

2.

Marx születésének 150. évfordulójára rendezett kiállításról H. J. BERNHARD és K. SOHL számol be részletesen (5-27. p.). A rendezés két fő csoportra osztotta az anyagot, egyik Marx életével és munkásságával, a másik a nemzetközi munkásmozgalom történetével kapcsolatos. A szerzők beszámolóját gazdag képanyag kíséri, a rendezés elvi kérdéseiről, a kivitelezésről számos hasznos útmutatást nyújtanak. - A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából Berlinben két művészeti jellegű kiállítást rendeztek, ezekről ír B. KRULL (364-371. p.). Az egyik a művészeti alkotásokat tárgyi emlékéanyaggal együtt, ötletekben gazdag összeállításban mutatta be, a másik proletárforradalmár művészek alkotásaiból készült. - E. GERMER (480-497. p.) az NDK múzeumainak jelenlegi helyzetéről rendezett kiállításról számol be, több képpel és műszaki vázlattal. A kiállítás az ICOM II. nemzetközi múzeumi kampányához kapcsolódott.

A Seiffen-i játékmúzeum újjárendezéséről H. BILZ (237-254. p.) tudósít, gazdag képanyaggal szemléltetve, mint lehet régi épület adottságait a korszerű belső kiképzés szolgálatába állítani. - J. DUDDA (286-308. p.) az 1967-ben megnyílt új Goethe emlékmúzeumot ismerteti. Sok kép mutatja be a német irodalom nagy klasszikusának kapcsolatait Ilmenau várossal.

A Pachoras-i (Faras) katedrális feltárásáról, falfestményeiről ír G. BRÖCKER (358-363. p.) abból az alkalomból, hogy a feltárást végző lengyel régészek munkájának eredményeit Berlinben kiállításon mutatták be, 21 eredeti falfestménnyel.

3.

W. SCHRAMMEK (98-105. p.) beszámol a Karl Marx Universitét hangszermúzeumának keretében 1966-ban indult hangszer-restaurátor képzésről. Méltatja e munka fontosságát és az elsajátítandó tananyag tematikáját közli.

A régészet és a kémia kapcsolatáról olvashatunk R. D. BLECK tanulmányában (183-192. p.). Többek közt hivatkozik a talajvizsgálatokra, mint a régészeti ásatások helyének meghatározási módszerére. - J. EMMERLING (44-56. p.) röntgenvizsgálatok alkalmazásáról ír a régészeti anyag korszerűbb feldolgozásánál. Ajánlja az in situ feltárást, példákkal, fényképpel igazolja, hogy a hagyományos feltárással elpusztuló mozzanatokkal ezzel a módszerrel sikerült rögzíteni. - Műtárgyakról készített másolatok előállítására V. CHOCHOLOUSEK (Praha) (57-73. p.) a parafinos lemezt ajánlja, szerinte az eljárás olcsó, könnyen kivitelezhető, s nem rongálja az eredeti tárgyat. J. ERSFELD, a weimari restaurátorműhely vezetője is ajánlja zárószavában az eljárást. - R. D. BLECK és J. HUCKE (193-209. p.) a védőlakkok szerepéről, alkalmazásáról, a szilikonok és acryloidokkal szerzett tapasztalatokról ír. Az adatok táblázatban szerepelnek; a cikk mellett részletes bibliográfiát is találunk.

S. STAWICKI (Warszawa) (210-232. p.) régi táblaképek újszerű,

sikeres restaurálását ismerteti. Epoxidgyanta alkalmazásával új alapra vitte át a festékréteget. Az eljárás nehézségeiről, előnyéről részletesen, gazdag képanyaggal kísérve számol be.

Holland festő, nagyméretű, háborús károkat szenvedett képének restaurálásáról tudósít H. MÜLLER (331-346. p.). A helyreállítás technikai fogásairól, nehézségeiről ad számot, irodalommal. - M. GEBHART (74-90. p.) bengálikeselyű csontvázát csuklószerkezettel látta el, így tette a szárnyizületeket mozgathatóvá és szemléltethetővé. Műszaki rajzot és képeket is közöl.

+ + +

Az évfolyamban található minden nagyobb tanulmányhoz német, orosz, angol és francia nyelvű kivonat csatlakozik. Ezenkívül számos könyvismertetést találunk, és az NDK-ban megjelent múzeumi kiadványok kurrens bibliográfiáját.

U. Kolbai Olga

Hírek, események

Országos Múzeumvezetői Értekezletet

hívott össze a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya 1971. évi május hó 4-ére és 5-ére Debrecenbe.

Az értekezlet programja tulajdonképpen 3-án este kezdődött, amikor is a vendéglátó Megyei Tanács és a Déri Múzeum Barátainak köre fogadást adott az Aranybika szálló tükörtermében a résztvevők számára.

4-én a Déri Múzeum előadótermében Dankó Imre megyei múzeumigazgató üdvözölte a megjelenteket: a Művelődésügyi Minisztérium, a Megyei Pártbizottság és a Megyei Tanács képviselőit, a Központi Múzeumi Igazgatóság, az országos múzeumok, a szakmúzeumok, valamint a megyei múzeumi szervezetek vezető-munkatársait. Ezt követően Elek Sándorné, a Megyei Tanács VB Népművelési Csoportjának vezetője nyitotta meg az értekezletet.

A napirend első pontjaként Verő Gábor főosztályvezetőhelyettes tartotta meg előadását "Tájékoztató a múzeumi munkatervek tartalmi kérdéseiről" címmel. Előadásának vezető gondolatai a következők voltak:

- a tervtárgyalások tapasztalatai a tervezés korszerűsítésének igényét vetik fel; megkívánja a korszerűsítést az MSZMP Tudománypolitikai Irányelveinek jó végrehajtása, valamint az Országos Múzeumi Tanács f. év februárjában megtartott ülésének az I-

rányelvekre épülő állásfoglalása⁺, továbbá a felügyeleti hatóságok és más társadalmi szervek megnövekedett érdeklődése, a múzeumi hálózat dinamikus fejlődése is. - Mellőzni kell a tervek aprólékos részletezettségét, számszerűségeit, a fontosabb célkitűzéseknek: a távlati koncepciónak és a tartalmi feladatoknak kell hangsúlyt kapniok. - A feladatok meghatározásában a korszerűség elveinek érvényesítése a fontos. - A tudományos tervezésnél a központi tudományos középtávú tervhez kell igazodni, erre vonatkozóan az MTA és a Művelődésügyi Minisztérium közös utasítása jelenik meg a közeljövőben.

E fő gondolatok kifejtése során az előadó számos részfeladat (a szabályzatok által előírt belső rend és fegyelem érvényesítése, a műtárgyvédelem hatásosságának fokozása, a magántulajdonban lévő műtárgyak fokozottabb védelme, a szakfelügyeleti tevékenység fokozása, a szakági koncepciók érvényesítése, a személyzeti munka egyes kérdései, a szakmai-ideológiai képzés stb.) ismertetésére is kitért.

A napirend második pontjaként Gönyei Antal főosztályvezető "Tájékoztató aktuális kérdésekről és feladatokról" címmel tartotta meg előadását.

Elsőként a közönség és a kiállítások kapcsolatairól gyűjtött tapasztalatokat ismertette. Szólt többek között a kiállítási látogatólétszám évek óta tartó egyenletes fejlődéséről, a látogató-tömegeken a Budapesti Történeti Múzeumban végzett szociológiai felmérésről, a hasonló természetű vizsgálatok folytatásáról, a munkaidő rövidülése következtében a vasárnapi látogatások növekedésének várható problémáiról, az új közönség megnyerésének kérdéséről, a kiállítások minőségének, tartalmi szintjének emeléséről, a megyék közötti kiállítás-cserék fokozhatóságáról, "kiállítási börze" létesítésének tervéről, a vándorkiállítások számának növeléséről stb.

⁺Vitaanyagát a Múzeumi Közlemények 1971. évi 1. száma közli.

"A múzeumok fejlesztésének néhány kérdése" címszó alatt először az új tanácstörvény (1971. évi I. sz. törvény) múzeumügyi vonatkozásait ismertette, majd a napirenden levő fontosabb teendőkről (hálózat-fejlesztés, a múzeumok kategorizálása, a múzeumok tervezési normatívái, felügyeleti kérdések, az új tartalmú "Múzeumi és Műemléki Hónap"-ok megrendezése stb.) szólt részletesen.

A "Bejelentések" összefoglaló cím alatt Gönyei Antal főosztályvezető a közelebbi múltban a múzeumok vezetésében és a múzeumi hálózatban bekövetkezett változásokat ismertette, majd mások mellett szólt az Országos Múzeumi Tanács újjáalakulásáról, a tervezett bérrendezés folyamatban lévő előkészületeiről. Az előadásokat követően - ebédszünet beiktatásával - mondták el hozzászólásaikat az értekezlet résztvevői. Tizennégy nagyobb és több kisebb - sok elvi és gyakorlati kérdést érintő, számos javaslatot is tartalmazó - hozzászólás hangzott el. Ezekre az előadók a tanácskozás zárószavában reflektáltak.

Az értekezlet első napjának estéjén a rendezők figyelmességének jóvoltából a résztvevőknek alkalmuk volt megtekinteni a Debreceni Kör klubját; ez kapcsolatban áll a kevéssel korábban megnyílt zenei könyvtárral, amely egyébként önmagában is figyelemreméltó létesítmény.

Az értekezlet másnapján a résztvevők a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet két vidéki intézményét tekintették meg.

Elsőül Álmosdra látogattak, ahol Kölcsey Ferenc restaurált egykori lakóházában - védett, provinciális barokk kúria - a kevésbé frekventált helyen fekvő műemléki épületek célszerű és jó hasznosításának kiváló - követendő! - példáját tanulmányozhatták. Az épületben a községi könyvtár és a múzeum egymást kiegészítő tevékenységgel - mindkettő gazdag anyaggal, rendkívül izléléses berendezéssel - működik. (Az álmosdi Kölcsey-házról a Múzeumi Közlemények 1969. évi I. sz. kötete közöl ismertetőt. Szerk.)

Nagykerekiben az egykori Bocskay várkastélyt keresték fel az értekezlet résztvevői; itt is a "jól funkcióba helyezett" műemlék nagyszerű példáját tanulmányozhatták. Az épületben jó berendezéssel célszerűen elhelyezett községi könyvtár, művelődési ház, filmszínház, eszpresszó, öregek napközi otthona működik s az értekezlet látogatása alkalmából nyitotta meg Kiss Imre, a Megyei Tanács VB elnökhelyettese az újabb létesítményt: a múzeumot, amely Bocskay István, a nagykerekai várépület, és a hajdúk történetét mutatja be gazdag anyaggal, a tartalom és a megjelenítés tekintetében egyaránt rendkívül színvonalas rendezésben. (A kiállítás ismertetését lásd e kötet 128. oldalán. Szerk.)

A kétnapos, változatos programú értekezlet sok hasznos élményt, tapasztalatot hozott a résztvevők számára. Rendkívül hasznosak voltak a programon kívüli idők is: jó alkalmat nyújtottak az ország különböző részeiből összesereglett vezetők közvetlen - kötetlen - érintkezésére, eszmecserékhez, kölcsönös tájékoztatásokhoz, együttműködések előkészítéséhez.

Az értekezlet sikerét elősegítette a rendkívül jó rendezés, a program zökkenőmentes lebonyolítása is. E téren a fogadó szervezetek és a Megyei Múzeumi Szervezet munkatársai valóban kitűnő produkáltak.

+ + +

A Műemléki Albizottságok VI. Országos Értekezlete

Az Országos Műemléki Felügyelőség és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1971. június 1-3 között rendezte meg a Műemléki Albizottságok Országos Értekezletét. Ez alkalommal, a sorrendben immár a hatodik találkozót - várossá válásának 700 éves évfordulója alkalmából - Győr látta vendégül.

Az első napon az elnökségben helyet foglalt Kisházi Ödön, az Elnöki Tanács helyettes elnöke és dr Szabó János, az építésügyi és városfejlesztési miniszter első helyettese is. Az értekezle-

tet Lombos Ferenc megyei tanácselnök nyitotta meg, majd dr. Szabó János ismertette megnyitó előadásában a magyar műemlékvédelem elért eredményeit. Nagy érdeklődés kísérte Merényi Ferencnek, az OMF igazgatójának "A magyar műemlékvédelem új útjai" címen megtartott előadását. A következőkben Barati József, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára a műemlékvédelem és a honismereti mozgalom kapcsolatairól beszélt. Dr. Barcza Géza, az OMF osztályvezetője "A magyar műemlékvédelem 100 éve" címmel tartott előadásában a jövő évi centenárium eseményeit ismertette. Műemlékvédelmünk egyik problematikus részével foglalkozott dr. Román András, az OMF műszaki tanácsadója "A népi építészet emlékeinek megmentése" című előadásában, majd Béni Miklósné, a Művelődésügyi Minisztérium munkatársa beszélt befejezésül az idén először megrendezésre kerülő Múzeumi és Műemléki Hónap célkitűzéseiről.

A tanácskozás második napján a hozzászólásokra került sor. Az értékes és sok új gondolatot felvető vitát dr. Dercsényi Dezső, az OMF igazgatóhelyettese foglalta össze. Zárszavában az értekezletet sikeresnek ítélte és reményét fejezte ki, hogy közös erőfeszítéssel megteremthető a műemlékbarát közhangulat, amely tevékenységünk egyik alapfeltétele.

Az értekezlet a kitüntetések és jutalmak átadásával fejeződött be, melyben a legjobban dolgozó társadalmi aktívák részesültek.

A tanácskozás résztvevői - a kialakult hagyományoknak megfelelően - autóbussz kiránduláson vettek részt és megtekintették a megye legjelentősebb műemlékeit is a három nap során.

Mindent egybevetve az értekezlet eredményes volt és összegzőként méltán idézhetjük fel Kisházi Ödön Győrben elhangzott szavait: "Munkásember vagyok, ezért nagy öröm számomra, amikor a múzeumainkat, műemlékeinket látogató, a bennük gyönyörködő emberek sokaságát látom. Fontos dolog műemlékeink megóvása, mert azzal nemzeti kultúránkat fejlesztjük tovább. Ez pártunk és kormányunk művelődéspolitikája is."

Kriszt György

Múzeumi tárgyú fotópályázat

A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya és a Központi Múzeumi Igazgatóság Kiállításrendező és Propaganda Osztálya fotópályázatot hirdetett meg a múzeumok műtárgyait bemutató felvételekre. A pályázat célja, hogy támogassa a művészi igényű múzeumi témájú fényképezést, a képek kiállításával elősegítse a műtárgyak megismertetését, a múzeumok népszerűsítését.

A pályázat feltételei: 1./ A pályázaton csak a múzeumok alkalmazásában álló (teljes- vagy részmunkaidőben foglalkoztatott) fotósok, ill. a fotózásban jártassággal rendelkező muzeológusok vehetnek részt. 2./Pályázni olyan fekete-fehér képekkel lehet, amelyeknek hosszabbik oldala legalább 40 cm. A képek száma minimum 10, maximum 25 db. Beküldhető legfeljebb 10 db-ból álló sorozat is. 3./ A képek csak magyarországi múzeumban őrzött tárgyakat, ill. hazai múzeum életét ábrázolhatják. 4./ A díjazott és jutalmazott képek kiállítási joga elsődlegesen a meghirdető szervezetet illeti. 5./ Beküldési határidő: 1971. december 1.

A képeket jeligével ellátva a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda és Népművelési Csoportjához (Budapest, IX. Kinizsi utca 39.) kell eljuttatni. A pályázó nevét, címét és munkahelyét tartalmazó lezárt jeligés borítékban kell mellékelni a képek jegyzékét (a tárgyak, események megnevezését, helyét). A felvételeket az értékelés után az illetékes múzeumokhoz visszaküldik.

A pályadíjak a következők:

	A legjobb egyedi tárgyfelvételek	A legjobb múzeumi életképek	A legjobb fényképsorozatok
I. díj	1.500.- Ft	1.500.- Ft	2.000.- Ft
II. díj	1.000.- Ft	1.000.- Ft	1.500.- Ft
III. díj	800.- Ft	800.- Ft	1.000.- Ft

A múzeumok népművelési tevékenységét ábrázoló legjobb kép díja: 1.500.- Ft. A legjobb kollekció a Magyar Fotóművészek Szövetségének 2.000.- Ft-os különdíját nyeri. Egy pályázó egyidejűleg több díjat is elnyerhet. - A rendező szervek minél több múzeumi dolgozó részvételét várják a pályázaton.

+ + +

Hírek hazai kiállításokról

A budai várban, a Budapesti Történeti Múzeum épületében rendezték meg a Néprajzi Múzeum gazdag anyagából válogatott "Népművészetünk története" című reprezentatív kiállítást. Az első olyan kiállítás ez, melyben szigorúan a datált, vagy pontosan meghatározható korú tárgyakat sorakoztatták fel. A kronológiai sort az 1514-es ádamosi templom festett mennyezet-táblái indítják. Ácsolt, faragott, festett ládák, tékák, padok, székek és asztalok - a lakóházak berendezései - mellett a népi kerámiaművészet remekeit, a habánok edényeit, a céhek behívótábláit, szerzőszámaikat láthatjuk. A pásztorfaragások és a népviseletek is helyet kaptak az igen látványos kiállításban.

A 700 éves Győr város tiszteletére a Xántus János Múzeumban ez év márciusában nyitottak új állandó kiállítást.

A legrégebbi korokat a nagybaráti halomsírok urnái, a ménfőcsanakai kelta pajzsdíszítő lemezek képviselik. Az igen gazdag római kori gyűjteményből kitűnnek az üvegedények, köztük a majdnem félméteres üvegamphora. A honfoglalás és népvándorláskori lószerszámokat, ékszereket, használati eszközöket a középkori épületek diapozitív képei és faragott kövei követik. Különösen szép és gazdag a kiállított céhes-anyag. Számos értékes dokumentum a város jelentőségét tanúsítja. Kiváltságlevelei egyedülállóak hazánk múzeumainak anyagában. Az első és második világháborút korabeli dokumentumok - újságok, iratok, fegyverek, egyenruhák - ábrázolják. A felszabadulás utáni Győrt ipari létesítményeinek termékei, kulturális életét színházi diszletmakkettek, szinlapok, könyvek, újságok és a múzeum tevékenységére vonatkozó anyagok mutatják be.

Székesfehérvárott a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből válogatott anyag Amazonas indiánjaival ismerteti meg a múzeumlátogatót. Dr. Boglár Lajos etnológus és dr. Halmos István népzenekutató több hónapot töltöttek a dél-venezuelai őserdőben, az ő gyűjtésükből állították ki a piaroa indiánok mindennapi használati eszközeit, amelyek teljes anyagi kultúrát reprezentálnak. Összehasonlításként a szomszédos törzsek: a makiritare, a yanoama és a guahibo csoportok eszközei is láthatók a kiállításban. Az Őserdő urai - a piaroák - nehezen megközelíthető területen élnek, a földművelés mellett zsákmányoló élelemszerzéssel foglalkoznak. Elükön a vallási vezető áll, akinek legfontosabb tevékenysége a hétköznapi betegségek elleni küzdelem. Az indiánok életét nagyméretű fotók dokumentálják: ezeken látnatjuk a közösségi kunyhót, a tollkoronát készítő varázslót, a maniókát reszelő asszonyokat, rituális maszkokat készítő férfiakat. A tárgyak, melyek egy távoli világot idéznek, rendkívül érdekesek: a varázslóöltözetek mellett maszkokat, fából faragott testpecsételőket, festett maniókareszelőket, amuletteket, hangszerket állítottak ki. A kiállítást kísérő magnófelvételen piaroa dalokat hallhatunk.

Esztergomban a volt megyeháza épületében az "Esztergomi múzeumok iparművészeti kincsei" címmel nyitottak kiállítást június 19-én. A Balassi Bálint Múzeum és a Keresztény Múzeum gyűjteményeinek legféltettebb kincsei között a szentléleki üveghuta, a XVIII. századi kisbéri fajansz gyár, s az Eszterházyak által alapított majolikagyár termékei jelentősek. Számottevő a török, illetve a hódoltságkori fazekasműhely terméke is. A kiállításon a korai kerámiatermékek is helyet kaptak: a sárga és zöld színű, fémmázzal bevont kályhacsempék azt a fejlődési folyamatot demonstrálják, amelyet Kelet gyakorolt Európára. A rajnai kőcserép korszak ízelítőt adnak a kerámia fejlődésének sajátosságából. A meissenai porcelánokat szépművű, gazdag díszítésű csészek, figurák, Höchst, Nymphenburg, Fürstenberg, Frankenthal, Berlin művészetét kisplasztikák képviselik. Ritkaságot is bemutat a kiállítás, az ún. kék habán edényeket. A kiállítás két évig áll az érdeklődők rendelkezésére.

Siófokon a Beszédes József Múzeumban felújították a régészeti kiállítást. A környék lelőhelyeiről származó régészeti tárgyak újszerű elrendezésben láthatók. Különösen szépek a bemutatott gótikus és reneszánsz harangok. Új egységként nyitották meg a vízgazdálkodási kiállítást, és a Beszédes József emlékére rendezett bemutatót.

A budai várban, az egykori Nagybaldogasszony templomban újjárendezték a Mátyás templom egyházművészeti gyűjteményének kiállítását. Az altemplomban XV. századi faragott köveket - béléttöröredékeket, ülőfülkék maradványait, vakrács-töröredékeket, szemöldökköveket - helyeztek el. Látható a III. Béla és felesége, Antiochiai Anna földi maradványait befogadó vörösmárvány szarkofágok, melyek a székesfehérvári ásatások során kerültek elő. A Gara kápolnában rendezték be az ereklyetárat, a királyi oratóriumban a koronázások emlékeit mutatják be. A lovagterem és a Béla termek a legrégebb és legjelentősebb egyházi rend, a Johanniták emlékeit, a templomi felszereléseket és textiltárgyakat állították ki. Különösen szépek a török textilek, valamint a XVI. századi felsőerdőfalvi szárnyasoltár, énekeskönyv, a XII. századi feszület, a XVI. századi miseruha és a XVII. századi velencei ikon.

Czakó Gabriella

+ + +

Érdekes gondolatok a kiállításrendezésről

Az Élet és Irodalom c. hetilapunk 1971. évi január hó 30-i számában közli Frank János interjúját Gergely Istvánval.

Gergely István a HUNGEXPO főépítésze, belső építész, az utóbbi években külföldön (1964-ben Sao Paoloban, 1965-ben Párizsban, 1968-ban Barcelonában, 1968-69-ben Bécsben, 1970-ben Caracasban majd Montrealban - az egykori EXPO helyén -) rendezett reprezentatív kiállítások tervezője és kivitelezője. Rendezési elveit az interjúban a következőképpen foglalja össze:

"A gondolatot a tudati és emocionális elemek komponált egysége közvetíti a leghatásosabban. E hatás ereje a művészi színvonal függvénye. A közlést a benne rejlő gondolat hitelesíti. Meggyőző erejű bizonyíték: a tárgy fizikai jelenléte. A megmutatkozás önmagában azonban csak egyik oldala a dolgoknak. A kiállítás művészenek kötelessége, hogy feltárja az összefüggéseket, feltárja a dolgok lényegét. A rendező egyes eszmei cél érdekében tudatosan formált környezetben objektumokat helyez el. Gondolatokat közöltérbeli rendszereben.

A tárlaton a közönség mozog, így a térben elhelyezett témák érzékelése időbeli folyamattá válik. A mai kiállítás a statikus művészetek (festészet, szobrászat, fotó), valamint az időbeli művészetek (színház, film, zene) ötvözete. Pontosabban mondva háromféle hatás éri a látogatót: 1. Látni: maga a tárgy és az írott szöveg. A kép, a szín és a fény. Akár álló, akár mozgó fényhatás. 2. Hanghatás: beszéd, zene, sőt zöreje. 3. Komplex érzéki hatás: a látogató részvétele; tapint, mozoghat. Ezeknek a hatásoknak arányosítása a kiállításrendező feladata.

Ismernünk kell a közönséget. Felfogóképességét, életkorát. Mondanunk kell valamit, pihentetni, argumentálni, összefoglalni. Provokálni. Érzelmi és értelmi hatásokat viszonyítani. A modern kiállításrendezést sajátos, új, önálló művészeti ágnak vallom."

A művész a Sao Paulo-i kiállításért Munkácsy-díjat kapott, a Barcelonában rendezett magyar bemutató művészi színvonaláért a spanyol rendezőség aranyéremmel tüntette ki.

+ + +

Személyi változások vezető állásokban

Fodor Béla a Központi Múzeumi Igazgatóságnál betöltött pénzügyi és műszaki osztályvezetői állásától 1971. I. 15-ével megvált.

C z a k ó J á n o s a Magyar Nemzeti Múzeumban betöltött gazdasági igazgatói állásától 1971. III. 1-ével megvált.

S u s á n B a r n á t 1971. V. 15-ével kinevezték a Közpon-
ti Múzeumi Igazgatóság igazgatóhelyettesévé, egyben megbízták
a KMI Pénzügyi és Műszaki Osztálya vezetésével ellátásával is.

M á t y á s J ó z s e f e t 1971. VI. 15-ével kinevezték a
Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatójává.

A Zala megyei Tanács VB. 1971. június 15-ével létrehozta a Zala
megyei Múzeumi Szervezetet, igazgatójául ugyanezen hatállyal
R e m é n y i K . A n d r á s geológust nevezte ki.

Múzeumi dolgozók kitüntetései

(1970. II. 15 - VI. 15.)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa

P e t r á s I s t v á n n a k, a Magyar Nemzeti Galéria osz-
tályvezetőjének, hazánk felszabadulásának 26. évfordulója al-
kalmából, eredményes munkája elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND a-
rany fokozata,

Dr. J á n o s s y D é n e s n e k, a Természettudományi Múze-
um osztályvezetőjének, hazánk felszabadulásának 26. évfordulója
alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND
bronz fokozata,

S z é m a n I s t v á n n a k, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
restaurátorának, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes
munkája elismeréséül, a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata

kitüntetést adományozta.

A művelődésügyi miniszter

R a d i c s F e r e n c n e k, a Természettudományi Múzeum

tudományos főmunkatársának, hazánk felszabadulásának 26. évfordulója alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT,

Dr. U j h e l y i J ó z s e f n e k, a Természettudományi Múzeum osztályvezetőhelyettesének, hazánk felszabadulásának 26. évfordulója alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT,

V a j d a L á s z l ó n a k, a Természettudományi Múzeum ny. külső munkatársának, hazánk felszabadulásának 26. évfordulója alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a SZOCIALISTA KULTURÁÉRT,

B o z ó k i I s t v á n n a k, a Szépművészeti Múzeum villanyszerelőjének nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül a KIVÁLÓ DOLGOZÓ,

O r m a i B é l á n a k, a Természettudományi Múzeum kiemelt termelő szakmunkásának, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréséül a KIVÁLÓ DOLGOZÓ,

V i n c z e I s t v á n n a k, a Természettudományi Múzeum múzeumi munkaerő besorolású dolgozójának, 60. születésnapja alkalmából, eredményes munkája elismeréséül, a KIVÁLÓ DOLGOZÓ

kitüntetését adományozta,

B a k ó F e r e n c megyei múzeumigazgatót, a Heves megyei Múzeumi Szervezet vezetőjét eredményes műemlékvédelmi munkájáért DICSÉRETBEŒ részesítette.

+ + +

TARTALOM:

F ö n y e i A n t a l : A múzeumi jogszabálykö- tet megjelenésére	3
B a n n e r J á n o s : Erdy János emlékezete . . .	5
S z a l o n t a i J ó z s e f : Csallány Gábor (1871-1945)	11
D ö m ö t ö r S á n d o r : A munkáshagyományok és a muzeológia	15
A n t a l l J ó z s e f : Az orvos- és gyógy- szerésztörténeti múzeumügy Magyarorszá- gon	28
J z é r e B é l a : Eredeti tárgyak a közleke- dési múzeumokban - Nemzetközi tanácsko- zások Liverpoolban és Prágában	43
G e r e l y e s E d e : Napjaink gyűjtőmozgal- mai és a legújabbkor múzeumi problémái . . .	54
K a t o n a I m r e - S i k o t a G y ő z ő : A herendi porcelán története - Kiállít- tás a herendi múzeumban	69
i f j . K i s z e l y G y u l a : Az Öntödei Mú- zeum	79
V i t é z I s t v á n n é : A Természettudomá- nyi Múzeum könyvtárának nemzetközi cse- réje	87
E s t i B é l a : A Magyar Munkásmozgalmi Múze- um és a megyei múzeumok együttműködése a szakág előtt álló feladatok megvaló- sításában	91
D r u c k e r T i b o r : Északeurópai orszá- gok múzeumaiban	105

J a n e k J ó z s e f n é - V i l l a n g o I s t v á n : A Központi Múzeumi Igazgatóság vándorkiállítási tevékenységéről	112
K ö r m ö c z i K a t a l i n : Paraszti- és munkáséletmód/-emlékek a fővárosban	120
T e l e p y K a t a l i n : Kísérlet a képző- művészeti ismeretek terjesztésére	125
D a n k ó I m r e : A nagykereki várkiállítás	128
H u s z t y S á n d o r : Két régi akció a Természettudományi Múzeum önálló épületeért	133
Külföldi folyóirat szemle	142
Hírek, események	152

INHALT:

G ö n y e i, A.: Zur Erscheinung des Bandes der musealischen Rechtsnormen	3
B a n n e r, J.: Erinnerung an János Érdy	5
S z a l o n t a i, J.: Gábor Csallány (1871-1945)	11
D ö m ö t ö r, S.: Arbeitertraditionen und Museo- logie	15
A n t a l l, J.: Medizinisch- und pharmazeutisch- geschichtliche Museumswesen in Ungarn	28
C z é r e, B.: Originale Objekte in den Verkehrs- museen - Internationale Verhandlungen in Liverpool und Prag	43
G e r e l y e s, E.: Gegenwärtige Sammlerbewegun- gen und museale Probleme der Neuesten- Zeit	54
K a t o n a, I. - S i k o t a, Gy.: Gesichte des herender Porzellans - Ausstellung in He- render Museum -	69
K i s z e l y, Gy. jur.: Das Giesserei Museum	79
V i t é z, M.: Internationale Täuschstätigkeit der Bibliothek des Naturwissenschaftlichen Museums	87
E s t i, B.: Kooperation zwischen dem Museum der Ungarischen Arbeiterbewegung und der Komitatsmuseen in der Verwirklichung ihrer speziellen Aufgaben	91
D r u c k e r, T.: In den Museen der Nordeuropäi- schen Länder	105
J a n e k, J. - V i l l a n g ó, I.: Über die Wan- derausstellungstätigkeit der Zentralen Museumsdirektion	112

K ö r m ö c z i, K.:	Erinnerungsgegenstände der Bauer- und Arbeiterlebensweise in der Hauptstadt	120
T e l e p y, K.:	Versuch der Ausbreitung der Kent- nisse in der bildenden Kunst	125
D a n k ó, I.:	Die Burgausstellung in Nagykereki . . .	128
H u s z t y, S.:	Zwei alter Aktionen für ein selb- ständiges Gebäude des Naturwissen- schaftlichen museums	133
Ausländische Zeitschriftenrevue	142
Nachrichten, Begebnisse	152

ESZÁM MUNKATÁRSAI:

- G ö n y e i A n t a l , a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője;
- B a n n e r J á n o s , ny. egyetemi tanár;
- S z a l o n t a i J ó z s e f , a Csongrád megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályának vezetője;
- D ö m ö t ö r S á n d o r , a Népművelési Intézet ny. munkatársa;
- A n t a l l J ó z s e f , a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és könyvtár h. igazgatója;
- C z é r e B é l a , a Közlekedési Múzeum főigazgatója;
- G e r e l y e s E d e , A Budapesti Történeti Múzeum tudományos főmunkatársa;
- K a t o n a I m r e , az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője;
- S i k o t a G y ő z ő , az É.M. Finomkerámiai Vállalat művészeti vezetője;
- i f j . K i s z e l y G y u l a , az Öntödei Múzeum igazgatója;
- V i t é z I s t v á n n é , a Természettudományi Múzeum könyvtárának vezetőhelyettese;
- E s t i B é l a , a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatója;
- D r u c k e r T i b o r , a Fővárosi Művelődési Ház igazgatója;
- J a n e k J ó z s e f n é , a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának munkatársa;
- V i l l a n g ó I s t v á n , a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának vezetője;
- K ö r m ö c z i K a t a l i n , a Bpest, XIX. ker. Tanács VB. Helytörténeti Gyűjteményének vezetője;
- T e l e p y K a t a l i n , a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főmunkatársa;
- D a n k ó I m r e , a Hajdú megyei Múzeumi Szervezet igazgatója;
- H u s z t y S á n d o r , a Természettudományi Múzeum Könyvtárának vezetője;
- J a k a b f f y I m r e , az Iparművészeti Múzeum főkönyvtárosa;
- U . K o l b a i O l g a , könyvtáros;
- K r i s z t G y ö r g y , az Országos Múemléki Felügyelőség mérnöke;
- C z a k ó G a b r i e l l a , a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda Csoportjának munkatársa.

